

آء ڪانگا ڪر ڄاڻھ

(فقير دريا خان ڪنڊڙيءَ واري جو ڪلام)

سميڙيندڙ: نياز همايوني

سنڌي ادبي بورڊ

آء ڪانگا ڪر ڄاڻ

(فقير دريا خان ڪنڊڙيءَ واري جو ڪلام)

سهيڙيندڙ:

نياز همايوني

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ

2007ع

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

تعداد هڪ هزار

سال 1992ع

ڇاپو پهريون

تعداد هڪ هزار

مئي 2007ع

ڇاپو ٻيو

قيمت: هڪ سو ڏهه رپيا

[Price Rs. 110/-]

خريداري لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ ڇاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022_2633679, Fax: 022_2771602)

Email Address: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄام شورو ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شاھ
ڇپيو ۽ اعجاز احمد منگي، سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پڌرو ڪيو.

ڪنڊڙي پورو ڌام هي، جيڪوئي ليوي نام،
جيٽ دولهه دريا خان بستي، سڀئي ساري ڪام.
روحل فقير

پڳت ڪنور جي نالي

بيجل ٻولي ڪينڪي، تندون تنوارين.
”نياز“

چپائيندڙ پاران

سند جي شاعرن مان، ڪنڊڙيءَ (تعلقي روهڙي) جي درويش شاعرن جا نالا خصوصيت سان وٺڻ جي لائق آهن. هنن عظيم شاعرن جو سرچشمو ۽ مقتدا صوفي فقير ”روحل“ آهي، جنهن جي پرڪيف ميخاني جو فيض پيڙهين کان جاري رهندو آيو آهي.

فقير دريا خان جي ڪلام ۾ صوفيءَ جي لاءِ هڪ مفصل پروگرام موجود آهي، سندس ڪلام ۾ ڪوبه مبالغو يا اهڙي ڳالهه موجود ڪانه آهي، جنهن کي صوفي شطحيات سڏين ٿا. شطحيات منجهان مقصد آهي، اهي ڳالهيون جي شرع سان تضاد ۾ اچن.

فقير دريا خان جي ڪلام ۾ جو سوز و گداز رس ۽ ڪمال آهي، ان کي ڏسي تعجب ٿو ٿئي، ته سند جي اندر ڪهڙا ڪهڙا نه صاحب ذوق ۽ صاحب رهنما ٿي گذريا آهن.

هن ڪتاب ۾ خاص ڪري ”ڪافي“ جي صنف تي ڀرپور ڪلام آيل آهي، جنهن ۾ سنڌي ۽ هنديءَ ۾ ڪافيون، دوا، ڀڄن، شبد ۽ واڻي چيل آهن. بهرحال هيءُ ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي ڪلاسيڪل صوفي شاعر فقير دريا خان جي ڪلام تي مشتمل آهي، جيڪو ڪيترن ڪشالن ڪارڻ کان پوءِ سنڌ جي سُريلي شاعر نياز همايوني (مرحوم) هٿ ڪري ترتيب ڏنو، جنهن جو پهريون ڇاپو سال 1992ع ۾ بورڊ ڇپائي پڌرو ڪيو. جيڪو خيرن سان مارڪيٽ مان ختم ٿي ويو ۽ پڙهندڙ حضرات جي اصرار کي نظر ۾ رکندي هن ڪتاب جو ٻيو ڇاپو نئين اهتمام سان ڇپي پڌرو ڪيو ويو آهي.

اميد ٿي ڪجي ته هيءُ ڇاپو گذريل ڇاپي وانگر پنهنجي مقبوليت مائيندو ۽ خاص طور تي سنڌي ادب جا شاگرد هن ڪتاب مان استفادو حاصل ڪندا.

اعجاز احمد منگي

سيڪريٽري

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ

سومر 4- جمادي الاول 1428ھ

بمطابق 21- مئي 2007ع

هن گهراڻي جي گادي ڏئي فقيرن جو تذڪرو هيٺئين سلسلي
سان درگاه جي هڪ عقيدتمند ڀائي جيون داس شڪارپوري نظم ۾
ڪيو آهي.

روحل رام اوتار ڪنڊڙي آهي پريم منڊلي،
شاهو سائين پيد بتايو غلام علي گلزار
درس دريا خان دولهه آهي، نظر علي نروار
روحل ٻيو رمزن وارو محمد حسن موچار
غلام علي ٻيو بهڳن بالڪ، صورت وند سردار
سائين فيض علي فيض وارو جو آهي صاحب دستار
خاص خليفو سائين سپاڳو جنهن کي ذات ڏني ڏاتار
جهڙي ڪاشي تهڙي ڪنڊڙي، وٽ نه پانيان وار
جيون آڪي آهيان بندو ستگر تو آڌار*.

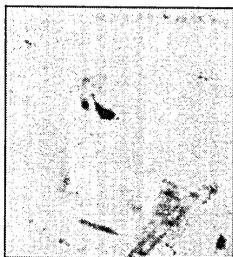
وڏن فقيرن جي ولادت ۽ وفات جي تاريخ وار ترتيب

ولادت وفات

1734 – 1804ع	1. روحل فقير
1743 – 1796ع	2. مراد فقير
1748 – 1815ع	3. شاهو فقير
1755 – 1839ع	4. غلام علي فقير
1843ع	5. خدا بخش فقير
1765 – 1853ع	6. دريا خان فقير
1806 – 1921ع	7. صوفي جلال فقير ٽالپور
1891ع	8. دريا خان ڪلهوڙو

فقير مراد صوفي

فقير محمد حسن

روحل فقير صوفي

فقير دريا خان صوفي

(تصوير ماهوار نئين زندگي جي ٽورن سان)

وفات وقت فقير سائين جو چيل بيت

هي حيران سهڻي يار ڪيتا،
گهر ٻار اسانئون ڀل ڳئي.

سانئون يار دي حسن حيران ڪيتا،
ڪم ڪار اساڏي ڀل ڳئي.

جيڪي ڦٽ فراق والي هئي،
سي ته ڇڏي ڇڏي ڇل ڳئي.

جيڪي عاشقان دي ننڍا ڪرن،
اهي راڄ رقيباني ڀل ڳئي.

هاڏي يار مليا مطلب ٿئي،
تازيان تاڪ اندر دي گل ڳئي.

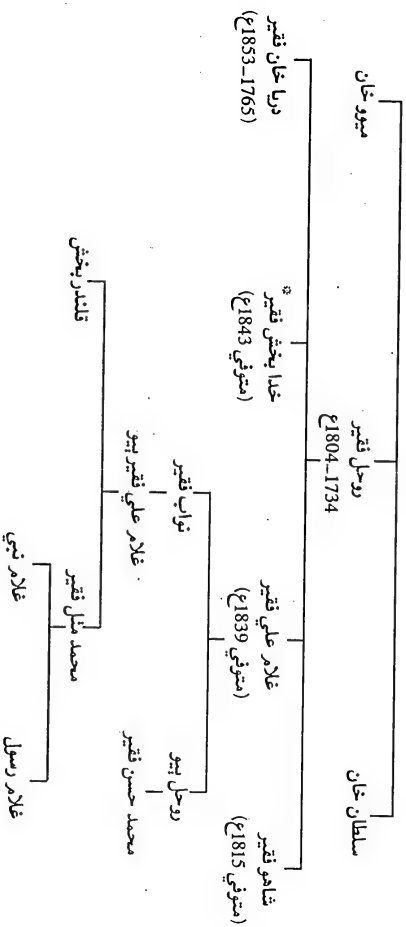
”درياهان“ پڪي هنڌ يار دي پيوسي،
اهي هوڪي اساڏي هنڌ ڳئي.

❖

[جيئن بيت پورو ٿيو ته پاڻ دم ڏنائين]

ڪنڊيڙيءَ جي فقيرن جو شجرو "الف"
(1) روحل فقير ذات زنگيجو 'بلوچ' پاڻو شاههائي

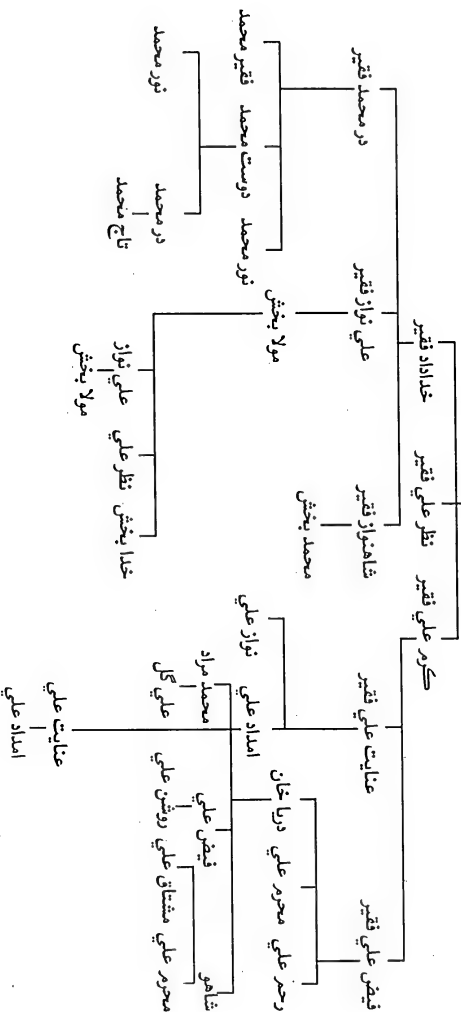
شاهو خان

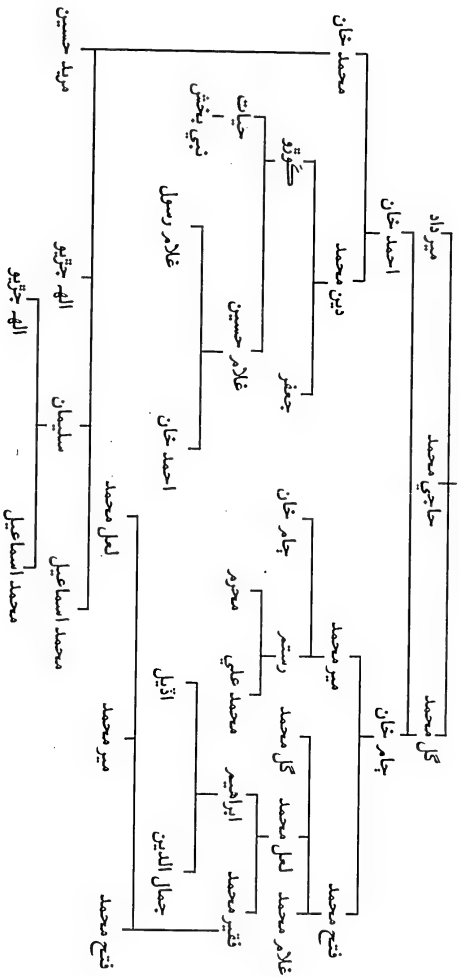
ڪنڊڙڪيءَ جي فقيرن جو شجرو "ب"

(2) خدا بخش فقير ولد روحل فقير (ٽيون نمبر فرزند)

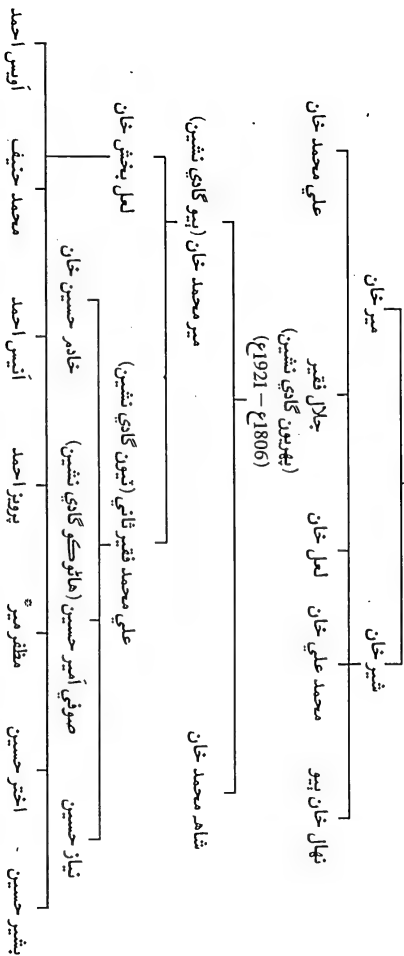
خدا بخش فقير (متوفي 1843ع)

مراد فقیر (1743ع - 1796ع)

شجره صوفي جلال فقير ٽالپور - ڳوٺ ٽالپور - وڏا ضلع خيرپور ميرس
 ٺهال خان (جنهن سڀ کان اهل ڳوٺ ٽالپور وڏا آباد ڪيو)

فهرست

صفحو	عنوان
19	- جي تون پنهنجو پاڻ سڃاڻين
	سنڌي ڪلام
55	1- بيت (سرجوڳ)
58	2- سر سهڻي
59	3- سر سسئي
60	4- سر ليلان / متفرق بيت
66	5- ڪافي بلاولي
67	6- ڪافي بروو / ڪافي جوڳ
68	7- ڪافي بروو / ڪافي پهاڙي
69	8- ڪافي جوڳ
70	9- ڪافي بروو
71	10- ڪافي لوڙائو / ڪافي ڪلياڻ
72	11- ڪافي پهاڙي / ڪافي بلاولي
73	12- ڪافي جوڳ / ڪافي لوڙائو پهاڙي
74	13- ڪافي پهاڙي / ڪافي بروو
75	14- ڪافي / ڪافي سسئي
76	15- ڪافي بروو
77	16- ڪافي بلاولي / ڪافي ڪلياڻ
78	17- ڪافي جوڳ
79	18- ڪافي پيروي
80	19- ڪافي روپ ڪلياڻ / ڪافي بروو
81	20- ڪافي روپ شان / ڪافي سارنگ
82	21- ڪافي پهاڙي / ڪافي بروو
83	22- ڪافي لوڙائو پهاڙي / ڪافي ڪوهياري
84	23- ڪافي
85	24- ڪافي آسا / ڪافي جوڳ

- 25_ ڪافي ڪاريهر / ڪافي پهاڙي 86
- 26_ ڪافي ڪوهياري / ڪافي 87
- 27_ ڪافي راڻو / ڪافي سر ڪاريهر 88
- 28_ ڪافي سسئي / ڪافي جوڳ 89
- 29_ ڪافي 90
- 30_ ڪافي جوڳ / ڪافي 91
- 31_ ڪافي 92
- 32_ ڪافي ڪلياڻ 93
- 33_ ڪافي ڪنڀات 94
- 34_ ڪافي پيروي / ڪافي سارنگ 95
- 35_ ڪافي وهاڳ / ڪافي روپ شان 96
- 36_ ڪافي پهاڙي / ڪافي پهاڙي 97
- 37_ ڪافي ڪلياڻ / ڪافي ڪوهياري 98
- 38_ ڪافي تلنگ / ڪافي بروو 99
- 39_ ڪافي ڪلياڻ / ڪافي بروو 100
- 40_ ڪافي جهنگلو / ڪافي جوڳ 101
- 41_ ڪافي جهنگلو / ڪافي ڌناسري 102
- 42_ ڪافي وهاڳ / ڪافي تلنگ 103
- 43_ ڪافي ڪاريهر / ڪافي سر پهاڙي 104
- 44_ ڪافي / ڪافي تلنگ 105
- 45_ ڪافي گجري / ڪافي 106
- 46_ ڪافي / ڪافي پهاڙي 107
- 47_ ڪافي / ڪافي 108
- 48_ ڪافي روپ بلاولي 109
- 49_ ڪافي 110
- 50_ مداح (مدح) 111

سرائڪي ڪلام

- 51_ بيت / سر هير رانجهو 115
- 52_ متفرقه 117

- 53- ڪافي تلنگ 121
- 54- ڪافي آسا / ڪافي بلاولي 122
- 55- ڪافي جوڳ / ڪافي پيرم 123
- 56- ڪافي / ڪافي روپ آسا 124
- 57- ڪافي روپ قصور / ڪافي سر سارنگ 125
- 58- ڪافي بلاولي / ڪافي پهاڙي 126
- 59- ڪافي پهاڙي / ڪافي بلاولي 127
- 60- ڪافي سر آسا / ڪافي جوڳ 128
- 61- ڪافي جهنگلو / ڪافي جوڳ 129
- 62- ڪافي بلاولي / ڪافي بروو 130
- 63- ڪافي جهنگلو / ڪافي بلاولي 131
- 64- ڪافي جوڳ / ڪافي بلاولي 132
- 65- ڪافي جهنگلو / ڪافي تلنگ 133
- 66- ڪافي بروو / ڪافي بلاولي 134
- 67- ڪافي جوڳ 135
- 68- ڪافي 136
- 69- ڪافي روپ ڪسوري 137
- 70- ڪافي روپ بروو 138
- 71- ڪافي روپ بلاولي 139
- 72- ڪافي روپ آسا 140
- 73- ڪافي 141
- 74- ڪافي ڪوهياري 142
- 75- ڪافي سر بلاولي 143
- 76- ڪافي / ڪافي جوڳ 144
- 77- ڪافي ڌناسري / ڪافي 145

هندي ڪلام

- 78- دوها / پڇن 149
- 79- شبد / واڻي 150
- 80- واڻي 151

- 81- وائي 152
- 82- وائي 153
- 83- وائي 154
- 84- ڪافي بلاولي 155
- 85- هر ڪاسمرڻ 156
- 86- اُلت بيد 157
- 87- سي حرفي 159
- 88- صوفي روح فقير جو ڪلام / بيت سنڌي 165
- 89- بيت سرائڪي 166
- 90- هندي دوها / آنتر بلاس 167
- 91- من پريوڌ 168
- 92- مراد فقير جو ڪلام / سنڌي بيت 169
- 93- سرائڪي بيت / ڪافي سرتوڏي / ڪافي سربسنت 170
- 94- شاهو فقير 171
- 95- بيت سنڌي 172
- 96- بيت سرائڪي / هندي رنگ / سنڌي رنگ 173
- 97- ڪافي / ڪافي روپ آسا 174
- 98- ڪافي 175
- 99- سوال جواب (هندي) 176
- 100- غلام علي فقير 178
- 101- بيت 179
- 102- ڪافي / ڪافي 181
- 103- ڪافي / ڪافي جوڳ 182
- 104- ڪافي / ڪافي جوڳ 183
- 105- ڪافي جوڳ 184
- 106- ڪافي / ڪافي 185
- 107- ڪافي / ڪافي 186
- 108- ڪافي 187
- 109- ڪافي 188

- 110- ڪافي 189
- 111- سرائڪي ڪلام/ ڪافي ڪلياڻ/ ڪافي روپ ملاري 190
- 112- ڪافي روپ مالڪونس/ ڪافي بلاولي 191
- 113- ڪافي جوڳ/ ڪافي بلاولي 192
- 114- ڪافي جوڳ 193
- 115- ڪافي جوڳ 194
- 116- ڪافي جوڳ/ ڪافي جهنگلو 195
- 117- ڪافي جوڳ 196
- 118- ڪافي جوڳ/ ڪافي روپ بروو 197
- 119- ڪافي روپ بلاولي 198
- 120- هندي واڻي/ واڻي سر ريخته جهنگلو 199
- 121- واڻي 200
- 122- خدا بخش فقير/ سي حرفي 201
- 123- نظر علي فقير/ ڪافي روپ پرياتي 204
- 124- ڪافي 205
- 125- فقير درمحمد/ ڪافي روپ شان/ ڪافي روپ تلنگ 206
- 126- ڪافي روپ ڪلياڻ 207
- 127- ڪافي 208
- 128- فقير محمد حسن/ ڪافي روپ بروو 209
- 129- صوفي جلال فقير 210
- 130- سنڌي بيت/ هندي واڻي (هاڻي) 212
- 131- واڻي/ واڻي 213
- 132- سرائڪي ڪلام (دل) 214
- 133- ٿانورداس شڪارپوري/ ڪافي روپ سسئي 215
- 134- دريا خان دولهه 216

جي تون پنهنجو پاڻ سڃاڻين

ابن عربي، عشق جي اسرار جو اظهار ڪندي چوي ٿو: منهنجي دل هر صورت جو مسڪن بڻجي چڪي آهي، اها عيسائي راهبن لاءِ خانگاه، بت پرستن واسطي مندر ته اسلام وارن لاءِ ڪعبي جي حيثيت رکي ٿي. آءٌ عشق جي مذهب جو پوئلڳ آهيان ۽ انهيءَ ئي پاسي هلندو رهان ٿو جنهن پاسي ان جو قافلو مون کي وٺي وڃي ٿو.

عشق دراصل جسم ۽ روح جي انهيءَ پاڪيزگي ۽ پرهيزگاريءَ کي چيو وڃي ٿو جنهن جي مهاڀي انسان جي دل آرسيءَ جتان اچي اُچري ٿي ويندي آهي، اها ئي دل بنان ڪنهن شڪ شبهي جي آخري الاهي جلال ۽ جمال جو مظهر ٿي بڻجي، جنهن ۾ جهاتي پائڻ سان هر ڪنهن کي حقيقي محبوب جي جهلڪ نصيب نٿي ٿي. صوفي جڏهن مرشد جي رهنمائي ۽ پنهنجي اندر جي سڄهائي سان مجاز جامر حلاطيءَ ڪري حقيقت جي منزل تي پهچي ٿو ته عرفان ذريعي اهو مقصد حاصل ڪري ٿو جنهن لاءِ انسان ازل کان آرزومند رهندو ٿو اچي، ان کان پوءِ هو ابن عربي وانگي سراپا عشق بڻجي پوي ٿو ۽ سندس دل هر مظهر جو مسڪن ٿي وڃي ٿي.

تصوف خدا جي عشق ۾ غرق ٿي خلق جي امن خوشحالي جي تقاضا سان گڏ اتحاد، عافيت ۽ اطمينان لاءِ تحرڪ ۾ اچڻ جي تلقين ۽ تبليغ ڪري ٿو. دنياڌاري جا هٿرادو پيدا ڪيل ويڇا، جيڪي انسان کي انسان جي ويري بڻائي حيات ۽ ڪائنات ۾ فساد جو ڪارڻ بڻجن ٿا، تن جي خاتمي لاءِ صوفي لوڪ صدين کان تحريڪ هلائيندا پيا اچن، جنهن جو پتو تصوف جي تاريخي پس منظر مان پوي ٿو.

تصوف جي ابتدا جنهن عجيب انداز ۾ ٿي آهي تنهن بابت چيو وڃي ٿو ته قديم يونان ۾ فيثاغورس (500 ق.م) اشراق نالي تصوف ۾ آغاز

ڪيو. هي فلسفي عارفاني مسلڪ جو مبلغ هو. ٻئي پاسي اشراق جي معنيٰ روشن ٿيڻ ۽ روشني ڏيڻ آهي انهيءَ نسبت سان اشراقي يا اشراقيين، فلسفين جي انهيءَ گروهه کي سڏيو وڃي ٿو جنهن گهڻي رياض (مراقبي ۽ مڪاشفي) جي ذريعي ايتري قدر دل جي روشني ۽ باطن جي صفائي حاصل ڪئي هجي، جو کين ڪنهن به مسئلي لاءِ هڪ ٻئي ڏانهن رجوع ٿيڻ جي ضرورت درپيش نه اچي.

هن گروهه جي فلسفي ۾ سڀ کان اهم فڪر اهوئي هو ته ازل کان عشق جو لاڳاپو حسن ازل سان رهندو اچي ٿو جڏهن به ڪو شخص هن دنيا ۾ ڪنهن حسين شيءِ کي ڏسي ٿو ته سندس ذهن ۾ حسن ازل جي حصول جي تمنا اڀري اچي ٿي، ان لاءِ انهي حسين شيءِ جو حسن حقيقت ۾ حسن ازل جو عڪس هوندو آهي. فيثاغورسين (اشراقيين) جي خيال ۾ حسن ازل جو عرفان باطني نور يا اشراق جي وسيلي ملي سگهي ٿو. اڳتي هلي انهيءَ فڪر جي وضاحت هن ريت ڪرڻ ۾ آئي ته حيات ۽ ڪائنات جون سموريون شيون حسن مطلق يا حسن ازل ڏانهن چرپر ڪنديون رهن ٿيون ۽ عشق به انهيءَ ئي چرپر يا تحرڪ، چڪ يا ڪشش جو نالو آهي. حسن جتي به هجي حسن ازل جو پرتو (اولڙو) ۽ عشق جو متقاضي (آسائتو) رهي ٿو.

افلاطون (427 ق.م) انهيءَ چڪ يا ڪشش جو اصل ڪارڻ ٻڌائيندي فيثاغورسين جي تائيد ۾ چوي ٿو: ارواح، مادي عالم ۾ اچڻ کان اڳ پنهنجن پنهنجن ستارن ۾ مقيم هئا، جڏهن مٿن مادي عالم جي ڪشش غلبو ڪيو ته هو جسم جو قيد قبول ٿي لاءِ مجبور ٿي پيا. پوءِ اهي ئي ارواح انهيءَ قيد مان چوٽڪارو حاصل ڪري وري ٻيهر پنهنجي اصل مسڪن ڏانهن ورن لاءِ بيقرار ٿيڻ لڳا، انهيءَ لاءِ ته هنن کي هتي اچي حقيقت ۽ مجاز جي پروڙ پئجي چڪي هئي. شاهه لطيف چواڻي:

دلبو منجهه درياھ، پسي پڪي آيا،
ويچارا ويساھ، آئي ات اڙاڻيا.

هي وحدت الوجود واري فلسفي جي ابتدائي نوعيت هئي جنهن ۾ انسان حسن ۽ حق جي جستجو ۽ حصول خاطر جنون جي حد تائين نڪري نروار ٿئي ٿو. اهوئي جنون هن کي عاشق صادق جو درجو عطا ڪري ٿو. اهو عاشق جنهن جو عشق خدا ۽ خلق جي وچ ۾ هڪ ناتي جو ڪم ڏيندڙ آهي اهوئي ناتو انسانذات کي ان الاهي صفات سان همڪنار ڪري ٿو جنهن جي طفيل امن، خوشحالي، اتحاد، عافيت ۽ اطمینان لاءِ راهون کلي پون ٿيون.

اها ڳالهه خاص ڪري ڌيان ۾ رکڻ جهڙي آهي ته فلسفو صرف سوچن جي مجموعي جو نالو ناهي جنهن تي فقط يقين ۽ اعتقاد رکيو وڃي، بلڪ هي هڪڙي قسم جو اصول آهي جنهن تي ڪاريند ٿيڻ سان ئي انسان کي صحيح نموني زندگي گذارڻي پوي ٿي.

تصوف هڪ اهڙو علم آهي جيڪو دل جي باطني حال سان تعلق رکندڙ احڪامن جي پوئواري ڪرائي ٿو. گویا هي دل جي رياض ۽ نفس جي مجاهدي - علم آهي جنهن مان انسان کي وڏو مشاهدو حاصل ٿئي ٿو. اهڙيءَ طرح هي نه رڳو علم پر عمل به آهي بلڪ هن کي پنهي جو مجموعو چئجي ته وڌيڪ مناسب ٿيندو. علم ان لاءِ جو هن جو وسيلي انسان نفس جي مصيبتن کان واقف ٿئي ٿو ۽ عمل انڪري جو انهيءَ علم کي عملي جامو پهرائڻ سان هڪ نئون علم حاصل ٿئي ٿو. جنهن کي صوفي معرفت يا عرفان ڪوٺين ٿا، مقصد هي ته تصوف انساني نفس کي مهذب بنائڻ جو علم آهي جنهن کي مذمت ڪيل (ندیل) اخلاق کان پاڪ صاف ڪري ساراهيل اخلاق سان سنوارڻ جو عمل چئي سگهجي ٿو. صوفي جڏهن پنهنجي عمل جي انتها تي پهچي ٿي ته پوءِ صحيح نموني انسان ذات جي رهنمائي ڪرڻ لائق ٿئي ٿو ۽ بني نوع انسان جي اخلاق جي اصلاح جو فرض پوريءَ ريت سرانجام ڏيڻ جهڙو ٿئي ٿو.

افلاطون کان پوءِ فلاطینوس (205 - 270 ق.م) افلاطون جي فلسفي کي زندگيءَ جي زنده انداز جي صورت ۾ نئين سر نروار ڪيو. جنهن ۾

تفڪر ۽ استغراق کان علاوه نفس جي پاڪيزگي ۽ باطن جي صفائيءَ کي بنيادي حيثيت ڏني وئي. ان باري ۾ هي ارسطو (384-322 ق.م) کان به اڳتي وڌي ويو ڇو ته فلاطينوس اهل صفا جي ارتقائي مدارج جو قائل هو. سندس خيال ۾ انسان جيڪڏهن چاهي ته انهيءَ ئي سرچشمي کان اڳڀرو ٿي اصل تائين رسائي ڪري سگهي ٿو. جتان سندس اچڻ ٿيو آهي. پيو ته اڄ وڃ جو اهو سلسلو سدائين ڪائنات ۾ هلندو اچي ٿو ۽ هر روح ۾ ان هستيءَ ڏانهن ورتڻ جي چڪ يا ڪشش رهي ٿي جنهن کي واحد سڏيو وڃي ٿو پر انهيءَ واحد جو نالو هن خدا بدران نيڪي يا خير رکيو آهي تڏهن به چوي ٿو ته ان جي ڪابه جامع يا مانع تعريف امڪان کان ٻاهر آهي. بهتر ائين ٿيندو ته ان جي تعين عوض ان جي تلاش ڏانهن توجهه ڏنو وڃي. فلسفي جي ڪن مورخن جو چوڻ آهي ته: فلاطينوس پنهنجي هم عصر ٻڌمت جي پوئلڳن کان به استفاده ڪيو هو. ماني (ايران جو مشهور مدعي نبوت) جيڪو پڻ فلاطينوس جي دور جو هو سو به ٻڌمت جي عقيدن کان متاثر ٿيو وڃي ٿو. ياد رهي ته مهاتما ٻڌ جي پيدائش (543 ق.م) ۾ ٿي هئي جنهن سڄي ڄمار زهد ۽ تقويٰ ۾ گذاري، مرڻ گهڙيءَ وصيت ڪئي هئي ته دنيا ۾ سچائي کان سواءِ سڀ ڪجهه فاني آهي. پنهنجي محنت سان پنهنجي چوڻڪاري جي ڳڻ ڪريو جيڪڏهن اوهان جي محنت ۾ سچائي موجود هوندي ته ڪاميابي اوهان کي هر حال ۾ نصيب ٿيندي.

ماني ۽ فلاطينوس کان اڳ ٻڌمت وارن افغانستان ۽ خراسان ۾ پنهنجي فڪر ۽ فلسفي جي تعليم جاري ڪئي هئي جتي هر هنڌ ٽنپ ۽ ڇٽيون يادگار طور (اڃا تائين) قائم آهن. خاص ڪري بلخ ته ٻڌمت وارن جو مرڪز هو. جتان جا پوڄاري هڪ مها پوڄاري يا پر مک پوڄاري جي اولاد هئا، جن جا پويان عباسي خليفن جي دور ۾ اسلام قبولي برامڪا سان مشهور ٿيا. ايران ۾ هڪ ٻئي جي ويجهڙائيءَ ڪري صدين کان ٻڌمت ۽ مجوسيت درميان اثر تائير جو سلسلو قائم رهندو آيو. ماني

پنهنجي تعليم جو گهڻو حصو ٻڌمت وارن کان اخذ ڪيو هو. ساڳيءَ طرح فلاطينوس جي همعصري سبب مانويت ۽ نو اشراقيت جو گڏوگڏ پرچار ٿيندو رهيو. هي ٻئي رهبانيت جا قائل هئا، جنهن ڪري هنن جي تعليم جو شروعاتي دور جي عيسائين تي تمام گهڻو اثر پيو. انهيءَ اثر جي نتيجي ۾ عيسائيت جي ابتدائي صدين ڌاري مصر، شام ۽ خراسان ۾ نو اشراقيت، مانويت، مسيحي رهبانيت ۽ سمنيت (ٻڌمت) جي عقيدن تي هر هنڌ بحث مباحثي جي بازار گرم هئي.

اسلامي دنيا ۾ انهن عقيدن جي اوائلي اشاعت خراسان، جندي شاپور ۽ ٻين مڪتبن وارن جي واسطيداريءَ سان شروع ٿي، جيڪي عيسائين شام کان وٺي ايران، عراق تائين قائم ڪيا هئا، انهن هنڌن تي فلاطينوس جا ڪتاب ۽ انهن جون شرحون شامي زبان ۾ ترجمو ڪري پڙهايون ٿي ويون جن ۾ افلاطون، ارسطو ۽ فيثا غورس جي فڪر ۽ فلسفي جي ترجماني نو اشراقي رنگ ۾ ڪري انهن جي تطبيق عيسائي عقيدن سان ڪئي ويندي هئي. خليفي مامون الرشيد جي زماني (813-833ع) ۾ بيت الحڪمت جي عالمن مٿي ذڪر ڪيل ڪتابن ۽ انهن جي شرحن جا عربيءَ ۾ ترجما ڪيا جن کان مسلمانن جي مذهبي عقيدن ۾ هڪڙي قسم جي هلچل مچي وئي ۽ متڪلمين خاص طرح نو اشراقي فڪر جي مذهبي عقيدن سان مطابقت ڪرڻ لڳا. فيثا غورسي ۽ نو اشراقي افڪار جي اشاعت کان مذهب اسلام ڪيترن فرقن ۾ ورهائجي ويو جنهنڪري نسخ ارواح، سريان، امتزاج، تجسيم، حلول ۽ اوتار جا نو اشتراڪي آريائي افڪار اسلامي تعليمات ۾ نفوذ ڪري ويا. مسلمانن جي فلسفي ۽ علم ڪلام وانگي تصوف به انهن فڪرن جي اشاعت مان صورت پذير ٿيندو ويو. تصوف جي انهي عجيب ارتقائي سلسلي کي پٺ ڏئي هيٺين ريت سهيڙيو آهي:

لنگ ٻڌائون لانگ، موٽي ڪن نه مَسهو
جا اسلامان اڳي هئي، سا ٻڌائون ٻانگ،
سامي ڇڏي سانگ، گڏيا گور ڪنات ڪي.

ڪن عالمن جو چوڻ آهي ته اسلام ۾ تصوف جو پيدا ٿيڻ مذهبي زندگيءَ جي فطري تقاضا موجب هو. ليڪن عام خيال اهو به آهي ته تصوف خود مذهب جي ردعمل کان وجود ۾ آيو، جنهن ظاهر پرست عالمن جي بيجا مذهبي مداخلت خلاف بغاوت جو ڪردار ادا ڪيو.

جيتري قدر تصوف جي اصل روح جو تعلق آهي نبي ڪريم ﷺ ۽ صحابين جي زماني ۾ به هن جو وجود هو. مگر ان وقت انهيءَ جي اها صورت ڪانه هئي جيڪا صدين کان پوءِ اختيار ڪيائين. تاريخي اعتبار کان ٿوري عرصي اندر سڀ کان اول جنهن کي صوفي جو لقب مليو سو خواجه حسن بصري هو (ولادت 26هـ - 111هـ - 643ع - 728ع) اسلامي تصوف جو آغاز اصل مصر ۽ خراسان مان ٿيو هو. ذوالنون مصري متوفي 861ع سڀ کان پهريان معرفت جو تصور مسلمانن جي تصوف ۾ داخل ڪيو. هن جي مريد ابوسعيد الخزاز متوفي 890ع فنا في الله جو جيڪو نظريو پيش ڪيو اهو سئو سنن قديم عارفن ۽ نو اشتراڪين جي فلسفي تان ورتل هو. ذوالنون مصري جي اها تحريڪ بصري ۽ بغداد ۾ گهڻي قدر مقبول ٿي ان ڪري جو هڪ ته ابوسعيد الخزاز پاڻ بخارا ۾ هو ۽ بصري ۾ وري رابع بصري متوفي 754ع ان کي وڌيڪ مروج ڪيو.

خراسان ۾ تصوف جي مڪتب جي شروعات ابراهيم ادهم متوفي 779ع کان ٿي، خراسان واري صوفين جي مڪتب جنهن گوشي نشيني، ذڪر فڪر ۽ تجرد پسندي (گويا رهبانيت) جي تبليغ ڪئي، اها صدين کان خراساني ٻڌمت وارن جي توسط سان اتي رواج ۾ آيل هئي. مسلمانن جي تصوف ۾ انهن ٻنهي روايتن جو امتزاج عمل ۾ اچي چڪو آهي.

تصوف جي هن تاريخي پس منظر پيش ڪرڻ کان پوءِ خود تصوف جي باري ۾ جيڪي بنيادي اسباب سان بيان ڪيا ويا آهن تن تي پڻ نظر وجهڻ لازمي آهي. ان باري ۾ هڪڙا عالم چون ٿا ته تصوف سماجي ناانصافين خلاف هڪ ردعمل جي صورت ۾ اُڀريو. جهڙيءَ ريت ٻڌمت برهمڻيت خلاف هڪ سڌريل انقلاب يا تبديلي جي روپ ۾ نروار ٿيو هو.

اهو ثبوت هن جي هيڪڙائي واري نڪتي مان ملي ٿو جنهن مطابق سڀئي ننڍ وڏائي واريون حدون ۽ حڪايتون انساني برادري ۽ برابري جي مناني سمجهيون ويون آهن. ٻين عالمن جي خيال ۾ تصوف اصل ۾ هڪ نفسياتي عمل هو، ڇو ته مسلمانن لڳيتي جنگبازي، خونريزي ۽ خانہ جنگي کان تنگ ٿي چڪا هئا. صوفين ترار جي زور تي ٿيندڙ جهاد کي ننڍي جهاد جو نالو ڏنو جنهنڪري وڏي جهاد جي پيٽ ۾ ننڍي جهاد کان فراريت اختيار ڪرڻ جي تلقين ڪئي وئي، جيئن شاهه قطب بکري (بکر جو شيخ الاسلام) متوفي 977ھ چوي ٿو:

جهاد نفس به است از جهاد اسلامي
ڪ در درون امان است دشمن دين را.

اسلامي جهاد کان نفس سان جهاد ڪرڻ افضل آهي ڇاڪاڻ ته دين جو اصل دشمن انسان جي اندر ۾ ئي لڪل رهي ٿو. نفس جي انهيءَ جهاد ۾ ابن عربي عشق کي عروج تي پهچايو ته منصور حلاج ان جي انتها ڪري ڇڏي، جنهن جي پاداش ۾ کيس 922ع ڌاري سوريءَ تي چاڙهيو ويو.

مشرق ۾ وحدت الوجود جي اوج سان گڏ وحدت الشهود به زور ورتو جنهن جي تحرڪ ۾ وقت جي حڪمران طبقي (پهريون بادشاهن پوءِ جاگيردارن) جو وڏو عمل دخل رهندو آيو. انهيءَ ئي طبقي جي همٿائڻ تي وحدت الشهود وارن مخالف ڌر (وحدت الوجود) خلاف ڪفر جون فتوائون جاري ڪرايون ۽ انهن کي موت جون سزائون ڏياريا. عالمن جي تحقيق مطابق هنن ٻنهي فرقن درميان جيڪو فرق هو تنهن جي اصليت هيءَ آهي:

وحدت الوجود جو فلسفو فرد کي انا الحق جي پاسي مائل ڪري ٿو ۽ وحدت الشهود وارو فلسفو فرد کي انا عبد ڏانهن راغب ٿو ڪري. انا الحق جي مابعد الطبعي ڪٿي ڪهڙي به هجي بهرحال هي تصور فرد جي خود اعتمادي ۽ ذهني آزادي جو مظهر آهي، هي پنهنجي ذات جي سرچشمي

مان اُن جي اجنبيت جي نفِي ڪري ٿو اهڙيءَ طرح هڪ مڪمل انسان جنم وٺي ٿو. ٻئي پاسي انا عبد جو تصور ان جي ابتڙ فرد ۽ سندس ذات جي درميان اجنبيت جو سبب بڻجي ٿو. هي فرد جي بيوسي، بيچارگي ۽ بي مايگي جو نه صرف اثبات ڪري ٿو پر فرد کي ان جي قبول ڪرڻ لاءِ پڻ مجبوريءَ ۾ ٿو آڻي. ان جي حوالي سان فرد جي زندگيءَ جو مقصد مطلق بڻجي ٿو وڃي.

سنڌ جي سرزمين تي وحدت الوجود جو پرچار شيخ ابوعلي سنڌي، ٽين صدي هجري جي عظيم سنڌي صوفي وٽان شروع ٿيو. جيڪو جڳ مشهور صوفي بايزيد بسطامي (261ھ - 874ع) جو استاد هو. مولانا عبدالرحمان جامي نفحات الانس ۾ شرح شطحيات جي حوالي سان لکي ٿو: شيخ روزبهان بقلي پنهنجي تاليف شرح شطحيات ۾ آندو آهي ته ابوعلي سنڌي، بايزيد بسطامي جي استادن مان آهي، بايزيد پڻ چوي ٿو ته مون توحيد ۽ فنا وارو علم (وحدت الوجود) ابوعلي سنڌي کان سکيو ۽ ابوعلي مون کان الحمد ۽ قل هو الله پڙهيو.

علامه غلام مصطفيٰ قاسمي پنهنجي هڪ مضمون سنڌ جا اولياءَ ۽ صوفياءَ ڪرام (نئين زندگي آگسٽ - سيپٽمبر 1980ع حيدرآباد) ۾ مٿين اقتباس کان پوءِ ڄاڻائي ٿو ته نفحات الانس جو اهو ڇاپي نسخو اصل ۾ منهنجي بزرگ دوست مولانا دين محمد وفائي مرحوم جي ملڪيت ۽ مطالعي ۾ رهيو آهي. مولانا وفائي شيخ ابوعلي سنڌي جي تذڪري ۾ حاشي هيٺ فارسيءَ ۾ هڪ معلوماتي نوٽ لکيو هو جو سنڌيءَ ۾ هن ريت آهي:

منهنجا استاد مولانا عبيدالله سنڌي جن فرمائيندا هئا ته جڏهن ابوعلي سنڌي نو مسلم هو ۽ ويدانت جي علمن ۾ (جن جو دارومدار وحدت الوجود جي مسئلن تي آهي) پوريءَ طرح واقف ۽ ماهر هو ان ڪري بايزيد بسطامي، ابوعلي سنڌي کان وحدت جا راز سکيو ۽ ابوعلي سنڌي

نماز ادا ڪرڻ جي واٽ بايزيد وٽان سکي، اهو ان ڪري جو نو مسلم لاءِ شروعاتي طور قرآن جي ننڍڙين سورتن جو سکڻ لازمي آهي.

هن مان پڌرو ٿيو ته اسلامي تصوف توڙي وحدت الوجود جو مسئلو برصغير هند ۾ يونان جي فلسفين وٽان پهتو هو. هندستان ۾ خاص ڪري چشتي بزرگن جي ذريعي صوفين جا سمورا سلسلا ترقي ڪندا ويا، جن مان سرفهرست خواجه معين الدين چشتي اجميري (1140-1237ع) جو نالو اچي ٿو. هند ۾ هرهند چشتي سلسلي کي جيڪا حيرت انگيز مقبوليت حاصل ٿي، تنهن جو اصل ڪارڻ اهو ئي هو ته چشتي مشائخ وحدت الوجود جي اصول تي ڪاريند هئا ۽ وحدت الوجود جو نظريو ويدانت فلسفي سان مشابهت رکڻ ڪري هتان جي ماڻهن جي مزاج سان گهڻي قدر ٺهڪي ٿي آيو. ان ڪانسواءِ چشتي مسلڪ جي صوفين، هندن سان خوشگوار لاڳاپا قائم ڪري ڇڏيا هئا ۽ سندن تاليف قلب جون ڪوششون ڪندا ٿي رهيا جنهن جي اثر کان هندن جي اڪثريت انهن جي هتان اسلام قبول ڪيو ۽ انهن جي بيعت به ڪرڻ لڳي.

ويدانت ۾ اُپنشدن جي ٽڙيل پڪڙيل تعليمات کي منطقي ۽ مربوط نموني پيش ڪيو ويو آهي جنهن جو حاصل مطلب هي آهي ته: برهم حقيقي ذات آهي ان ڪانسواءِ جيڪي ڪجهه هن ڪائنات ۾ ڏسجي پيو مايا (نظر جو نيرنگ يا فريب) آهي ۽ اوديا (جهالت) آهي. انساني روح (آتما) ۽ آفاقي روح (برهم) اصل ۾ هڪ ئي آهن. آتما مايا جي چار (چنڊي) ۾ قاسي پنهنجو اصل ماڳ وساري ٿي ڇڏي. جڏهن مٿس اهوراز ظاهر ٿئي ٿو ته هي پاڻ ۽ برهم هڪ ئي آهن ته مايا جو ڀرم کلي ٿو پوي ۽ آتما پنهنجي اصلي ماڳ ڏانهن وڃڻ جي ڪري ٿي، چو ته ان ۾ ئي هن جو چوٽڪارو آهي. انهيءَ چوٽڪاري جا ٽي طريقا علم، عمل ۽ عشق آهن ويدانت کي وحدت جو علم پڻ چيو وڃي ٿو جنهن جو شارح مشهور هندي فلسفي شنڪر آچاريه (788-820ع) هو.

شنڪر آچاريه کان پوءِ رامانج (1017-1137ع) ان جي برهمه کي سنئون سڌو شخصيت جي روپ ۾ پيش ڪيو. جيئن سڀڪو ان سان جذباتي سطح تي پنهنجو ناتو قائم ڪري سگهي. انهيءَ اصول تي هلي رامانج ڪيترن سچن ۽ سرويچ عالمن کي پاڻ سان شامل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. جن پنهنجي پنهنجي وقت ۾ هن جي فلسفي ۽ تعليم جي اشاعت ڪئي. نه رڳو ايترو پر رامانج وڏي فراخديءَ کان ڪم وٺي ٻڌن، جينين، شوهرن ۽ اڇوتن کي پنهنجي حلقي ۾ داخل ڪيو. شاهه لطف الله قادري چواڻي:

نڪا ڏاڍائي ڏيهه ۾ نڪا ذات جڳاءِ،

مود سندي راج ۾ جوکتي سوڪاءِ.

رامانج پنهنجي تصنيف ويدانت سنگره ۾ چوي ٿو: خدا انسان کي دنياداريءَ جي منجهائيندڙ مامرن مان ان وقت چوٽڪارو ڏياري ٿو جڏهن هو پنهنجي مرشد جي هدايتن مطابق حقيقي علم تائين رسائي ڪري عام زندگيءَ ۾ ضابطي، رياض، پاڪيزگي، معافي، خلق، فياضي ۽ عدم تشدد جي مشق پڄائيندي سڀئي لازمي ۽ رسمي فرض سرانجام ڏيڻ جي ڪري ٿو ۽ منع ڪيل ڳالهين کان پاسي رهي پاڻ کي توڪل جي آڌار خدا جي حوالي ڪري ٿو ڇڏي، موت ۾ خدا پنهنجي رحمت سان سندس اندر جي سڄي اونداهي هٽائي هن جي خمير کي روشن ڪري ٿو. هن جي خيال ۾ لازمي ۽ رسمي فرضن جي اداڻگي سڀني بلندترين اخلاقي صفتن تي دائمي طور محڪم رهڻ يا انهن جي حصول جي ڪوشش ڪرڻ ۽ حقيقي علم جي تحصيل لاءِ پاڻ پتوڙڻ اهي سڀ چوٽڪاري جا ضروري شرط آهن. جڏهن انسان اهڙي نموني پاڻ ۾ استعداد پيدا ڪري ٿو ته کيس خدا جي آڏو پاڻ حوالي ڪرڻ ۽ ان جي عبادت ۾ محور رهڻ سبب دنيا جي سڀني قيدن کان رهائي ملي ٿي. رامانج جي راءِ ۾ پڳتي کان مراد خدا جي ذات جو لاڳيتو فڪر آهي، جنهن کان سواءِ علم به انسان کي چوٽڪارو ڏياري نه ٿو سگهي. پڳتي (الاهي عشق) جي خاص نشاني اها

آهي ته عاشق پنهنجي محبوب لاءِ ڪجهه ڪرڻ کان علاوه دنيا جي ڪنهن به معاملي ۾ ڪابه دلچسپي نه ٿو وٺي.

پڇاڙيءَ ۾ چوي ٿو ته: پڳتي هڪ طرح جو جذبو نه، پر علم آهي جيڪو پنهنجي محبوب جي تات ۽ طلب کان سواءِ ٻيو سڀ ڪجهه فراموش ڪرائي ٿو ڇڏي. هڪ ٻيو فلسفي وينڪنٽ ناٿ (1268-1369ع) وڌيڪ چٽائيءَ سان چوي ٿو ته لازمي ۽ رسمي فرضن جي ادائگي انسان کي حقيقي علم جي تحصيل لائق بڻائي ٿي ۽ حقيقي علم جو حصول انسان کي پڳتيءَ لائق بڻائي ٿو جڏهن انسان علم جي تحصيل لائق ٿئي ٿو ته هو سڀ ڪجهه ترڪ ڪري سگهي ٿو. هن جي راءِ ۾ پڳتي صرف علم نه پر پوڄا لائق ذات ۾ مسرت جي احساس پيدا ڪرڻ جو ڪارڻ پڻ ٿئي ٿي. اهو چوڻڪارو جنهن جي مهاڀي انسان خدا سان هڪ ۽ هم صفت ٿي ٿو وڃي، اهڙي قسم جي پڳتي جو نتيجو آهي، انهيءَ چوڻڪاري ۾ انساني روح خدا جي ”علم ڪل“ وارن صفتن ۽ سرور ۾ شريڪ ٿئي ٿو.

انهي رامانج جي پنجن پيڙهيءَ مان رامانند پيدا ٿيو جنهن عملي طرح پڳتي تحريڪ کي عروج تي آندو. هي پندرهن صدي عيسوي جو شروعاتي دور هو. جڏهن هندستان ۾ سڪندر لوڏي (1489ع) جي حڪومت هئي. تڏهن ملڪ ۾ تشدد پسندي انتهائي چٽي وڃي ٿي. بنيادي طور پڳتي تحريڪ برصغير جي ٻن عظيم تهذيبن درميان ترڪيبي صورت پيدا ڪرڻ جي لاءِ شعوري طور وجود ۾ آئي هئي. ليڪن اها پنهنجي قسم جي پهرين تحريڪ نه هئي؛ ان کان اڳ اهڙيون ڪيئي ڀاڻ وائي اسرندڙ تحريڪون هتان جي معروضي صورتحال مان اڀري چڪيون هيون، جن جي نتيجي ۾ هيٺين طبقن جي سطح تي هندو مسلم ترڪيبي ثقافت جنم وٺي رهي هئي. انهي عمل جو آغاز برصغير ۾ مسلمانن جي آمد سان شروع ٿيو جنهن موجب ان عمل جي اوائل دور ۾ سنڌ جي نومسلمن عربن جي حڪومت دوران پنهنجي اڳوڻن مذهبي

اڳواڻن کي اسلامي نالا ڏئي ڇڏيا هئا، سومرن جي دور (يارهين کان چوڏهين صدي عيسوي) ۾ بعضي اهڙا بزرگ هئا جن جي انهي گڏيل تهذيب واري زماني ۾ هندو مسلمانن سان گڏجي ياترا ڪندا ٿي آيا جهڙوڪ: پير پٺو ديپلي جنهن کي هندن راجا گوپي چند جو نالو ڏنو. هي قلندر شهباز جو همعصر هو جيڪو وري هندن وٽ راجا ڀرتري هري ليڪيو ٿي ويو. اهڙيءَ طرح منگهو پير جنهن قلندر شهباز کان ٻه صديون پوءِ مقبوليت حاصل ڪئي تنهن کي هندن جس راج ٿي ڪوٺيو. حيدرآباد جي ڀرسان شيخ طاهر کي هندو اڄ به اڏيرو لال سڏين ٿا جتي هن جي بُني ۽ سماڌي پئي موجود آهن. هڪ مجاور هندو ته ٻيو مسلمان، هيڏانهن مندر ته هوڏانهن مسجد، اهو عجب نظارو جئن جو تئن ايامن کان موجود آهي. ڪشلو خان بکر جي قلعي ڀرسان هڪ ننڍڙي ٻيٽ تي مسجد ٺهرائي ته مسلمانن ان کي خواجه خضر جو آستان ۽ هندو زنده پير چون لڳا، تنهن کان سواءِ سنڌ جي ڪيترن مشهور پيرن ۽ درگاهن، لواري، جهوڪ، درائن، بيدل فقير ۽ رکيل شاهه ناڙي واري جا هندو مسلمان پئي معتقد ۽ مريد آهن ۽ هندستان مان ڪشالا ڪري اچي ميلي جي موقعي تي پهچن ٿا جئن هتان جا زيارتي اجمير ڪهي ويندا آهن.

مغل دور کان اڳ انهي ترڪيبي ثقافت يا گڏيل تهذيب جي تسڪيل جو عمل تصوف جي وسيلي نهايت شدت اختيار ڪري ويو. هي دور حقيقت ۾ اسلامي ۽ هندستاني ادبيات، افڪار ۽ روايات جي اتصال (ڳانڍاپي) جو دور هو. جيتوڻيڪ انهي ترڪيبي ثقافت جي حمايت ڪندڙ صوفين مان ڪي اهڙا ڀلارا به هئا جن ۾ ڇاڙڻائي جو پهروپ يعني پسايو، قاضي جاويد (مصنف هندي مسلم تهذيب) هڪ هنڌ لکي ٿو: امير خسرو جنهن خواجه نظام الدين اولياءَ جي پيروي ۾ پنهنجي عمر ڏئي ڇڏي، ٻي ساڳيو شخص نون بادشاهن (جن مان ڪي هڪ ٻئي کي قتل ڪري تخت نشين ٿيا هئا) جا قصيدا اهڙيءَ ريت لکندو هو جيئن اڄڪلهه اخبارن جا ادارا نگار بدلجندڙ حڪومتن جي حمايت ۾ ادارا لکندا آهن.

وحدت الوجود جي فلسفي جنهن کي ويدانت وارن ۽ مسلمان صوفين جي فڪر ۽ خيال مان مساوي (برابري) جي حد تائين هيڪانڊو ڪرڻ آسان هو. هن ترڪيبي ثقافت لاءِ مابعدالطبيعي بنياد جو ڪم ڏنو. پندرهن صدي عيسوي ۾ هندن ۽ مسلمانن مان اهڙا ڪئين دانشور پيدا ٿيا جن هن نئين نرالي صورتحال جي باري ۾ نظريه سازي ۽ ترڪيبي ثقافت جي تشڪيل ۽ تعمير جي عمل کي تيز ڪرڻ لاءِ نوان نوان ترڪيبي فڪر پيش ڪيا. سورهن صدي عيسوي تائين انهن دانشورن جي تحريڪ کي پڳتي تحريڪ جو نالو ڏنو وڃي ٿو. دراصل اها تحريڪ برصغير جي سمنڊ وانگر ڪيترن گهٽ وڌائين کي جذب ڪرڻ جي بي انت صلاحيت جو هڪ اهم اظهار هئي.

مولانا نجيب اشرف جي لفظن ۾:

اسلام جي اشاعت جو ڪم انهن صوفين شروع ڪيو جيڪي باهم ۽ بي هم (سڀ سان گڏ يا سڀ کان الڳ) جي اصول تي ڪاربنڊ، وسيع مشرب، آزاد خيال ۽ رواداريءَ وارا هئا، هندن به سندن صحبت ۾ اهو رنگ اختيار ڪيو. رمانند، گرونانڪ ۽ سوامي چيتنا اهڙائي گرو هئا، هنن نه فقط ويدانتي توحيد ۽ صوفياڻي اصول ”فنا في الله“ کي عام ڪيو پر پنهنجي حلقي ۾ داخل ٿيڻ لاءِ هندو مسلمان هئڻ جي پابندي به هٽائي ڇڏيائون. نتيجو اهو نڪتو جو انهن جي معتقدن ۾ ته ٺهيو پر سندن خليفن ۾ به ڪيترا مسلمان نظر اچڻ لڳا. ڪبير پنٿي ۽ دائود پنٿي انهن جا جيئرا جاڳندا مثال آهن. مشهور مؤرخ ڊاڪٽر تاراچند لکي ٿو:

اتر هند ۾ جتي مسلمان پهريان اچي آباد ٿيا. هندن جي مذهبي توڙي معاشرتي خيالن ۾ ڪافي تبديليون اينديون ويون، جن مان ڪيتريون تبديليون شڪر آچار، شو ۽ وشنومت جي سادن سببان هيون.

راناڻج ان جو خاص اسلوب ترتيب ڏنو ۽ پڳتي تحريڪ کي سڄي ملڪ ۾ روشناس ڪيائين، پڳتي يا محبت ۽ عبادت جو مذهب جيڪو هوريان ڏاڍيان اتر جي سڀني علائقن ۾ پکڙندو ويو هڪ لحاظ کان اڻشد ۽ پڳوت گيتا جي تعليمات تي مبني هو. ليڪن وچئين زماني ۾ هن جي

مقبوليت اسلامي اثرن هيٺ ٿي. ڀڳتي جي پرائن پهلون تي اسلامي اثر جي ڪري گهڻو زور ڏنو ويو ۽ هن جون ڪيئي ڳالهيون اسلامي تعليمات تان ورتيون ويون. ان مان ثابت ٿئي ٿو ته هندن ۽ مسلمانن معاشرتي بهتري جي خيال کان عقيدي جي حد تائين پنهنجي پنهنجي دين ۽ ڌرم جون اهي سڀئي سچايون ۽ چڱايون قبول ڪري انسان دوستي جو اهو رشتو قائم ڪيو جيڪو سئون سڌو انساني برابري ۽ برادريءَ سان ڳنڍيل هو.

رامانج پنهنجي پيشرو شنڪر آچاريه جي نه صرف احديت مطلق جي تقليد جي بدران ويدانت (وحدانيت) جي فلسفي تي پنهنجي فڪر جو بنياد رکيو پر پنهنجو سمورو ڌيان هندن جي هيٺين ذاتين ڏانهن ڏئي انسان دوستي جو ثبوت مهيا ڪيائين. ان کان پوءِ جڏهن سندس پيرو رمانند جو وارو آيو ته ن ڀڳوت گيتا جي پيش ڪيل انهي تصور جو خاص طرح پرچار شروع ڪيو ته سڀئي انسان هڪجهڙا آهن. انهيءَ اصول تي هن ذات پات جي نظام تي به چڱي چوٽ ڪئي، اصل ۾ ذات پات جي نظام جي مخالفت ڀڳتي تحريڪ جو بنيادي مقصد هئي. هن تحريڪ سان تعلق رکندڙ لوڪ روحاني دٻاءُ ۽ عصبيت سان گڏوگڏ سماجي طبقي بندي ۽ تشدد جي به خلاف هئا. روحاني رجعت پسندي ۽ عصبيت خلاف احتجاج ڪندي رمانند اها تبليغ شروع ڪئي ته خدا تائين رسائي صرف محبت ذريعي حاصل ٿي سگهي ٿي. تصوف ۾ ثقافت جي شموليت کان پوءِ سياست جي مداخلت بابت ڪجهه بيان ڪرڻ کان اڳ هتي خود تصوف جي عصري صورتحال مطابق ان جي موجودگي ۽ پيش رفت متعلق ڪي اهم ڳالهيون پيش ڪجن ٿيون.

برصغير جي علائقي تشڪيل ڪجهه اهڙي نوعيت جي هئي جو هتي جي مقامي طرح ڪيترين قومن ۽ مذهبن جا ماڻهو سڪونت پذير هئا. مذهبي ۽ قومي تفرق سبب هنن ۾ ايتري قدر ننڍيون وڏيون وڇوٽيون هيون جو هي انهن کي پار ڪري هڪ ٻئي جي ويجهو اچي نٿي سگهيا ۽ هڪ ٻئي کي سمجهڻ کان قاصر هئا.

هي اهو دور هو جڏهن اقتصادي طور ملڪ جي پيداواري نظام کي اهم سمجهڻ بدران صرف حڪومت جي انتظامي امور کي اهميت ڏني ٿي وئي ۽ انهيءَ ئي نڪتي کي نظر ۾ رکي سماجي اتحاد توڙي امن جي ضرورت تي زور ڏنو ٿي ويو. اڪثر صوفين جي سرپرستي به وقت جي حاڪمن ۽ حڪمرانن انهي مقصد کي خيال ۾ رکي ٿي ڪئي ته جيئن گهڻين قومن ۽ مذهبن جي ڪري ملڪ ۾ تفرقي بازي عوض هڪ اهڙو اتحاد قائم ٿي سگهي جنهن مان حڪومت لاءِ به امن عانيت جو جواز پيدا ٿئي ته ماڻهن جي واسطي پڻ خير ۽ صلح جو سبب برقرار رهي سگهي.

اڳتي هلي جيئن برصغير ۾ ٻاهرين قومن جي آمدرفت جو سلسلو شروع ٿيو ۽ ان جي نتيجي ۾ مقامي معاملن اجنبين ماڻهن جي عمل دخل هيٺ ايندا ويا ته هڪ نئين صورتحال پيدا ٿي، اها هيءَ ته ڌارين حڪمرانن کي پنهنجي تسلط قائم رکڻ جو خفت جاڳيو جنهنڪري هنن تصوف کي سياسي رنگ ڏئي پنهنجو ڪم ڪيڏڻ ٿي چاهيو ان ردوبدل مان ڪيئي ڏکيا مسئلا پيدا ٿيڻ لڳا جن کي دٻائڻ لاءِ حڪمران طبقي طرفان نوان جتن سوچيا ويا ته صوفين انهن کي روڪڻ جا اپاءَ شروع ڪري ڏنا. انهيءَ تصادم جي ڪري تصوف، جيڪو اوائل ۾ يونان مان ظهور پذير ٿي هت اچڻ کان پوءِ مقامي نوعيت اختيار ڪري بني نوع انسان جي اخلاقي بهتري ۽ سماجي برتري لاءِ اڳتي وڌندو ٿي ويو تنهن جي وسعت پذيري تي وار ڪري ان کي هڪ محدود دائري ۾ آندو ويو.

انهيءَ حدبندي کان پوءِ تصوف تي سئو سنون سڌو دٻاءُ وڌو ويو ته جيئن هو ڪمزور ٿي پنهنجو اثر وڃائي ڇڏي ليڪن جڏهن ائين ڪرڻ مان ڪجهه نه وريو ته خود حڪمرانن تصوف مان ٿيندڙ پورائي جو ٺيڪو ڪڍي پاڻ کي ڏٺو ڪيو. ان مان پهريون طبقو لوڏين جو ۽ ٻيو طبقو مغلن جو هو جيڪي ٻين حڪمرانن کان وڌيڪ نشانبر پڌرا هئا. لوڏين مان سڪندر لڙي ته مغلن مان اڪبر بادشاهه اهي ڀڳون ٻڌي پاڻ وٽائڻ جي هام هنئي.

قاضي جاويد (برصغير مين مسلم فڪر ڪا ارتقاء) ۾ انهيءَ صورتحال جي وضاحت ڪندي لکي ٿو: پندرهن صدي جي برصغير ۾ ڀڳتي تحريڪ ۽ باغيانه صوفي افڪار جي وسيع تر اشاعت ۽ عوامي مقبوليت آخر هندو مسلم تفریق کي وڌي وٽ ڪمزور ڪري ڇڏيو. انهن قوتن جي عمل مان هڪ پاسي ترڪيبي ثقافت کي تقويت حاصل ٿي ته ٻئي طرف برصغير جي مختلف مذهبي ۽ ثقافتي گروهن جي ميلاپ سان گڏيل قوميت جي احساس جو بنياد مضبوط ٿيو. سلاطين دهليءَ جي دور حڪومت جي پڇاڙيءَ ۾ انهن ترڪيبي قومن جو عمل دخل گهڻي قدر وڌي چڪو هو. لوڌي خاندان جي حڪمرانن جي مذهبي ۽ سياسي حڪمت عملي انهن قوتن جي خلاف ردعمل طور وجود ۾ آئي جنهن جو اصل ڪارڻ اهوئي هو ته هندستان جا مسلم حڪمران ترڪيبي رجحان کي پنهنجي وجود جي امتيازي خصوصيت لاءِ وڏو خطرو تصور ڪري رهيا هئا.

مغلن جو دور آيو ته اڪبر بادشاهه تصوف جي فلسفي کي مورڳو سياسي حڪمت عملي جو بنياد بنائي تصوف جو شڪل ٿي بدلائي ڇڏي. مولانا عبيدالله سنڌي لکي ٿو: هندستان جي هي (اڪبر وارو) تاريخي دور هڪ اهڙي نظام جو متقاضي هو جيڪو هندن، هندستاني مسلمانن ۽ مغلن کي هڪ جهنڊي هيٺ جمع ڪرڻ جي ڪوشش ۾ هو. ان وقت جهڙيءَ طرح هندن مسلمانن جي ميل ميلاپ سان هڪ گڏيل تهذيب جنم وٺي رهي هئي ۽ هڪ گڏيل زبان جو بنياد پوڻ وارو هو. ان سان گڏ هتي ڀڳت ڪبير ۽ گرونانڪ جهڙا مصلح پيدا ٿيا جيڪي پنهنجي قومن، تهذيبن ۽ مذهبن کي هڪ ٻئي جي ويجهو آڻڻ ۾ رڌل هئا، تنهن نموني سلطنت ۽ سياست ۾ به هڪ اهڙي نظام جي قيام جي ضرورت هئي جو پنهنجي قومن ۾ مشترڪ (هڪ جهڙو) هجي ها.

اڪبر پنهنجي حڪمراني جي بقاء ۽ بچاء لاءِ 1582ع ۾ دين الاهي قائم ڪري هي طبقي سان تعلق رکندڙ ماڻهن کي زبردستي ڦاٿل ڪرڻ لڳو ته هي مذهب تصوف ۽ تهذيب جو نعم البدل آهي تنهنڪري هر ڪنهن کي ان ۾ داخل ٿي ثواب دارين حاصل ڪرڻ گهرجي.

هن جي باري ۾ پويان ايندڙ تاريخ نويسن جو عام رايو اجهو هي آهي ته: برصغير ۾ سورهن صدي عيسوي ڌاري اڪبر جي دين الاهي جو اجراء ڪو غير معمولي واقعو نه هو. انهيءَ دين جو نظرياتي اساس آزاد خيال تصوف ۽ ڀڳتي تحريڪ تان اخذ ڪيل هو. ليڪن عملي اعتبار کان اهو حڪمن ۽ رسمن جو مضحڪه خيز (ڪل جهڙي) مجموعي کان علاوه ڪجهه نه هو. مغل اعظم جي مصنف سميت ٻه قدم اڳتي وڌي فيصلو ڪندڙاءِ ڏني ته: دين الاهي مغل اعظم جي حماقت جو شاهڪار هو.

قول ۽ فعل جو تضاد اڪبر کي ورثي ۾ مليو هو. سندس ڏاڏي بابر بادشاهه پنهنجي پٽ همايون جي لاءِ جيڪو وصيت نامو تيار ڪيو هو تنهن ۾ ٻين ڳالهين سان گڏ ان ڳالهه جو به ڪيس تاڪيد ڪيو هئائين ته ڪنهن به صورت ۾ ڪهڙي به قوم جي عبادت گاهه کي ڊانويا ڊهرايو نه وڃي. ليڪن بابر پنهنجي حڪمراني برقرار رکڻ جي خيال سان ان تاڪيد جي تدارڪ کان مجبور رهيو جنهن ڪري سندس وصيت جي تعميل ڪانه ٿي سگهي.

اڪبر پنهنجي ڏاڏي مڙسي جي زور تي هندستان جون ننڍيون وڏيون حڪومتون هٿ ڪرڻ کان پوءِ اچي پاڙيسري حڪمرانن جي ڪڍ پيو. هر ڪنهن کي خبر آهي ته اڪبر جو جنم سنڌ ۾ ٿيو هو پر جڏهن ڪيس بادشاهي جي هوس انڌو ڪيو ته پنهنجي ماتي پومي تي لشڪر چاڙهي پورو سال ساندھ سنڌ ۾ ظلم، ستم ۽ خونريزي جي تباهي مچائي ڏنائين، سڄو سال سنڌ سڙندي رهي، ماڻهو مرندا رهيا، پر اڪبر کي ڪابه ڪهل نه آئي، انهيءَ دور جو هڪ عارف ۽ صوفي مڙس وهيون انهي ٽهري ڪاررواين تي چيچلائي بيوسي جو اظهار ڪرڻ لڳو:

ڏڪن ۾ مرجال، گهوريا سکن ڏينھڙا،

جيھي تيهي حال، لنگهي ويندا ڏينھڙا.

تصوف جي جاءِ تي دين الاهي قائم ڪرڻ محض هڪ ڍونگ هو جيڪو اڪبر پنهنجي حڪومت بچائڻ لاءِ رچايو. تصوف جا پوئلڳ ته

سيڪجهه ترڪ ڪري انسان ذات جي امن اتحاد عافيت ۽ اطمینان لاءِ پاڻ پتوڙيندا ٿي آيا، پر هي وري ڪهڙو مها صوفي اچي پيدا ٿيو جنهن پنهنجي هوس ۾ مخلوق کي ڏچي ۾ آڻي ڇڏيو اڃا به گهڻا ماڻهو ان کي اڪبر اعظم جو لقب ڏئي سرها پيا ٿين!

اڪبر پنهنجي اڌ صدي واري بادشاهت دوران هاڃا هٽندي جيڪي سياسي مصيبتون پيدا ڪيون تن مان جڳ پڌرو جاگيرداري نظام اڃا سوڌو انسانيت جي بربادي جو مظاهرو ڪندو اچي ٿو جنهن جو تفصيلي ذڪر اڳتي اچي رهيو آهي.

رامانند پنهنجي دور ۾ جيڪا عملي تحريڪ شروع ڪئي تنهن کي ڀڳت ڪبير پنهنجي زماني ۾ اوج تي رسايو. هي پيدائشي طور مسلمان هو پر سندس پرورش هندو گهراڻي ۾ ٿي هئي. خيال آهي ته برصغير جي ٻن عظيم ثقافتي قوتن (جن جو مٿي تفصيل اچي چڪو آهي) ڀڳت ڪبير جي شخصيت ۽ ڪردار جي تشڪيل ۾ هڪ جيترو بهرو ورتو. سندس زندگيءَ ۾ جيڪي ٻه عوامل اچي هيڪاندا ٿيا. هئا اهي ئي سندس خيالن جي بهتري ۽ برتري جو باعث بڻيا ۽ انهن ئي اُچن خيالن جي آڌار تي هو رام ۽ رحيم سان روحاني رشتو قائم ڪري چڪو هو. هڪ جديد مؤرخ هن کي پهريون هندستاني قرار ڏنو آهي جنهن هندومت ۽ اسلام درميان متوازن راهه ڳولي لڌي هئي. اهو مؤرخ آهي ڊاڪٽر تاراچند جنهن جي فيصلي سان هرڪو متفق هوندو.

بيشڪ پندرهن صدي عيسوي جي ثقافتي ۽ روحاني تاريخ ۾ ڀڳت ڪبير کي خاص درجو حاصل هو. هن جي اتاهين سوچ عصبيت جي صورت پسندي ۽ روحاني آمريت خلاف شديد قسم جي احتجاج جي حيثيت رکي ٿي. هن سڀني ثقافتي ۽ مذهبي قدرن خلاف بغاوت ڪندي صداقت سان رابطي رکڻ جي ڪوشش ڪئي. سندس تعلق جيئن ته سماج جي هيٺئين طبقي وارن سان هو ۽ هن جي سوچ تي اجتماعيت پسندي غالب هئي، ان ڪري پاڻ پنهنجي پيشروئن مهاوير ۽ مهاتما ٻڌ کان

به وڌيڪ سماجي طبقي بندي جي مخالفت ڪيائين. هن کي پنهنجي ڪوشش وسيلي انسانن اندر هڪجهڙائي پيدا ڪرائڻ جي پوري پڪ هئي. اهوئي يقين سندس فڪر جو بنياد بنجي پيو. انسانن لاءِ خارجي رهنمائي کان زياده باطني رهبري تي زور ڏيندي ڀڳت ڪبير سڀني ظاهر دارين جي (جيڪي مذهب ۾ داخل ٿيل هيون) سخت مخالفت ڪندو رهيو. اهائي ڳالهه هن کي مسلمان صوفين ڏانهن مائل ٿيڻ ۾ مددگار ثابت ٿي.

مابعد الطبعي سطح تي هندومت ۽ اسلام ٻنهي کي رد ڪرڻ جي باوجود ڀڳت ڪبير انهن کي هڪ جيتري حد تائين اهم ليکيو ٿي، انهيءَ بنياد تي ٻنهي مذهبن جي عضبيت پسند عالمن جا ساڻس سخت اختلاف رهندا ٿي آيا، تڏهن به پاڻ ماڻهن جي پرواهه ڇڏي گيتن ۽ اپديشن وسيلي محبت ۽ انسان دوستيءَ جو پرچار ڪندو آيو. ايتري تائين جو 1495ع ۾ جڏهن سٺ ورهين جي ڄمار ۾ آيو ته هندستان جي متعصب حڪمران ڪڪندر لوڌي کيس دربار ۾ گهرائي موت جي سزا جو ڌڙڪو ڏنو پر هن الله لوڪ تي ان جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو.

شاد باش اي عشق خوش سوداي ما،

اي طبيب۔ جملہ علت هاي ما!

خوش ره اي خوش خيال عشق! تون ئي اسان جي سڀني دردن جي

دوا ثابت ٿيو آهين.

لوڌين جي عهد حڪومت ۾ رونما ٿيل انهي ذڪر لائق واقعي کي دهراڻيندي ڊاڪٽر محمد اڪرام لکي ٿو: اتر هندستان ۾ اهڙن ڪيترن بزرگن جو ان دور ۾ ظهور ٿيو جن هندن مسلمانن جي عقيدن کي پاڻ ۾ ملائڻ چاهيو ۽ اهڙن فرقن جي شروعات ڪيائون جيڪي ٻنهي مذهبن جي انسان دوست عقيدت جا قائل هئا. انهن بزرگن مان ڀڳت ڪبير سڀني کان آڳاھون هو. جنهن 1440ع ۾ جنم ورتو ۽ 1518ع ۾ وفات ڪيائين. تذڪره اولياءِ هند ۾ هن کي شيخ ڪبير ڪوري قدس سره لکيو ويو آهي. اها روايت به ملي ٿي ته هي حضرت تقی سهروردي جو خليفو

هو ۽ زماني جي مشاهير مان ٿي گذريو آهي. آئين اڪبري ۾ به ڀڳت ڪبير جو مختصر احوال ملي ٿو ته هي پنهنجي وقت جو وڏو موحد هو جنهن جي طريقي جي وسعت ۽ نظريه جي بلنديءَ جي ڪري هندو مسلمان ٻئي ساڻس عقيدت رکندا هئا. آئين اڪبري جي انهي اختصار مان ظاهر آهي ته اڪبر بادشاهه جي دؤر ۾ ڀڳت جي ڪافي شهرت هئي ۽ خود بادشاهه سندس فڪر کان ناواقف ڪونه هو تنهن هوندي به ان جي ڪردار کي مسخ ڪري تصوف جي سڃي جدوجهد تي پاڻي ڦيري ”دين الاهي“ جو دنبورو ڪلهي تي کنيائين، ڇاڪاڻ ته ڀڳت ڪبير جنهن اعليٰ ڪردار جو مالڪ هو تنهن جو مقابلو ڪرڻ اڪبر جي پهچ کان مٿي هو. جيڪڏهن اڪبر بادشاهه جي من ۾ واقعي ڪا سچائي مڃي ها ته هو ڀڳت ڪبير جي تحريڪ کي اڳتي وڌائي اشوڪ اعظم جيان لائق بنجي ها، پر هڪ حريص بادشاهه جي نصيبن ۾ اهڙي سربلندي ڪٿي. سچ چيو اٿن ته خدا به ڪنهن کي سچائي سڱ ڏيندو آهي. ڀڳت ڪبير شاعري ۾ رامنند بيراجي کان تربيت ورتي هئي، هندي زبان ۾ هن وٽان ئي عرفان جي بيان جي ابتدا ٿي، تنهن کان پوءِ گرونانڪ (1469-1538ع) سندس تقليد ڪئي.

ڀڳت ڪبير جو سمورو ڪلام انسان دوستي جي پرچار سان لاڳاپيل آهي، پاڻ هر انهي انڌي اونڌي سوچ ۽ سمجهه جي مخالفت ڪري ٿو. جنهن ۾ انسان دشمني جون ڳالهيون ويڇاريون ۽ پڇاريون وڃن ٿيون. پنهنجي مقصد جي منتهن بيان ڪندي هڪ هنڌ چوي ٿو:

سرگن ڪي سڀوا ڪرونرگن ڪا ڪيا گيان،

نرگن سرگن سي پري تهين همارا ڌيان.

ڪي ذات ته ڪي صفات جي سڌ ۽ سڀوا لاءِ ستوهه ٿا ڀرين، پر پنهنجو ڌيان انهي پنهي کان اتاهون آهي.

وري ٿو چوي:

جا ڪارن جڳ ڏونڊيا، سو تو گهٽ هي ماڻهن،

پرڌا ديئا ڀرم ڪا، تاتي سو جهٽ ناڻهن.

انسان جنهن شيءِ جي ڳولا ۾ ٿو پئجي سان ته منجهس ئي آهي،
ليڪن گمان جي پردي هٽڻ ڪري اها شيءِ کيس نظر نٿي اچي.
پڳتي جنهن کي الاهي عشق سڏيو وڃي ٿو. ان ۾ نه ته دوزخ جي
عذاب جو ڊپ هوندو آهي نه وري بهشت جي عشق جي لالچ رهي ٿي. اهو
عشق خالص عشق آهي جنهن ۾ سواءِ محبوب جي، عاشق کي ڪا طلب
يا تانگهه ڪانه ٿي رهي، جيئن شاهه لطيف چوي ٿو:

ڪيهي ڪام ڪاپڙي، ٿا اهڙي روش رون،
نڪا دل دوزخ ڏي، نڪي بهشت گهرن،
نڪو ڪم ڪفار سين، نڪا مسلماني من،
آيا ائين چون، ته پرين ڪجو پانهنجو.

پڳت ڪبير انهي عشق جي آرزو ڪندي پيو چوي:

پڳتي، مڪتي مانگون ٺهين، پڳتي دان دي مونهن،
اور ڪوئي ياچون ٺهين، نندن يا چون تونهن.

مون کي سزا پوڳڻ يا چوٽڪارو ملڻ واري مامري سان ڪو مطلب
ناهي، آءٌ ته رات ڏينهن، منهنجا محبوب توکان توکي پيو مڱان!
انسان دوستي هن لاءِ ايڏي ته اُتم آهي جو چوي ٿو ته اهو ڳڻ جنهن
۾ ناهي تنهن جي پيري فقيري به ڪفر برابر ليکن ڪبي:

ڪبير سوئي پير هي جو جاني پر پير،
جو پر پير نه جاني، سو ڪافر بي پير.

پڳتي لاءِ پاڻ هي شرط ٿو وجهي ته:

جب لگا نانا جگت ڪا، تب لگ پڳت نه هوءَ،
ناتا توزي هري پڇي، پڳت ڪهاوي سوءَ.

ڪبير چوي ٿو جتي پيار آهي اتي سڀ ڪجهه هوندو. جتي پيار
ناهي اُتي سڀ ڪجهه هوندي ڪجهه به نه آهي:

جو گهٽ پير نه سنجري، سو گهٽ جان مسان،
جيئي ڪهاڻ لوهار ڪي، سانس ليت بن پاران.

جتي پيار نه سنجري سو گهٽ ڄڻ مساڻ آهي. ان کي ائين سمجهيو
 وڃي جيئن لوهار جي ڌنڌن، جيڪا ساهه ته ڪڍي ٿي پر ان ۾ روح آهي ئي
 ڪين.
 وري ٿو چوي:

هري تو جن هيت ڪر ڪر هري جن سي هيت،
 مال ملڪ هري ديت هين، هري جن هر هين ديت.
 هي دوهو پڙهي ڀڳت ڪبير جي شاعراڻي عظمت جو ڦاٽل ٿيڻو پوي
 ٿو پاڻ ٿو چوي:

تون خدا سان ڀلي محبت نه ڪر پر خلق خدا سان ضرور محبت
 رک. خدا توکي مال ملڪيت ڏيندو ۽ خلق توکي خدا سان ملائيندي.
 انساني احساس لفظن جي لباس ۾ اچي شعر بڻجي ٿو پوي اهڙي
 شعر جو سمورو حسن ان ڳالهه تي انحصار ٿو رکي ته ان جي بنيادي افاديت
 جو اصل مقصد ڪهڙو آهي، اهائي خصوصيت ڀڳت ڪبير جي شعر ۽
 فڪر مان بکي ٿي:

ڪاسي ڪنڊري ايڪ هي روحل روپ ڪبير.
 روحل فقير پڻ ڀڳت ڪبير وانگي هندو مسلمان درويشن وٽان
 روحاني فيض حاصل ڪيو. جن مان شاهه عنايت جهوڪ وارو ساراهه
 لائق آهي، هڪ روايت موجب روحل فقير جهوڪ ميرانپور ۾ شاهه عنايت
 جي مزار تي چلي ۾ وڃي ويٺو فارغ ٿيڻ کان پوءِ اندر جي آواز تي درگاهه
 جي گادي ڏئي شاهه عزت الله جي مريدن ۾ شامل ٿيو. شاهه عزت الله شاهه
 عنايت جو فرزند هو ۽ وقت جي ولين مان وڏي درجي وارو ليکيو ٿي ويو.
 روحل فقير جو ٻيو رهبر ٿرپارڪر جو ڏونگر سي مهراج هو. هي پڻ
 پنهنجي دور جو سادو سنگت وارو وڏو سادو ٿي گذريو آهي. پاڻ هندي ٻوليءَ جو
 ناميارو شاعر پڻ هو. شاهه عنايت جي روحاني صحبت ۽ ڏونگر سي مهراج
 جي سنگ ۾ روحل تي جيڪو رنگ چڙهيو تنهن جي سونهن سوڀا آڃا
 سوڌي سنڌ ۾ سندس ڪلام وسيلي سرهاڻيون پکيڙيندي رهي ٿي.

روحل فقير جو والد شاهو خان ميان يارمحمد ڪلهوڙي (1701-1719ع) وٽ ملازم رهنو. روحل فقير (1734-1804ع) ميان غلام شاه (1762-1772ع) جي ملازمت ۾ آيو هن ڪلهوڙن جي بادشاه گري واري زماني (1762-1782ع) جو پورو مشاهدو ڪيو آخر ملازمت ڇڏي ويراڳي ٿي ويو.

روحل فقير روماني رنگ ۾ اچڻ کان پوءِ پنهنجي حياتيءَ جو گهڻو حصو سير سياحت ۾ گذاريو جوڌپور کان بيڪانير تائين خوب گهميو ڦريو جتي به ٿي پهتو اتي سوين ماڻهو سندس روحاني فيض کان سيراب پئي ٿيا. پنهنجي مريدن کي اڪثر جوڳ جي پاڪر ڏيندو هو ان ڪري جوڳي فقير وڏي حب سان سندس ارادتمنديءَ ۾ داخل ٿيندا رهيا. سير دوران هن جي ملاقات جوڌپور جي راجا بجي سنگه سان ٿي جنهن جي راضي سان پاڻ ڪجهه وقت جوڌپور ۾ رهي راجا کي صوفي مسلڪ کان واقف ڪيائين، ان لاءِ ”آگم ورتا“ رچيائين، جنهن جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته روحل فقير کي هندو ڌرم ۽ ويدانت جي چڱيءَ پر ڄاڻ هئي. هن جي انهي روحاني ڪمال کي ڏسي راجا سندس معتقدن ۾ شامل ٿيو ۽ کيس جوڌپور ۾ رهي پوڻ لاءِ زور ڀريائين پر هي راضي نه ٿيو.

جوڌپور جي راجا بجي سنگه (جنهن 1753-1793ع) تائين حڪومت ڪئي) سنڌ جي حڪمران طبقي سان سياسي ناتا هئا، جن جو بنياد عمرڪوٽ جو قلعو ۽ پرڳڻو هو. 1780ع ۾ راجا بجي سنگه کي ميان عبدالنبي عمرڪوٽ جو آسرو ڏئي مير بحر خان جي قتل لاءِ تيار ڪيو. انهي مقصد واسطي راجا بن رانوڙن کي پنهنجي پاران وڪيل بڻائي ميان عبدالنبي ڏانهن اماڻيو جن سان ڪي ٻيا ماڻهو به گڏ هئا. رانوڙن سازش موجب هڪ ڏينهن خط پڙهي ٻڌائڻ جي بهاني مير بحر تي اچانڪ حملو ڪري کيس ماري ڇڏيو. 1787ع ۾ وري ميان عبدالنبي نالپور اميرن مير عبدالله پٽ مير بجر خان ۽ ٻين کي دغا سان قتل ڪرايو. ائين هر پيري قرآن تي صلح ڪري وري ميرن کي دوکي سان مارائڻ سبب ملڪ ۾ ميان

عبدالنبی خلاف ماڻهن ۾ ڌڪار پيدا ٿي، نتيجي ۾ نيٺ مير فتح علي خان ٽالپور کي چڱمڙسيءَ جي پڳ ٻڌرائي سڀئي مير لشڪر گڏ ڪري جنگ جي تياريءَ ۾ لڳي ويا. هوڏانهن جو ميان عبدالنبی کي اچي سر جي لڳي تنهن عمرڪوٽ وارو قلعو ۽ پرڳڻو جوڌپور جي راجا بجي سنگھ کي ڏئي ڪانئس مدد طلب ڪئي.

راجا بجي سنگھ پنهنجي سپه سالار ڦلو سنگھ جي اڳواڻي ۾ سنڌ ڏانهن پنهنجو لشڪر ڇاڙهي موڪليو پر ميان عبدالنبی وٽان هن کي پورو خرچ نه مليو سو هو جيئن آيو هو تيئن واپس هليو ويو. ميان عبدالنبی نيٺ جنگ هارائي ويٺو ۽ مير فتح علي خان ٽالپور سنڌ جي گادي والاري ۽ ميان عبدالنبی ميرن سان ڦٽائي روهه رلا مٽي ڪلا ٿي ويو.

سنڌ جيڪا مغل شاهي جي طويل تباهيءَ کان پوءِ 1836ع ڌاري پنهنجي پيرن تي بيهڻ جهڙي ٿي ته نادر شاه 1739ع ۾ مٿان ڪاهي آيو. وري ماڻهن اڃا ساھ مس پٽيو ته 1754ع ۾ احمد شاه ابدالي اچي ڦهري ڪارروائي ڪئي، تنهن کان پوءِ ان جي پوين پيگهي مچائي ڏني، پڇاڙي ۾ مدد خان پٺاڻ 1780ع ڌاري هڻي هنڌ ڪري ڇڏيو.

روحل فقير پنهنجي اکين ۽ ڪنن اهي سڀئي ڪلور ٻڌندو ۽ ڏسندو ٿي آيو خاص ڪري شاه عنايت وارو سانحو (جيڪو سندس ويجهپ ۾ ٿي گذريو هو ۽ ان جا ڪيئي اکين ڏٺا شاهد موجود هئا) جڏهن هن اهل دل درويش جي ڌيان تي آيو ته اڳو پوءِ لاڳاپا لاهي دنيا کي ڪوڙو واءِ ۽ ڪوڙي وڏائي چئي ترڪ ڪري وڃي ڪنڊڙيءَ ۾ ڪنڊ وسائي ويهي رهيو.

شاه عنايت (1656-1718ع) مغل شاهي جي منظم ڪيل جاگيرداري نظام ۽ ان جي نمائندي ميان يارمحمد ۽ مغل شاهي ڇاڙتي نواب اعظم خان جي جبر خلاف بغاوت ڪندي ”الارض لله“ زمين خدا جي آهي، جو کيڙي سو کائي، جو نعرو هنيو ته مٿس ڪفر جون فتاوتون جاري ڪرائي کيس قتل جو سزاوار ٺهرايو ويو. مقالات الشعراء جي لکت

موجب: ميان يار محمد ڪلهوڙو سنڌ جا سڀني زميندار ۽ انهن جا حمايتي جيڪي اڳ ۾ ئي شاهه عنايت ۽ سندس فقيرن تي سڙيا وينا هئا، تن مغل شاهي جي چرچ تي ماکٽ وانگي مڙي سڙي اچي مٿانن چڙهائي ڪئي. نيٺ شاهه عنايت قيد ٿيڻ کان پوءِ مغلن هٿان صلح جي بهاني قتل ٿي ويو.

روح فقير جي گوشي نشيني ڏانهن رغبت الاهي عشق واري رمز موجب هئي، جيئن ان جي وسيلي خلق کي روشنيءَ جي راهه ڏيکاري سگهجي.

پاڻ چوي ٿو:

نه مون جن نه ڪن، اچي عشق اُٿاريو اوچتو.
روحل چوي روح ۾، محبت محبوبن،
سيئي سڄڻ آيا، تات جنين جي تن،
جنيءَ جڙ لڳي جن، سي سائين ميڙيا سپرين.

هن کي دنيا جي ڏنوانن يا ودوانن جي درس ۽ دور سان ڪاٺي به دلچسپي ڪانه هئي، ڇاڪاڻ ته هن کي پروڙ پئجي چڪي هئي ته يتڪيل انسانيت کي نه ته دنيا جو دور ڪا تسلي ۽ تسڪين ڏياري سگهي ٿو نه وري پرائيئون ڪٿائون انساني زندگيءَ کي سنوارڻ سڌارڻ لاءِ ڪو ڪم ڏئي ٿيون سگهن:

پڙهيا بيد ڪتيب جا، ٿا ڏين ڏورانهان ڏس،
سي سچ سچائڻ ڪينڪي، موهايا پسي مس،
رات ڏينهان روحل چوي، رڙهي تنهن کي رس،
پير پريان جو پس، نائي ڪنڌ قلوب ۾.

سڀني صوفين وانگي روحل به اها تلقين ٿو ڪري ته پنهنجي اندر ۾ ليئو پائي اول پاڻ پسڻ کپي، تنهن کان پوءِ پنهنجي رب ڏانهن رجوع ٿيڻ جي ڪجي، جيستائين انسان پاڻ تائين نٿو رسي، تيستائين پنهنجي رب

ڪي لهي نٿو سگهي. رب جيڪو حيات ۽ ڪائنات جو اصل مقصد آهي
جنهن کي نيڪي ۽ سچائي جو سرچشمو چڻجي ٿو.
روحل فقير جو عزيز مراد فقير جيڪو سندس رڱ ۾ رڱجي لال ٿيو
تنهن به اها راه اختيار ڪندي ورجايو ته:

دوست جنهن دا دل وچ هوئي،
سا ڪيون ڳليان ڳولي.
لوءِ لوءِ ڏي وچ جهوڪ جنهن ڏي،
سا مول نه ٿيو اولي.

مراد فقير پنهنجي المستيءَ ۾ اچي خود روحل فقير جا راز پٿرا
ڪري ڇڏيا، روحل جيڪي ڳالهيون رمز ۾ چئي ويو مراد فقير اهي پٿري
پت چئي ڏنيون، هن الستي عشق سان گڏ حب الوطني جو بيان به برملا
ڪري ڏنو:

ڪيتيءَ يار ڏي نال جو وعيد ميان،
درد والي رک ڏيد ميان!
وحدت ڏي وڻجاري هوڪي ڏيندي،
در در هل من مزيد ميان!
سر ڏي سودي سورهيه ڪريندي،
سوري چڙه ٿيون شهيد ميان!
ماري مدد ڪون مل ڪر دور ڪرو
چوڙ وڃي يهودي يزيد ميان!
حب الوطن ايمان اسان ڏا،
مراد ڪرين اها عيد ميان!

شاعري انسان ۾ خودشناسي پيدا ڪري ان کي خداشناس بڻائي،
سندس اخلاق جي اصلاح جو اپاءَ ڪري ٿي. ڪنهن ڏاهمي چواڻي:
جيڪڏهن انسان هڪٻئي کان نفرت ڪن ٿا ۽ هڪٻئي جي گلا غيبت

۾ پون ٿا، هڪٻئي کي ڏکڻين ٿا ۽ هڪٻئي کي غلام بڻائن ٿا، تنهن جو ڪارڻ اهو ناهي ته هنن جي هدايت لاءِ مٿاهين قسم جا قاعدا موجود نه آهن. اهي قاعدا ته برابر هلندا اچن ٿا، پر شاعري پنهنجي خاص طريقي کان ڪم وٺي انسان لاءِ هزارين فڪر ۽ ويچار پيدا ڪري سندس ذهن کي بيداري ۽ قلبي وسعت بخشي ٿي. شاعري حيات ۽ ڪائنات جي حسن جمال کي بي نقاب ڪري ڏٺل وائيل شين کي نئين ندرت سان پيش ڪري ٿي. هي جيڪي چيزون تخليق ڪندي آهي اهي ماڻهن جي دلين ۾ بلند اصولن ۽ نيڪ سيرتن جون روشنيون اڀائي ٿيون ڇڏين.

اخلاق جو اصلي سرچشمو محبت آهي، يعني پنهنجي حدبنديءَ کان ٻاهر نڪري پنهنجو پاڻ کي حسن جي مظاهر سان (پوءِ اهو حسن کي ڪٿي ڪهڙي به حالت يا صورت ۾ هجي) هڪ ڪرڻ کي ئي محبت چئي سگهجي ٿو. وڏي درجي واري نيڪي به اهو شخص ڪري سگهي ٿو جيڪو وڏي خيال جو مالڪ هوندو جنهن ۾ ٻين جي احساس ۽ جذبي کي سمجهڻ جي پوري صلاحيت هوندي، ۽ جيڪو سڄي انسانذات جي دک درد کي پنهنجو دک درد بڻائڻ وارو هوندو حيات ۽ ڪائنات کي محبت کان محروم رکڻ ڪنهن به صورت ۾ درست نه آهي، ڇاڪاڻ ته اهي ٻئي حقيقي خالق جي فني ڪمال جو شاهڪار آهن، ان ڪري انهن سان محبت ڪرڻ گويا خدا سان محبت ڪرڻ آهي. انسان کي حيات ۽ ڪائنات جي هراڻهي شيءِ بلڪ انسان جي فني تخليق سان محبت ڪرڻ گهرجي جيڪا حقيقت ۾ ڪائنات جي حسن جي ترجماني ڪري ٿي.

روحل فقير ۽ سندس قبيلي جي شاعرن انهيءَ ئي اصول تي هلي پنهنجي شعر ۽ فڪر کي بني نوع انسان جي ڀلائي ۽ رهنمائي لاءِ اڳيان آندو آهي، هنن مان دريا خان، روحل فقير کان پوءِ خاص ڪري ساراهڻ جوڳو آهي، جنهن جو ڪلام حيات ۽ ڪائنات جي حسن کي عشق جي نگاهه سان نهاريندو نقاب کان بي نقاب ڪندو سڌ پڙاڏي جي صورت ۾ اوري پري پکڙندو وڃي ٿو. دنيا جي بيراڳين مان دريا خان به هڪ وڏو

ويراڳي هو جنهن خلق ۽ خدا جي محبت ۾ پاڻ موڪيو بيراڳين جا منشا
بابت پاڻ چوي ٿو:

عام ڪان پاسي ٿا اورين،
آهن بر ۾ مڙهيون تن بيراڳين جون.
سڪ تنهن کي سور برابر ڏيه ڏڪن جو ٿا ڏورين،
درد وايون تن ويراڳين جون.
وجهي منهن مونن ۾، ڏيل اندر ۾ ٿا ڏارين،
هٿ سونهين سمرڻيون تن سامين جون.
دونهين پاسي دادلا، پاڻ پريون سي ٿا پورين،
ڪن جهد جفائون تن اوجاڳن جون.
درياهان سامي سڪ مان گهورڪيو سر ٿا گهورين،
آهن طلبون سچيون تن تياڳين جون.
انسان ۾ جيڪڏهن بيداريءَ جو مادو آهي ته هو ان جي آڌار تي سڀڪجهه
ڪري سگهي ٿو. خطرن سان منهن ڏيڻ، پنهنجو پاڻ بابت ڌيان ڪرڻ، ٻئي جي
دڪ درد جو ويچار ڪرڻ اهي سڀ ڳالهيون تيستائين نه ٿيون نصيب ٿين
جيستائين انسان بيدار نٿو ٿئي. درياهان چوي ٿو:
اُتي جاڳ جاني، پوئي ڪل ڪائي.
جاڳڻ ريءَ جاليندين، سورن ۾ سدائي.
درد دونس جن کي، مليو محب تن کي.
هميشه هيڪاندي جن ننڊڙي ڦٽائي.
سڪن ساريون راتيون، جهڏئون پائن جهاتيون،
اصل عاشقن جي آهي آيد اهائي.
مچي مرد ٿي تون، پيالو درد بي تون،
چڏي ساءِ سمهڻ جو ڪر وهڻ سان وفائي.
درياهان دير ڇڏ، سگهو پاڻ گوندر گڏ،
ويجي ٿي ويسر ۾ عمر سڀ اجائي.

دريا خان جي سنڌ تي شاعري فڪر جي گهرائي ۽ خيال جي سچائي جي ڪري سنڌي ٻولي ۽ ثقافت جي سونهن آهي. سندس سادي پر مٿاهين خيال واري ڪافي آء ڪانگا ڪر ڳالهه، جڏهن ڀڳت ڪنور جي سربلي آلاپ ۾ ٻڌجي ٿي ته سوچ جي اونھائي ۾ وڃي من پريان جي پار پهچي ٿو.

سنڌي سرائڪي ٻئي ٻوليون پاڻ ۾ جاڙيون پينر آهن، سنڌ ۾ جتي سنڌيءَ کي وڏي چاهه ساھ ڳالهايو پڙهيو ۽ لکيو وڃي ٿو اتي سرائڪي به مان محبت لائق سمجھي وڃي ٿي. خاص ڪري سرائڪي ڪلام ته چڻ سڀ جي ساھ سان سانڍيل ٿورھي.

دريا خان سنڌيءَ سان گڏ سرائڪيءَ کي به پنهنجي شاعريءَ وسيلي نڀايو ۽ نوازيو آهي. مجلسي زندگي جنهن پيار، محبت، علم عقيدت، عقل فضيلت ۽ فڪر هدايت جي راز نياز سان سينگاري وڃي ٿي، تنهن ۾ هتان جو غريب، امير ڀاڱي ڀائيوار رهي ٿو هر ڪنهن وٽ پنهنجي وٽ آهر اها رنگيني ڏئي ويندي آهي. ڇاڪاڻ ته ان جي وسيلي دوستي ۽ وفاداري سان گڏ سماجي خير خواهي، شادي غمي، ڪسي پڪي وغيره جي چيڙي نيري ٿيندي رهي ٿي. هي چڻ هڪڙي قسم جي تهذيب ترپيت جو باعث بڻجي ٿي. هتي سنڌي سرائڪيءَ جي نه فقط شاعري بلڪ ٽوٽڪا، ٽوٽا ۽ ٻيا ٿاڻا به پيا هلندا آهن، جنهن ڪري مجلسي زندگي هيڪاري وڌيڪ دلچسپ ۽ ضروري لڳندي آهي. دريا خان جنهن محبت سان سنڌي زبان کي پنهنجي فڪر ۽ خيال جو خزانو بڻايو آهي، اتي سرائڪيءَ کي به چڱو سرمايو عطا ڪيو اٿائين. هيٺين ڪافيءَ ۾ سندس سرمستي جو اظهار ڪيڏو نه اٿاهون پيو لڳي:

ميخاني وچ مليا يارا! وڃڻ مسيتين ڪهڙا مقصد!

هٿئون هادي دي جام پيتوسي،

ڪهنا ڪيف ڪلال ڏٽوسي.

تنهن دي خاص خمار تالان ڪيتوسي تسبي تهجد!

مک محراب سڄڻ دي صورت،

ٻي رنگ موھيا موھن مورت.

بتخاني ڪنون ٿي بيزار من مڪان ٿيوسي مسجد!

ميخاني وچ مست ٿيوسي،

سجد، سجائڻ پل ڳيوسي.

آپ اتي آيا اعتبار ورد وظيفي ٿيوسي سڀ ردا

دريا خان آپ وچون نا آئين،

حق سڃاڻين غير نه تائين.

ڪول اڪيان ته هوئي، اظهار الله مرشد هڪائي هڪ خدا

اهڙيءَ طرح سرائڪيءَ ۾ هڪ ٻي ڪافي به لاجواب آهي:

دل خان هڪي خود خان، جي تون اپڻا آپ سڃاڻين

1- جوئي ظاهر سوئي باطن، بيشڪ يار يگانہ،

جي تون آپ وچون نا آئين.....

2- جوئي عاشق سوئي معشوق، اي، او سڀ بهانہ

جي تون ڄاڻ ائين ڪونه ڄاڻين.....

3. ڪل شيءِ محيط هم وچ، سڀ صورت هڪ معنيٰ

الا، جلوي جوت سماڻي.....

4. درياخان مڙڻ محال هويان هڪي صاحب دانا پينا

بدويندي هڪي دل وهائي.....

سنڌي سرائڪي جيان دريا خان جي هندي شاعري به وڏي ڪمال

واري آهي، ڪيترن شاعرن سنڌي سرائڪي کان علاوه هندي ۾ پڻ بهترين

شاعري ڪئي آهي، جهڙوڪ هن خاندان جا مڙئي شاعر ۽ سندن همعصر

صوفي جلال فقير ناليپور وغيره جن جو پنهنجو پنهنجو انداز آهي، ان مان

پتو پوي ٿو ته هندي شاعري ۾ سنڌي شاعرن جو اهو ڪمال هندي شاعرن

جي انهي ذڪر ۽ فلسفي جي رتيءَ واري رهاڻ جي نتيجي ۾ اڀريو جيڪو

صدين کان برصغير جي ڪنڊڪڙچ تائين وسعت پذير ٿيندو رهيو. هتي

نموني طور ڪجهه هندي ڪلام ڏجي ٿو:

پرير پارکو ڪوئي نھين جو ڪري پرير پڇان
درريا خان جس گھر پرير هي، وهان هي پر گھت گيان

پرير پريري ڪھين نھين، جي ڪري پرير ڌيان
”دريا خان“ جس گھر پرير بسي، اس گھر بسي پڳوان
هن باري ۾ دريا خان جي هندي سي حرفي انهي ڪماليت واري
آهي جيڪا ڪماليت پڳت ڪبير ۽ تسلي داس جي هندي ڪلام ۾
ملي ٿي، وڌيڪ تعريف اچائي ٿيندي، پڙهندڙ پاڻ ئي پڙهي فيصلو ڪري
سگھن ٿا:

زار: رام ڪي نام سون، جن ڪي لاڳي پريت
دريا خان اس سنسار مون، هاري ليوي جيت
ل لا: لاڳي پرير ڪي، ڪڙڪ ڪليجي آء
تجهه بن ميرا ڪونهين، ڪون مٿاوي گھاء
نه نا: نرڪي نرڪ سون، سرڳي سرگ سماء
جس ڪي جيسي چاڪري، ويسي کتي ڪماء.

سڄي سي حرفي نه رڳو پڙهي، ويڙهي رکڻ جي پرياد ڪري پرھ ڦٽيءَ جو
جهونگارڻ جهڙي آهي، جنهن مان انسان ڪي اهو لاپ ملي ٿو جو زماني جي
خفن کان آجوتي دل جو سڪون حاصل ڪري سگھي ٿو.

دريا خان جو سڄو ڪلام هونءَ ته سون آهي، پر هي ڪافيون جن
سون تي سهاڳي جٿان پيون لڳن، جن مان هڪ ۾ انسان ڪي خودشناسي
جي تلقين ڪيل آهي ته هيءُ ۾ زندگي لاءِ جدوجهد جو سبق ملي ٿو:

(1) ٻاهريان تيرت چو پڇائين،

منهن مڙهيءَ دل پنهنجي نه پائين.

سخت سفر چو ڪوشش ڪرين ٿو

پتر پاڻيءَ ڌيان ڌرين ٿو

روح پنهنجي ۾ نه رام ريجھائين.

گيتا پارس پاڳ پڙهين ٿو
پنهنجو پاڻ ۾ ڪين ڪڙهين ٿو
ڪتا ڪيو پيو لوڪ سڏائين.

پو ٿيو پستڪ بيد بتائين،
من پنهنجو پر ٻوڏ نه لائين،
ٿو ٿا گيان پيو ٻين کي ٻڌائين.

دريا خان در در رکج درياري،
عشق سهڻي بن ڪوڙي تازي،
پنهنجو پاڻ ۾ چو نه سمائين.

(2) مون کي ڏونگر ڏس ڏين ٿا،
ڙي آيل آديسين جو.

ٻڌي سندرو سچ جو
جي ڪهن سي لهن ٿا.
ووڙ ته لهن ور کي،

چاري هينءَ چون ٿا.
چڙهي جبل چوٽ تي،
مٿان روح رهن ٿا.

دريا خان عين عجيب ري،
روڻڻان ڪين رهن ٿا.

پڇاڙيءَ ۾ دريا خان جو هڪ دوهو پيش ڪري هي مهاڳ پڇاڙيءَ
تي پهچائجي ٿو هن دوهي ۾ سچن صوفين بابت بلڪل صحيح حقيقت
پيش ڪئي وئي آهي:

ڏسي الڪ اکين سان، ٿيا سدا خوشحال،
ڪايا مايا ڪل جو چڏيائون سڀ خيال.

”دريا خان“ دلبر سان، اهي سدا رهن نھال،

ڌرم راءِ ۽ ڪال، ڏورئون تن ڏنڊوت ڪري.

هن ڪتاب جي ترتيب صرف دريا خان ڪنڊڙيءَ واري جي ڪلام تائين محدود هئي، پر وچ ۾ هن جي خاندان جي ٻين شاعرن، معتقدن ۽ همعصرن سان گڏ همنام دريا خان ڪلهوڙي جو ڪلام به ملي ويو جنهن کي مختصر نموني مناسب سمجهي قلمبند ڪرڻو پيو.

ڪتاب جي ترتيب ۾ جن دوستن ۽ بزرگن جون محنتون منهنجي ڪم آيون، تن مان خادم حسين عباسي خيرپور ميرس، مير مظفر ٽالپور ٽالپور وڏا، تاج جويو، تنوير عباسي ۽ لعل بخش ٽالپور ۽ ڊاڪٽر نواز علي شوق جا دل سان ٿورا مڃيان ٿو. تنهن سان گڏ سنڌي علم ادب جي سينگار سائين عبدالڪريم سنديلي جا به لک احسان، جنهن نوازش جي نظر سان نيازمنڊ کي نوازيو.

فقط

نياز همايوني

اردو سائنس بورڊ، حيدرآباد، سنڌ

11، 12، 1980ع

سنتي ڪلام

بيت

سرجوڳ

ڏيئي جفا جند ڪي، ٿا لاهوتي لڳن
 سر ڏئي سرها ٿيا، سڄي سڪ سڄن
 اندر آڏوتين جي، ٿا دل ۾ دود دڪن
 اُهي پروانا پڄن، دونهن جي ڌنڌڪار ۾.

جيئري جيءَ جدا ڪري، لالڻ لاءِ لڳن
 اورڻ آين پاڻ ۾ ڪنهن سان ڪين ڪڇن
 پاڻئون سي پري ٿيا، ڪسڪيو ڪين ڪهن
 اهي پورب ڪوه پڄن، جي نانگا نينهن نوازا.

جوڳي هن جهان جا، مايا پيا ميٽڻ
 پيسي ڪاڻ پٽيل ٿا، جهٽ وجهي جهيٽڻ
 ٿوري بيڪ بڪيا رسي، ٿڪا ٿيا ٿيرين
 پاڻ ته ٻيائي ۾ ٻڏا، پر گر ڪي به ٿا ٻوڙين
 ”دريا خان“ ڪيڙسائي ڪيڙين جنهن جو
 سلو سائو نه ٿئي.

جوڳي هن جهان جا، مايا ۾ موڙ ها
 ڪسي ڪرڪي ڪروڙ ۾، ٿا ڪنڌ وجهن ڪوڙا
 دغاڙيءَ جا دل ۾، ٻڌن ٿا ٻوڙا
 ڇڏي لڙه لباس جي، جتون ڪن جهوڙا
 ”دريا خان“ ڪٿي خوار ٿيا، مٿي تي موڙا
 پوءِ ڪهڻيءَ جا ڪوڙا، ڇو ٿو ڪن
 چيرائين ڪاپڙي!

الڪ سان الڪ ٿيا، صاف صفا سامي
 پڇي پروانن جان، ڪيه ٿيا ڪامي
 معنيٰ ۾ محيط ٿيا، اڪر ڇڏي عامي
 ويڙن وهم وهامي، ”دريا خان“ دوئي سندا.

سامي سورن سامهان، ٿا آديسي آچن
 گر سان گڏجي گودڙيا، اونهي رمز رچين
 پاڻ ويڃائي پرليءَ جڻ جسي سان ڪن
 موتو منجهه محيط ٿيا، سي موتي ڪين ملن
 ”دريا خان“ آڱ عشق جي، ٻارڻ منجهه ٻرن
 ٻيو سڀ ڏيئي ٻن، وڃي نانگا گڏيا نات ڪي.

دونهين جي ڌنڌڪار تي، ٿامس سمرٿيون سورين
 سنگيتون سامي سيل جون، چت اندر چورين
 وجهي منهن مونن ۾، اونڌي ڪنڌ اورين
 ”دريا خان“ خيال خوديءَ جا، قلب منجهان ڪورين
 جي ڏيل اندر ڏورين، سي ويراڳي وصال ٿيا.

ويراڳي وصال ٿيا، ورهه منجهه ويا
 بابو بديهي ٿيا، پاڻهون پري پيا
 ”دريا خان“ خيال ڪنيا، تن خوديءَ جي خال کان.

نانگا گڏجي نات ڪي، پاڻهون پري پيا
 تن جوڳين جوڳ جُهار جا، سڀئي وهم ويا
 خودي ڪائي ڪيه ٿيا، سي مڙن ڪين ميا
 تن سدا سک ٿيا، جن جيئري جيءَ جدا ڪيو.

نانگا نينهن نوازا، ٿيا سمنڪ سناسي
تن ۾ جن تيرت ڪيا، سي ڪوه پڇن ڪاسي
تڪيا ڇڏي طمع جا، ٿيا وحدت جا واسي
”دريا خان“ ننگ ناموس کان، پيا پري پياسي
اهي عابد آباسي، وڃي الڪ سان الڪ ٿيا.

ڪن چيرائي ڪاڙهي، ٿئين پنڻ لئي پورو
ڪڍيءَ ڪين قلوب مان، خوديءَ جو ڪورو
جي سامي هئين سورو ته قريبون وڃ نه ڪاڙهي.

وحدت سندي ويڙهه ۾، ڪئي جوڳين جوءُ
تتي ڪيائون تڪيا، جتي هان نه ڪا هوءَ
وڃي ات پيا اوءِ، جت هئڻ سڀ هجي ويو.

هئڻ سڀ هجي ويو ٿيا حيرت ۾ حيران
مازاغ البصر وما تغي، آڳي ڪيو احسان
”دريا خان“ ري سبحان، ات ڪين ڏٺائون ڪي ٻيو.

ڳل تمانون گودڙيون، سهڻي سونهن سندان
”دريا خان“ آسڻ انهن جا، ڏوريان ڪين ڏسان
ووڙيندي وتان، دل ته دلبر هت ۾.

جي پسڻ کان پاسي هيا، سي مون ٿيڙا سيڻ
راتيون ڏينهان تن جا، ٿيم ورونهان ويڻ
پنن جون خوشيون ڪيڻ، منهنجو جيءُ جڪي تن جوڳئين.

سر سهڻي

سانڀر جي ساهڙ جا، منجهه وجود وڃن
چڻ چڻ تن چڙن جي، وڌو روح رڳن
توڪل ترهو جن کي، سي سر جو سانگ نه ڪن
”دريا خان“ دور درياهه ۾، گهڙو ڪين ڪڻ
جي ميهه ميهه ڪن، سي نه ٻڌنديون ٻار ۾.

سانڀر جي ساهڙ جا، منجهه سرير سُرَن
واڄت ڪيو وجود ۾، ٻاهر ڪين ٻُرَن
اچو سور چرن، ته نڪو ساهڙ نه ڪا سهڻي.

هڪ چونگار چڙن جي، ٻيو سمهڻ نه ڏين سور
”دريا خان“ مام ميهارجي، ڪئي چوٽي تائين چور
دلو ڪيائين دور واهڙ تنهن کي وڪ ٿيو.

نڪو تر هو تار ۾، نه ڪا سيڻهه ساڻ
ميهه جنهن کي من ۾، سا گهوريو گهوري پاڻ
تن ڪنڌيءَ ڪانهي ڪاڻ، پتڻ سي نه پڇنديون.

نه ڪو ترهو تار ۾، نه ڪو ڪپر ڪانهن
جي مران ته مان ٿئي، من مرون کائن مانهن
ڪهڙي ڪريان دانهن، ساهڙ ترهو ساڻ مون.

ڪي ٻيلاڪي ٻيٽ، ڪي واهڙ ڪي ڪنڌيون
نه ڪو در درياهه کي، لس وهي ٿو لٽ
ريءَ وسيلي ڏيڻ، ٿيندي مون ميهه سين.

سانڀر جي ساهڙ جا، ٻيلي پاس ٻُرن
اچي ويهن ڪين وٿاڻ تي، نڪي گاهه گهرن
اچيو سور چرن، مينهون تنهن ميهار جون.

نه ڪو ترهو تار ۾، گهيڙئون ڪين گهڙي
”دريا خان“ دور درياهه جو ڏسي ڪين ڌري
ساو چئون ڪين وري، ميهه جنهن کي من ۾.

سرمسٽي

”دريا خان“ ڪنهن سان ڪانه ڪئي نمائيءَ نسبت
پاڻان پاسي ٿي ڏسي، جوءَ مڙهي جت
پنهونءَ سان پهت، هيو انگ اڳيئي لکيو.

سوئي اکر سسٽي، سوئي اکر سڪ
”دريا خان“ پر جهان پاڻ ۾ ته آهي هڪوئي هڪ
لوڪان ڪري لک، ٿيو پنهنون اولي پڌرو.

پاڻ ويڃائي پر کي، سوجهج منجهه سرير
هو جو پنهنان منجهه پساه ٿي، سو باطن منجهه بصير
”دريا خان“ سڪ سميع جي، ڪئي اندر منجهه اڪير
هو جو ناظر منجهه نظير، تنهن کي ڏوريان ڏور چو؟

سائي صورت سسٽي، سائي صورت ڌير
هاريءَ هڻڻ چڙيو نه ڪو ويري وير
پسج پنهنونءَ پير نائي ڪنڌ قلوب ۾.

سائي صورت سسئي، سائي صورت سور
چڙي صورت صاف ٿي، مخفيءَ ۾ منظور
”دريا خان“ ڏس نه ڏور پنهنون پسج پاڻ ۾.

سائي صورت سسئي، سائي صورت جت
وس ويچاريءَ ڪونه ڪو ماري جا محبت
”دريا خان“ پيٽس پرس سان، نمائيءَ نسبت
هلي سان همت، وڃي ويجهي ٿي وٽڪار ڪي.

سوئي اکر سسئي، سوئي اکر سور
مخفيءَ جو مذڪور ٿيو پنهنون اولي پڌرو.

سو ويري سو واهرو سو ڏونگر سو ڏک
ڏکن منجهان سک، ٿيو پنهنون اولي پڌرو.

جيئن جيئن ڏسن اڪيون، تنن تنن پرين ڏور
”دريا خان“ ارني آه، سين، سڙيو سينا طور
صورت ۾ جو سور سو سڀني منجهه سمائيو.

”دريا خان“ پسان پاڻ ۾، جان پنهنوءَ جو پير
ته نه ڪا صورت سسئي، نه ڪو ڏونگر ڏير
هن پوريءَ سنڌو پيرن نسروئي نينهن ٿيو.

سرليان

آڻڻ سڀ اندوه ٿيو رنو ليلان رت
”دريا خان“ ڪوڙيون ڪيتريون، هار هٿن ٿيون هٿ
هن مٿي سنڌي مت، پيرن لڪ پلائيون.

آڻڻ سڀ اندوه ٿيو لڏيو ليلان هاڻ
 ”دريا خان“ ڪوڙيون ڪيتريون موهيون مٿي ماڻ
 ڄام چنيسر ساڻ، هاري هار نه مٿيان

آڻڻ سڀ اندوه ٿيو مڙيوئي ماتام
 هاري انهيءَ هار تي، ڄاڻ وڃايو ڄام
 ”دريا خان“ ڪوڙيون ڪيتريون، هاريون تنهن هام
 هن مٿي سنڌي مام، لکن منجهان ڪو لهي.

نه هي آهي اڪيون، جي ڏسن آهي ڏيهه
 ڏسنديون سي ساڻيهه، جت ناهه بنا پيو ناهه ڪي.

متفرقه بيت

نالو سنڌيءَ ناهه ۾، وٺان جان ويهي
 ته نڪو آدمي، نڪي اسين ٿي
 اسين ڳولائو جن جا، سي پڻ اسين ٿي
 ”دريا خان“ ان عجيب جي، ڳالهه ڪريان ڪيهي
 ڏنم سي ڏيهي، جي پسڻ کان پري هيا.

عاشق وڌجي اڌ ٿيا، سي وجودئون ويا
 تهن پوءِ پيا، جت نهايت ناهه ڪا.

رڪي سر سنداڻ تي، ڪوري منجهه ڪڇيڃ
 واجت وڌائڻ جا، مٿي سر سٽيڃ
 ”دريا خان“ آڳ عشق جي، پارڻ منجهه ٻريڃ
 تهن پوءِ بهيڃ، ڳالهه پريان جي ڳجهه جي.

ريءَ نڪتي ناهي، ر. بها سپرينءَ جي
وهمي انگ وجود تان، لاسين ڇڏ لاهي
”دريا خان“ اکر ڪٿ اهي، ته پسين منهن محبوب جو.

”دريا خان“ پڙلاءِ پر جو جڏهن ڪن پيو
اڪيون تنهن عجيب ۾، بجهن ڪين پيو
هجي تن وٺو هيٺڙو تنهن حيرت ۾.

نالو سندنءِ ناه ۾، پسڻ پساو
امر اشارو هي پڻ آهي هن جو.

بنا نالي سپرين، آهي نالي ٺاهوڪو
جيڪي اوهان ڏٺو سا تان صورت صفت جي.

صورت نانءُ صفت جو مورت مثل نه ڪو
جيڪي اوهان ڏٺو سو سڀ سارو صفت جي.

ڏسڻ ريءَ ڏسن، صورت سپرينءَ جي
اڪيون رت رڻن، اچيو تنهن عجيب ليءَ.

نڪو ماضي ميجان، نڪا صبح سار
”دريا خان“ پر پچار نهي منجه نئين ٿي.

پڌر پيئون جي، آهي ور تنين کي ويجهڙو
ڪانڌ نه پاسي جي، سي هليون حجابن ۾.

دل ته دلبر هت ۾، ٻئي ٽول ويا
تهان پوءِ پيا، اولانبا تنهن عشق جا.

الله جي اڏاڻيا، مٺا سي مردود
”دريا خان“ وسهي صفت لکي، واقع منجهه وجود
بنا سر سجود، آجا آگاهون ٿيو.

سو ويري سو واهرو سو ڏونگر سو ڏير
ڪپيريءَ جو پير ٿيو پنهنون اولي پڌرو

جيئن جيئن وساريان، تيئن تيئن پرين پڌرا
”دريا خان“ عهدون اڳي جي هيا سي سڀئي ساريان
ويئي نهاريان، آءُ نه ڄاڻان ڳڻ ڪي.

نالو سندءِ نانهن ۾، نانھ به نمونو
نفي ۽ اثبات کان، اڃا پنڌ اونھو
”دريا خان“ آءُ عهد کان جوڳي پسن جھونو
هي ڪات اهو ڪهنو جنهن عاشق اڌو اڌ ڪي

نالو سندءِ ناه ۾، پسڻ ڪر پاسي
وحدت کي واسي، رکج سر سنداڻ تي.

بنا صورت سوجهه، مورت جا محبوب جي
چڏ نمونو نانھ ۾، ڪاهوڙي ٿي کوچ
هي اکر چڏ آبهجهه، معنيٰ ۾ محيط ٿي.

جيڪي ڏنر ڪالھ، آڄ نه اهي وسهان
نه ڪو استقبال، نه ڪو ماضي مڃيان.

نه ڪا ذات صفت، نالو مٿس نانه ڪو
 ”دريا خان“ پر جهان پاڻ ۾، نه ڪا وائي وات
 هڪ اڏي پيو ڪات، اڳيون آهي اُن جي.

بيجل ٻولي ڪينڪي، تندون تنوارين
 مون کي ٿيون مارين، معمائون مڱڻهار جون.

اولنبا تنهن عشق جا، اندر ۾ آهين
 ”دريا خان“ لوسي لوهي جي، ڪوريءَ ۾ ڪائين
 آڱ نه اُجهائين، ٻارن ٿا پيئي ڪيون.

نه ڪو ماڳ مٽيءَ جو نه ڪو ديس نه ويس
 بنا ڏسڻ ڏيس، ڏسين جي ڏسڻ کي.

ڏسي الڪ اکين سان، ٿيا سدا خوشحال
 ڪايا مايا ڪل جو چڙيائون سڀ خيال
 ”دريا خان“ دلبر سان اهي سدا رهن نهال
 ڌرم راءِ ۽ ڪال، ڏورئون تن ڏنڊوت ڪري.

دوستي ”دريا خان“ چوي، ڪوڙن سين ڪيهي
 اسين پيا رڙهيون ريج ڏي، هو سڪيءَ ڏي پيئي
 چئي چڪاسون ڪيترو ڏهنايون ڏيئي
 جن کي پاڻان ناپيئي، تنهن کي چئي چئبو ڪيترو.

دلبر تنهنجي ديس تي، جوڳي آءُ ٿيندياس
 لاهي لٽا لڱن تان، آلفي اوڍيندياس

پنڻ پنڇ ڪٿيون، وحدت سان ويندياس
 عرض عجيبن ڪي، قريئون آءُ ڪندياس
 ”دريا خان“ جيسين جئندياس، در نه ڇڏيندس دوست جو.

عاشقن جي اندر ۾، اچي عشق ڏني اوڙ
 ويهي ويو وجود ۾، غازي ڏيئي گوڙ
 هنياين هئڻ ڪي، ”لا“ جي ڪٿي لوڙ
 ”دريا خان“ اميدن جا، هاڻ سڳا سڀئي ٽوڙ.

✽

ڪافي بلاولي

آء ڪانگا ڪر ڳالهه، مون کي تن ماروئڙن جي،
ماروئڙن جي، سانگيئڙن جي

هن عمر تنهنجا ماڙيون بنگلا، ڳه ڪنگڙ ڪنڀال،
مون کي تن ماروئڙن جي

پت پهرينديس ڪينڪي، عمرا لوئي اباڻي لال،
مون کي تن ماروئڙن جي

ڀائرن ۽ پينرن ريءَ هٽڙي، ساعت پانين سال،
مون کي تن ماروئڙن جي

آء ڏهاڳڻ تن ريءَ هٽڙي، خوش وسن اُهي شال،
مون کي تن ماروئڙن جي

”ذريا خان“ مارن ريءَ هٽڙي، هئي هئي هيٺا حال،
مون کي تن ماروئڙن جي

ڪافي برو

ماري مارن جي مذڪور عمرا آءُ اُڪنڊي آهيان.
وئي ويڙهيچن مون کي ڏوٿين کان ڪيو ڏور عمرا
ڪيئن ڪنڊون هت ڪائين.
سرتين سنگهارن جا پلپل پونم پور عمرا
پاند ڳچيءَ ڳل پائين.
جي ڏنا ٿئي جيءَ ۾ سوين مون کي سور عمرا
سي ڪينءَ سامهه سهاڻين.
سيٺن سنڊي سرتيون مون کي چاڪن ڪيو چور عمرا
گهماءُ هڻي پاڻ گهاٽين.
وڌي وڃان ويڙهه ۾، مان لهن هي سور عمرا
ڏوهن منجه ڏهاڻين.
”دريا خان دلبر دل ۾، تنهن تان مت نه محبت مور عمرا
ڳڻ ڳالهيون تو ڳائين.

ڪافي جوڳ

پهچن منهنجون ماروٿڙن ٿي، دل درد جون دانھون
درد جون دانھون ٻڌي من، اچن اوڏاھون.
ٿيس بندياڻي بند ۾، ٻيون سڀ ويون واهون،
هڪ قيد ڪٿا ٻيون ڪوٺيون، ٻئي هت ٻڌايم ٻانهون.
هت وساري ويهي رهيا، ريءَ ڏوهه گناهون،
مان ٻڌن سڏڙا هن، عاجز جون آهون.
سرتيون سنگهارن کي، وڃي پسان پراهون،
ايندا مارو جبڏيون، ڪاه ڪري ڪاهون.
ظلم ضعيفن تي عمرا چوهه ڪرين چاهون،
سانگ اپائڻ سومرا، الاهه ڪندو اوماھون.
آديون آبائڻ جا، ٿي رند پڇان راهون،
”دريا خان“ ملڪ ملهين ڏي، ٿيون وسنون واهون.

ڪافي برو

آء مارن ريء هت ماندي، اُهي ايندم شال ايندا.

آء پنهنجي سگهارن سان، هيڪر ٿيان هيڪاندي،
اهي نيندم شال نيندا.

سوين گوندر گڏ ٿيا، ويل نه آهيان واندي،
اهي ويندم شال ويندا.

آئي عمرڪوٽ ۾، ڪيء بندياڻي باندي،
هي جيئندم شال جيئندا.

”دريا خان“ خبر ڪيت جي، اُن آسان لاءِ آندي،
اهي ڏيندم شال ڏيندا.

ڪافي پهاري

ڏوري ڏسان شل ڏوٽيئڙا، ڏوٽيئڙا مٺا ماروڙا.

عمر انهن ريء آهيان اُداسي، تن مارن ريء دلڙي پياسي،
وري وڃي شال وطن وسان.

قسمت قيد ڏاڍا بند باري، نيڙ نير وهن ٿا جاري،
هن عمر! تنهنجون چاهون چسان.

اُڪنڊ آبائڻ هيٺڙي هوري، سوين گوندر جههڄان تن جهوري،
عمر! انهن جي شل راڄ رسان.

”دريا خان“ مارن ريء دل ماندي، هيڪر گڏ ٿيان هيڪاندي،
سان سانگين لاهيان هيانو سڪان.

ڪافي جوڳ

منهنجي ماڙ مارن ڪڙن ٿيندي
 ڪه ڏينهن ڏکيا پرڏيهه جا.
 عمر اباڻن سان وڃي، پڇ پاڻي گڏ پئندي
 ڪه ڏينهن ڏکيا پرڏيهه جا.
 سرتيون سنگهارن سان وڃي، چاڪ سيني جا سيندي
 ڪه ڏينهن ڏکيا پرڏيهه جا.
 ٻن حلوا هن هنڌ جا، وڃي ڪيت ڪنيون گڏ ڪيندي
 ڪه ڏينهن ڏکيا پرڏيهه جا.
 "دريا خان" ماروڙن جي، جوء ڏسي دل جيئندي
 ڪه ڏينهن ڏکيا پرڏيهه جا.

ماروڙن کان شال، اچي خبر خوشيءَ جي.

مون جيڏيون ملهين ۾، اوڏين لويون لال
 اچي خبر خوشيءَ جي.
 هڪ ٻهر پرڏيهه ۾، جالڻ آه جنجال
 اچي خبر خوشيءَ جي.
 انا مينهن ملير تي، پلر پاڻي جال
 اچي خبر خوشيءَ جي.
 "دريا خان" ماروڙن ملندا، لهندا قيد ڪشال
 اچي خبر خوشيءَ جي.

وسئون ٿيڙم ووئي، سانگين پاسي اچ سانگ ٿيا.
جنهن لئي جيءُ جلي تو هئي هئي، ڇڏيان ڪين اهوي.
ڪينءَ جيٿان هت جيڏيون، پنهورن کان پوئي.
پڪا پڪن سامهون، اوڏا تان اڏيوئي.
محبت جي ميدان ۾، ڪامل ايندو ڪوئي.
”دريا خان“ آهي دائر دل ۾، مون کي سانول سوئي.

ڪافي برو

پڇ تون ڪڙا قيد ڪنجيون ڪلف قضا جا
ته وڃي مارن سان گهاريان، ڏکيا ڏينهن نه ساريان.
ٿيس ڏوٿين کان ڏور پون پلپل پور
انهي سوز سار جا، سي ويهي ڪينءَ وساريان
سدا سک تن جا ساريان.
پن هي باغ بهاران، راهون روز نهاريان
سڀئي خار خزان جا، وه ويڙهيچن چاريان
جتان وڃي پوءِ پڪاريان.
لکيو لوح ۾ جو هو سو سڀوئي پاڙن مون پيو
آهي رب جي رضا جا، سي ڳالهيون ڪنهن سان گرهين
سي ونهيا ڪينءَ وساريان.
”دريا خان“ گهران سدا دان تو، دم سبحاني روز جزاتو
تنهنجو عشق اجاريان، تون هي تون تنواريان
تون هي تون تنواريان.

ڪافي اوڙائو

مارو ماڳ موتي ملندا،

آءُ ڏکيا ڏينهن نه ساريان

سنگهارن ريءَ سرتيون، گوندر منجهه گذاريان.

رهان ان جي راڄ ۾، پت پنهورن پاريان.

سانگي ويڙم سانگ تي، ويڙهيچن کي راريان.

”دريا خان“ ڏوٽي ڏور ٿيا، ڪه گهڙيون هت گهاريان.

ڪافي ڪلياڻ

من ڪايو مارن ڏي، اڄ ڪو قاصد ايندم ڙي.

رهبر تنهنجا راتيون ڏينهان، رويون راهه نھاريان،

ماڙين ۾ مارن ريءَ ماندي، گوندر منجهه گذاريان،

ڏي ڪا خبر ڪري، ڪو نيئن مان نيندم ڙي.

خاطي تنهنجي خاطران، هت پوڻيدار پڇايان،

سڏي ٻانڀڻ جوتشي جوڳي، وهيون روز واچايان،

جو مون مارن حال چوي، اڄ تنهن ٿورو ٿيندم ڙي.

مارن ماڳ ملير اُٺو هت گاهن لاتيون گلزاريون،

پسي پت پڪا ٿيا پيرون، واه ويڙهيچن جون واڙيون،

مان اچي هت ماندي ڪي، ڪو ڏس ڏوٽين جو ڏيندم ڙي.

”دريا خان“ مارو مور نه ڇڏيندا، آئون انهن جي آهيان،

سور سختيون سر تي، آس نه انهن جي لاهيان،

شال وسان وڃي ويڙهيچن ۾، تان هي وهر سڀئي ويندم ڙي.

ڪافي پهاري

ٻن عمر اهي ماڙيون، اسان جا پاڻ پتن پرواڙيون.
 ڪڍ بندياڻي بند مؤن، نيرن مان هي نمائي
 ماڻيان ملڪ ملهين وڃي، هت پيچ پيان گڏ پاڻي
 رويون راهه نهاريان تن جا، ڳوڙها ڳلن تان ڳاڙيون.
 هوڏي مارن مينهن وسائيا، ڳاهن ڪيون گلزاريون
 چيڙين ڌڻ ته ڌنارا، سي طرحين طرحين ڪن تنوارون
 ڪائن ڪاڇ ڪنڀن جا خاصا، آڻيو ڏٺ ته ڏهاڙيون.
 ڪينءَ جيئان مان هت جڳ ۾، جيڏيون مهڻن تان ماري
 سانگي من سانگي اچن، هت تهڊل ڪريان تياري
 آڇ نه عمر اهي پت پتولا، اهي پهرين ڪين پهاريون.
 ڏي موڪل ميان سومرا، هي اجڙوال اماڻيون
 ”درياهان“ آهن آيل انهن کي، انهن ڳالهين کان عاريون
 اوڍين خوب ڪٽيون هت خاصيون، لال لوليون سي ڳاڙهيون.

ڪافي بلاولي

عمر اهي شال ايندا، منهنجا ماروڙا

لا، منهنجا سانگيڙا.

ايندا اٿم آسرو منجهڻون سڪ سڏيندا

لا، منهنجا ماروڙا.

آءُ انهن جي آهيان، چنيو ڪين ڇڏيندا.

لا، منهنجا ماروڙا.

اچڻ انهن جا اڃ اسان تي، لڪ ٿورا ٿيندا

لا، منهنجا ماروڙا.

”دريا خان“ خبر خوشيءَ جي، ڏوٽيڙا ڏيندا

لا، منهنجا سانگيڙا.

ڪافي جوڳ

ڏسي ڏک ٿيو ڪي ڏيل، ڳھ محل ماڙيون.
 واه مارن جا ڪرڙ ڪٿيرون، لال لوليون ته ڪن ڪي پوريون،
 ڏونرا ڌٽ سبيل، ڳھر ڳندين ڳھر واريون.
 پاڻ پتن پکا پهنوارا، قوت مارن جو ڌٽ ۽ ڏونرا،
 اصل انهن ڪي ايل، چانور ڏيو ڪينءَ ڪينءَ چاڙهيون.
 ٻن زري زر طول وهائا، ڳھ ڪنڊن جا تنهنجا ڪاڻا،
 سانگين سان ست سيل، لوح لکيو جن جاڙيون.
 ”دريا خان“ مارن مينهن مانڊاڻا، خوش وسن شل ڏيهه ڏاڏاڻا،
 پسي پکا ٿيا پيلهه، ڳاڱيون سي ڳاڙهيون.

ڪافي لوڙائو پهاري

ونھيا وس وري ايندم لوءِ لڏي،
 پکا ساڻ پکن جي اوڏاڪن اڏي.
 خواب خيال سدا ماروڙن من ۾،
 پلپل پور پون طرحين طرحين تن ۾،
 آيم خبر ڪري، نيندم سانگ سڏي،
 ڏيهه ڏورانهان ڏوڻي ڏور رهيا،
 ڪي بندياڻي بند مان اجهڙوال اها،
 پتن منجهه سڏي، ڪندا گڏ ته گڏي.
 قيدئون ڪي ته وري عمر وطن وڃان،
 ميڙائي جي مون ڪي آهي اميد اڃا،
 وڃان وطن وري ماڙيون محل ڇڏي،
 ”دريا خان“ ڏوري ڏسان آهي سانگ سڪا،
 ڳھ ڪنڊن جا ڪاڻ ورتي پيرون پکا،
 سوئي سگر سدا، ڪيان تن جي تڏي.

ڪافي پهاڙي

جيءُ جنين ليءُ جوڳي ٿيڙو
 ڏيهه ويا اُتر ڏيهي
 اُتو ملڪ ماروڙن جو هت وره وڃايم ويهي
 ڳھ ڪنڊن جا ڪاڻڻ خاصا، ور ڏونرا پرين جا ڏيهي
 صحيح غلام علي جو سڏايم، جنهن نينهن لايو مون کي نيهي
 هادي حق حقاني ڳالهيون، رمز حقي سان ريهي
 ”دريا خان“ دلبر ديس پنهنجي کي پاڻ پسج پيهي
 مرشد وارو حال اسان تي، جهي آهيان تيهي

ڪافي برو

آيو فرمانين فرمان، هاتف عشق آواز الستي.

عشق روايت راوي ڪري ٿو
 سر عشاقان قدم ڌري ٿو
 ٻڌ فرمودو فرقان،
 موتو ٿي وڃاءُ هيءُ هستي
 اول جسم کان ڪر تون جدائي،
 ڏي سر عاشق عشق ادائي،
 وڻي اُنفسڪم قول قرآن،
 مان محبت حق جي،
 ظاهر ذات صفات سڃاڻي،
 عاشق عشق جون موجان ماڻي،
 هي گهر هستيءَ جو ڪر ويران،
 ڏي سر سودو دست به دستي
 ”دريا خان“ گوءُ کڻي ڪي غازي،
 هي جڳ سارو طلسم بازي،
 عشق ڏچون يار نينهن نشان،
 کوڙ تون عاشق وحدت وستي

ڪافي

پاڻ وڃائي پاڻ سڃاتم، ٻيو ڄاتم سو ڄاڻ ويو.
 فانما تولو فشم وجه الله،
 ٻيائيءَ وارو پاڻ ويو.
 جو ڳوليم ٿي ڳوٺ ڳليءَ ۾،
 سو تان وڃون ٿي پاڻ ويو.
 پنهنجو پاڻ ۾ پاتم جهاتي،
 ٻيو ٻه پنڌ پرياڻ ويو.
 ”دريا خان“ بحر بيرنگيءَ ۾،
 عقل سندو اُهيڄاڻ ويو.

ڪافي سسئي

عام کان پاسي ٿا اورين، بر ۾ مڙهيون بيراڳين جون.
 سڪ تنين کي سور برابر ڏيه ڏڪن جا ٿا ڏورين،
 وره وايون تن ويراڳين جون.
 دونهن پاسي دادلا، پاڻ پريون سي ٿا پورين،
 ڪن جهد جفائون اوجاڳن جون.
 وجهي منهن مون ۾، ڏيل اندر ۾ ٿا ڏورين،
 هت سونهن سمرڻيون سامين جون.
 ”دريا خان“ سامي سڪ مان، گهور ڪيو سر گهورين،
 آهن طلبون سڄيون تن تياڳين جون.

ڪافي برو

اڏ ڪانگ خبر ڏي ڪري، مارن ريءَ هي حال ٿيو.

چئج سلام سنيها ساري،
ڏوهه ڪيهي هت وينا وساري،
هتي هتي تن ريءَ ساعت نه سري،
جيئن هتي جنجال ٿيو.

ٻيو پيغام چئج هي پانڌي،
نئي گڏيو گرهه ڪريءَ مانڊي،
توڙي کوٽي آهيان ڪري،
ڪرم لکيو مون ڪشال ٿيو.

ٽيون پيغام چئج دل لائي،
ريءَ اوهان منهنجو هت چاهي،
اها ٿيڙم ڳالهه ڳري،
راتيان ڏينهان اوهان جو خيال ٿيو.

”دريا خان“ ڄاڻ اهو ڄاتم،
ٻاهر پير پکي نا پاتم،
انهن مهڻن کان وڃان شال مري،
صاحب کي هي سوال ٿيو.

ڪافي بلاولي

آندائين عادت توڙ نپائي،
 ڏاڍي عشق ڪئي اچائي.
 تير اکين جا آهن تڪيرا، ڦاڙيو وجهن ڦڦڙ ۽ جيرا،
 وڌئون پئون ست يار لنگهائي.
 عشق پتاري آهي بازي، ملان هجي توڙي قاضي،
 عشق آزيون الڳ ڪرائي.
 ساڻ جنين جي رکي ياري، سر سلامت پهون خواري،
 ترڪ وارا آئي سلهائي.
 عشق جنهن سر ڪري ٿو مارو مرد هجي توڙي پنج هٿيارو،
 وجهي تنهن دم يار ستائي.
 عشق ”دريا خان“ فوجان چاڙهيون، هٿين ڏئي سيف اُگهاڙيون،
 ڏي مٿن ڪي ٿو مارائي.

ڪافي ڪلياڻ

هن سمي جي سهاڳ، نوريون سڀ نوازيون.

جن مان اچي ڇٽ مڇيءَ جي، اتي عطر ٿيو اُجهڳ،
 جن ڪم ڪڍيا ٿي پوڻيون، تن جي ڀر ڏنو آ ڀاڳ،
 هو محلن ۾ ويهي ڪري، ڪن رهائون راڳ،
 ٿيا انعامي تن تي، ڪيئي باغيچا باغ،
 مٿان تن معافي ٿيا، ويا ڏکيا ڏينهن ڏهاڳ،
 ڄام تماچي تن جي، اچي منهن ويٺو ماڳ،
 ”دريا خان“ تڏهن تن جا، سولا ٿيا سپاڳ.

ڪافي جوڳ

عشق جي مڪتب ۾ ويهي، ڪر درد جو دل ۾ درڪا
ڪوڙيون ڪتابن جون پڙهين، هن هن وڏو آهي فرق!*

اڪرن ۾ جيڪي اڙيا، عشق جي چاڙهي مور نه چڙهيا،**
ڪنهن جي مڃين ٿا ڪينڪي، آهن وڏا ساڻن سڙيا،
هاديءَ ڏنو جنهن کي حرف، ويڙهي ڇڏيائون سڀ ورق!

جيڪي خدا فرمائيو روڳي انهيءَ تي نا رهن،
رشوا وٺي رواز تي، ڪوڙا مسئلا ٿا ڪهن،
ٿيا طمع جا طالبو اهي غرض پنهنجي ۾ غرق!

عشق کان آزاد ٿيا، ورد وظيفا ٿا پڙهن،
منهن ڏيکيو ماڻهن اڳيان دعوتن تي ڊوڙ ڪن،
نقطو پڙهن جي نيهن جو ڪن تال تسبي جو ترڪ!

”دريا خان“ دفتر درد جا، پڙهيا سي مست ٿيا،
پاڙيائون سخن پانهنجا، جيڪي سچا الست جا،
فاني ٿيا في الله ۾، اهو پڙهن هر دم سبق!

* رند روزشب آهن مدا، وحدت جي واديءَ ۾ غرق،

ڪوڙيون ڪتابن جون پڙهن، ته به آهن هن هن ۾ فرق،

(خوش خير محمد فقير)

هي وڃي تان هو ٿئي ۽ ڳالهه پئي ساري پڌر

ڪوڙيون ڪتابن جون پڙهين، آهي زهد تقويٰ سڀ ضرر،

(غلام حيدر فقير)

** اڪران دي وچ جوئي اڙيا، عشق دي چاڙهي مول نه چڙهيا،

(بيدل فقير)

ڪافي پيروي

منجهه جوش جبل ڪوه طور چلي،
ڏاڍو تاب حسن جو ڪير جهلي.

رب ارني* موسيٰ تي چيو
لسن تراني** الهام ٿيو
ڪيئي وير وڏا انهي چل چلي.

سوين عاشق جيڪي درد مٺا،
ڪيئي ناز نيٺن جي ڪات ڪٺا،
پاتو شيخ صنعان زنار ڳلي.

عشق جنين تي قدم ڌري،
اهي ڏوهه ثواب کان پيا ته پري،
هت هي ته ڪنهن جي ڪانه هلي.

”دريا خان“ عاشق آه نه ڪن،
اهي بن محبوبن ڪين مڙن،
ڏسي پتنگ شمع کي ڪينءَ ولي***

* رب ارني؛ پنهنجو منهن ڏيکار.
** لن تراني؛ تون نه ڏسي سگهندين!
*** لن تراني؛ تون نه ڏسي سگهندين!
لن تراني؛ تون نه ڏسي سگهندين!
لن تراني؛ تون نه ڏسي سگهندين!
واپس اچي.

ڪافي روپ ڪلياڻ

چڏو سارو ياد رک تون، ذات پنهنجي دم بدم،
 سچ آهين سلطان تون، ڪل شيءِ تي آ تنهنجو قدم.
 خلق ۾ خالق نه هو، شيطان چو سجدو ڪيو
 جڏهن پاڻ هن ۾ حق ٿيو تڏهن آمر ڪي ڪيائين عدم.
 ڪير آن ڪنهن کي ٿو ڳولين، چو ٿو رب پنهنجي ڪي رولين،
 خبر له ڪا خيال جي، هر حاج آه تو ۾ هضم.
 قرآن ۾ ڪين تو چيو مون کان سواءِ ناهي پيو
 ڌڻي ٻانهون ڪئن ٿيو موتوءَ وارو هي ماتم.
 نانءُ ”دريا خان“ چو سڏائين، الف مان آدم ٿي آئين،
 اهڙا لقب چو ٿو لائين، ڪر خيال خوف وارو ختم.

ڪافي برو

بره نه پانيم جيڏيون، آهي عشق اڙانگو اديون.
 رائي ۾ ٿي راهه نهاريان، هي هي ڪريو هنجون هاريان،
 نيئن وهيم نديون.
 روهن ۾ ٿي ڪريان راڙون، جت ڪري ويا معيءَ سان جاڙون،
 وڍ وڃن ٿا وٺيون.
 گورا گس هلن ٿا گامون، ڪر هن کي تن هنيون ڪامون،
 بيله وڃن ٿا ٻڌيون.
 ”دريا خان“ دلبر دل ۾ دائم، سگ غلام علي جو سڏايم،
 معاف ٿيم سڀ مديون.

ڪافي روپ شان

هو تن ريءَ هي حال جيڏيون، ڪنهن سان اوريان اور عجيبن!
 غفلت بازي يار گنوائِي، هي هٿان ويسر هوت چڏائي،
 ڪيچي هئي هئي ڪالهه.
 سرتيون سڱ نه پيو ڪو ساهيان، دم دم پوڻيدار پڇاين،
 جوڳين جي اٿم جال.
 ڪهنڊس ڪيچ ڪشال ڪاهي، لهندس لوڪ لاڳاپا لاهي،
 چپر ڪنڊيس چال.
 رهبر عشق اول کان آيم، صحيح غلام علي جو سڏايم،
 ڪيڙم نظر نهال.
 ”دريا خان“ عشق اندر جن آهي، چپر پنڌ تنين کي چاهي،
 ڪونهي ڪيچ ڪشال.

ڪافي سارنگ

اڱڻ اسان بجي آءِ تون يار
 اصل اسان جو آهي نينهن جو ناتو.
 سرتيون سڙهي مون کي ڏين واڏايون،
 پير پريتئون پاءِ تون يار
 سڪ سڄڻ تنهنجي اندر اُور اتو.
 ڳالهيون ڏکن سورن جون سڙهي،
 دوست ٻڌي دل لاءِ تون يار
 آهي اسان جو اهو خيال جو کاتو.
 آءِ ته عيدون ٿين اسان گهر
 پاڻ پنهنجو پلاءِ تون يار
 عشق ته تنهنجو جو مون سر چاتو.
 ”دريا خان“ درس تنهنجي جو پياسِي،
 تنهن سان رمزون لاءِ تون يار
 ڳوٺ ڳليءَ تنهنجو ڳڻ ڳاتو.

ڪافي پهاري

وئي وري ڪن ڳالهين سان،

منهنجي دلڙي ڪنهن دستور ميان!

اڳي کان به اڳو ڪو پرايم پور ميان،
منهنجي دلڙي ڪنهن دستور ميان!
ڪنهن سان اوريان آءٌ وڃي، ساهه پنهنجي جا سور ميان،
منهنجي دلڙي ڪنهن دستور ميان!
وڃي دست چڙهي دوستن جي، سا ڪيئن موٽي مور ميان،
منهنجي دلڙي ڪنهن دستور ميان!
”درياهان“ وڃي ملنديس تن کي، جن جو آهي ذوق ضرور ميان،
منهنجي دلڙي ڪنهن دستور ميان!

ڪافي بروو

ڪر عشق الهه اختيار يارا تو ڪينءَ غافل ڏينهن گذاريا:
ونحن اقرب پاڻ چيائين، اهو هو ڪو حق ڏنائين،
پڌر گوش ڏئي گفتار موتو ٿيا سي ڪنهن نه ماريا،
نينهن نهوڙيا ڪي ناميا ٺيهي، رمز غشائن جيهي ڪيهي،
آيو منصور جي دار ڳالهه انهيءَ تان ڪيئي ڳاريا،
بات برهه جي بيحد باري، سر عشاقن آئي ساري،
وه عاشق مرد عطار جنهن ٻول پياڻي جا سڀ ٻاريا،
ڏکريا سر ڪرت وجهاييءَ، ابراهيم آراهه اڙاييءَ،
پاتو ڳل صنعان زنار تنهن زاهد زهد جا ورق وساريا،
”دريا خان“ دعوا عشق ڌري ٿو نو نو باتيان برهه ڪري ٿو
ڏسو عشق سندو اسرار غلام علي گرو غير اتاريا.

ڪافي لوڙائو پهاڙي

سهڻي يار جي ديدار جو اسرار اهو آه.

صحيح پاڻ تون سڃاڻ، الستي اُهيڄاڻ ڪي،
و نحن اقرب نروار سو هر وار اهو آه.
منجهون مير ٿي مختار آيو اوتار انهيءَ ۾،
سڄي عشق جي گفتار جو اعتبار اهو ئي آه.
گل گلزار سوين يار ڪليا باغ بهاران،
چمن چمن چوڌار سو هٻڪار اهو آه.
”دريا خان“ در ڌيان، ڇڏ گمان، گذر جو امڪان،
موتو ٿي مڙ نه يار جو اقرار اهو آه.

ڪافي ڪوهياري

تن آديسين جي اچڻ جا، اڄ ڪي آڃام ٿيا.
سنيا سي مون سين ڪيا.
جوڳي يوڳي ڪاپڙي، وڄائي وڃي وات ٿيا،
سنيا سي مون سين ڪيا.
سامين سنگتيون سيل جون، ويراڳي مون وٿان ويا،
سنيا سي مون سين ڪيا.
گرچڻ گڏيل اتڻ گودڙيون، هرڪو اچي سين نوا،
سنيا سي مون سين ڪيا.
”دريا خان“ پاڙي پرين جي، جڳ جڳ پيئي شال جيٿان،
سنيا سي مون سين ڪيا.

آمين الله سر ساڳيو اچي آدم نانءُ سڏايو ٿي.

چو ٿو ڳولين چو ٿو ٿولين، چو ٿو پنهنجو پاڻ کي رولين،
 اها صورت اٿئي ساڳي، جنهن جادو جاڳايو ٿي.
 هوڏانهن آئين هلي هرڪي، سڄڻ سرڪي ڏني مرڪي،
 پيالو جام جو پي پيالو پڄايو ٿي.

ڪاٿي پير ڪاٿي فقير، ڪاٿي بادشاهه ڪاٿي وزير،
 هتان ويٺا لکين مهمير ”دريا خان“ نام سڏايو ٿي.

ڪافي

برهه بيقاراي ڪئي، آواز انا الحق ٿيو اظهار
 سي سڀ ڏناسين پاڻ ۾، جيڪي الله جا اطوار.
 تون تون ڪندو هرڪو وٽي، خوفون ٻڌي ڀَوَ جي پلڪار
 مان چوڻ مشڪل گهڻو کولي حجابن جا هزار.
 عشق آيو آڙ ۾، بيخود ڪري ٿي بي خبر
 ڪوڙين منجهان ڪو اچي ٿو گوءُ ڪٿي غازي غبار.
 خيالن خيما کوڙيا، وحدت لايو وسڪار
 ٻولي ٻانهپ جي وٽي، ٿيو خدائيءَ جو خمار.
 نانءُ ”دريا خان“ منهنجوناهي، نشي ۾ نينهن جي ڪيونروا
 جي هٿا سي، سيئي ٿيا سي، دل ورتو آهي هاڻي قرار.

ڪافي آسا

منجه وجود شهود شعاع ڪيو اوندھ جو اسباب ويو
اُپريو سج حقيقت وارو تارن جو سڀ تاب ويو.

عشق زليخا يوسف کي، نيئي مصر ۾ بي آب ڪيو
عبدیت جو پول پڳو، جڏهن رخ اُتون نقاب ويو.
شاه منصور معراج سوليءَ تي، شائق ڏس شتاب ويو.
ملن معنيٰ ڪين پروڙي هڻڻ سندن حجاب ويو.
عاشق عشق ۾ شاه شهيد ٿيا، ڪهڙو ڏوھ ثواب ڪيو
صوفي صاف ٿيا سر ڏيئي، بحر ۾ رلجي حُباب ويو.
عاشق ڪن ٿا الف مطالع، بـ ت وارو باب ويو.
”درياخان“ ٿي بيدار هٽئون، هي خوف ورجا جو خواب ويو.

ڪافي جوڳ

آدم نانءُ الله جو ڪو سير ڪر ثابت سهي،
عشق وارن کان سوا، هي ڪل نه ٻي ڪنهن کي پئي.
هيءُ گجھارت جن پڳي، وٺي لڄ تنين تان سڀ لهي،
موتو مري جيڪي جيئا، ٻي ڳالھ سڀ تن کان وٺي.
ٿي محو موجودات ۾، ٻوٽي ته ڏس اکيون ٻئي،
جن پاڻ سڃاتو پانهنجو سڀني سالڪن اها لات لٽي.
فاينما تولو فشر وجه الله^ج، قادر قرآن ۾ ڳالھ ڪئي،
مان الله اثبات آهيان، جاڏي ڪاڏي صورت سڀئي.
”دريا خان“ سڀ ڪا دل جاءِ ٿي، وسواس واري ڳالھ وٺي،
هاڻ ماڻ موجدان عشق جون، ٻين کي ٻڌائين ڇا چئي.

ڪافي ڪاريهر

- ڪنهن ڳڻ ڪيچين جي ڳاري،
 ويچاري ٿي ڏونگر ڏوري.
- هيڏي شهر پنيور ۾، آيس عشق اُماڙي،
 ويچاري ٿي ڏونگر ڏوري.
- چڙهي جبل چوٽين، ڏکن ڪئي ساڌ ڪاري،
 ويچاري ٿي ڏونگر ڏوري.
- چلي بيٺي چيرين، مونجهه جتن جي ماري،
 ويچاري ٿي ڏونگر ڏوري.
- پينر هن پنيور ۾، ڪيڙي عشق آواڙي،
 ويچاري ٿي ڏونگر ڏوري.
- "دريخان" ٻول ٻروچ سان، ثابت سڪ سچاري،
 ويچاري ٿي ڏونگر ڏوري.

ڪافي ٻهاڙي

- پون ٿا پور پرين جا، هيٺڙي ڪي سو هزار.
- اچوڙي سرتيون سچ چئو ڪيچي لنگهيا ڪالهه قطار.
- موتي آهن ملڪ ۾، ڪن وڻجارا وهنوار.
- اُنا مينهن ملهين تي، سانگين هليا سير سينگار.
- چوي ڪينءَ پُڄان، آهي محبن هٿ مُهار.

ڪافي ڪوهياري

جوڳي جڙ لائي ويا،

تن جا مارن ٿا هنڌ ماڳ مڙهيون.

سامي سفر سنڀريا، پورب پنڌ پڇائي ويا،

ٻڌي ڪمر ڪُلاڻا، ڪش ڪڙيون.

لاڳاپا هن لوڪ جا، لاهوتي سڀ لاهي ويا،

ڏٺي ترڪ طمع کي ويا تڙيون.

تن تنبورا سر ڪري، روح ۾ رام ريجھائي ويا،

مون کي گھارڻ آيون هتڙي گھڙيون.

”درياخان“ سنگتيون سيل جون، ڪيئي وير وڄائي ويا،

من ڪا ٻاجھ پوي تن ڪاڀڙيون.

ڪافي

اهڙي ڪنهن سان ڪوئي نه ڪري،

جهڙي جاڙ ڪري، مون سان جت ويا.

وينديس رهنديس ڪينڪي، توڙي رت رٿا ڪري پير پري،

ڏٺي ڏير مُئيءَ کي ڏت ويا.

وڀريءَ ورنديس ڪينڪي، ساعت ان ريءَ سندم ڪانه سري،

اهي ڪين پاڙي پنهنجي پت ويا.

ڄام آرياڻي پاهنجا، شال هيڻيءَ تي هت ڌري،

اهي ڏٺي ته موڙهيءَ کي مت ويا.

وڏا طالع تنهن جا جو ”درياخان“ اڳيان هوت مري،

جيڪي سات وٺي پنهنجو ست ويا.

ڪافي

ڪنهن سانگي ٿيڙم سانگ،

جي جان تن جتن سان.

ننڍ نهوڙيس ويڙم نڪري، ٿيس ويڙاڳين وانگ،

جي جان تن جتن سان.

سورن سامه سڪايو آهي نينهن نسورو نانگ،

جي جان تن جتن سان.

هي ڪنهن ڪيچن سور سٿاين، ڏکن واري ڪانگ،

جي جان تن جتن سان.

”دريا خان“ لوچي لهنديس لڪيون، مون تن اها تانگه،

جي جان تن جتن سان.

ڪافي سرڪاريهر

مون کي ڏونگر ڏس ڏين ٿا، ڙي آيل پاروچن جا.

ٻڌي سندرو سڄ جو ڪهن سي لهن ٿا... آيل!

ووڙ ته لهن ورڪي، چاري هينءِ چون ٿا... آيل!

چڙهي جبل چوٽين، مٿي روهه رڙن ٿا... آيل!

”دريا خان“ عين عجيب ريءِ،

رئڻا ڪين رهن ٿا... آيل!

ڪافي سسئي

مون کي ڏونگر ڏورن آه اديون،
 گهٽ گهير جبل جا پنڌ پٽيون*
 ورتي ورندي ڪينڪي، من ڪا پوي سڌ سماءُ اديون،
 اهي ڪينءَ ورن جيڪي سوز ستيون.
 چلي وئي چيرين، جا ويئي وه وه اديون،
 ڌاريون ڌار ڪري ويا منهنڙو مٿيون.
 سرتيون ساهيڙيون سيئي، هلي هاڙهي ٿيون همراه اديون،
 ڪوڙيون ڪيچ وڃن کان سڀ ٿيون.
 ”دريا خان“ حامي هوت ٿيو ٻيو شامل ٿيڙو شاه اديون،
 جنهن پريت پياريون وه وٽيون.

ڪافي ”جوڳ“

عشق جي بازيءَ ۾ عاشق، سر ڏئي منصور ٿي،
 پاڻ کي پاسي ڪري، پوءِ محبتي مذڪور ٿي.
 لاهي لاڳاپا لوڪ جا، تون وره ۾ وهلور ٿي،
 جا ٿي ڪسن تا ڪاپڙي، تنهن ملڪ ۾ مشهور ٿي.
 ساقيءَ اڳيان سر پانهنجو نائي نسورو نور ٿي،
 سرڪي چڪين تنهن سور جي، موڪل ۾ ئي مخمور ٿي.
 ڪُچ ڪنهن سان ڪينڪي، تون سڪ ۾ صابور ٿي،
 ونحن اقرب ويجهو وسي، پَس پاڻ ۾ ناڏور ٿي.
 ”دريا خان“ دامن عشق جي، محڪم وٺي منظور ٿي،
 پُر نه ٻي ڪنهن پار ڏي، مرشد مٿان من مور ٿي.

* مون کي ڏونگر ڏورن آيو ڪيچي ڪيچ وڃن.

ڪافي

هر طرفين حق آهي آهي، ناهي آدم نڪي آل آدم جي.

تي فنا، بقا ڏٺوسي، پيالو آب حيات پيتوسي،
مرڻ ته مورثون ناهي ناهي.

تيڙو شمس* رضا ۾ راضي، ڪري ڪرامت گون ٿيو غازي،
ڪلي ڏنائين ڪل لاهي لاهي.

سوريءَ تي منصور** چڙهايو وڌي ٿڪي سورهيه ساڙايو
تو انا الحق الائي الائي.

نام ”دريا خان“ دلبر ڌاريو بي مثل مون مثل ٿي آيو
ڏانءُ ڪيو ڏس ڏاهي ڏاهي.

* شمس تبريز۔ مولانا جلال الدين روميءَ جو مرشد جيڪو 645ھ ڌاري غائب ٿيو.
** ابوالمغيث حسين حلاج بن منصور بن محمد بيضاوي ولادت 244ھ طور لڳ بيضا۔ ايران.
24 ذوالقعد اڱاري ڏينهن 309ھ مطابق 26 مارچ 922ع کيس بغداد جي باب الطاق وٽ قاسي ڏئي
تنهن کان پوءِ سندس لاش ٽڪر ڳيا ڪري باهر ۾ ساڙيو ويو.
مختصر انسائيڪلو پيڊيا آف اسلام آباد

ڪافي ”جوڳ“

ٿي پتنگ تون پاڻ پئو هن عشق جي آڙاهه ۾.
 منجهه محبت جي مڇي، ڪوپا اچن ٿا ڪاهه ۾.
 اهي پون پروانا پڇي، تنهن برهه واري باهه ۾.
 سي وتن ويڳاڻا سدا، عاشق الستي آهه ۾.
 ڪا جا نظر پين نينهن جي، ديدن سندي درياهه ۾.
 پري نه پانئج پاڻ کان، ساجن وسي ٿو ساهه ۾.
 انهيءَ رمز ريتا روح ۾، ٺهريا نه ڪنهن به ٺاهه ۾.
 ”دريا خان“ ڏئي ڪر دفعي، نيئن سندي نگاهه ۾.
 ڪين پسيائون پاڻ ۾، ٿيا فنا في الله ۾.

ڪافي

نزاکت ناز نيئن جي، ڪئي دل يار ديواني.
 موهي ڪيو مست من مورت، لائي تنهنجي حسن حيراني.
 ڪيو ديدار جنهن تنهنجو ڪفر اسلام ويو تنهن جو
 سوريءَ تي سر ڏئي سَنهنجو اها عاشقن کي آساني.
 اڳيئي آهيون تون سُهڻو وِتر ٿو پاڻ سينگارين،
 انهن ڳالهين سان ٿو ڳارين، ڪوڙين قدمن تان قرباني.
 لکين مظهر تنهنجا مولا، ڪروڙين چمڪندا چولا،
 برهه سارا ڀڳا ڀولا، اُتم صورت انساني.
 راتيان ڏينهان سڄڻ سائين! اڪيون دل طرف ايڏانهين،
 ”دريا خان“ در سنڌءِ دانھين، ڪيو ميلو مهرباني.

ڪافي

مُرڪن ملامت ۾ آهي، جن برهه کي برسر ڪنيون،
صورت سڃاڻي يار جي، نت نت ڪرڻ سجدا نيون.

چِٽا مرڻ واري خون ڪون، قبر قيامت جي زوف ڪئون،
ڪفر ۽ اسلام جون، وايون وٽائن سڀ ويون.

رٿ ڪٿ عقل جي ڪانه ڪن، بيوس حسن سان حل ٿين،
سرتيون سندن سر تي سدا، آهن درد جا ڏوڙيا ريون.

”دريا خان“ آهي الله اهو ننڍو جاڳ ۾ سڀ سوجهرو
ريءَ سالڪن پيو ڪير سمجهي، ڳالهيون اهي جي تو چيون.

* زوف = ضعف = هيٺائي.

نوٽ: مصرع نمبر 1 ۽ 2 ۾ ڪٿي هيئن لکيل آهي:
چِٽا مرڻ واري حوق ڪئون، قيامت قبر جي خوف ڪئون،
هر طرف بي رنگ بهر ۾، ديدون خيال جون رلجي ويون.

رٿ ڪٿ عقل جي ڪانه ڪن، هرگز حسن سان حل ٿين،
ڪفر ۽ اسلام جون، وايون وٽائن سڀ ويون.

ڪافي ڪلياڻ

ٻاهريان تيرت چو پڇائين،
منهن مڙهيءَ دل پنهنجي نه پائين!

سخت سفر ڪشت چو ڪرين،
تو پٿر پاڻيءَ ڏيان ڌرين؟
چو روح پنهنجي ۾ نه رام ريجهائين.

گيتا، گيارس، گيان پڙهين تو
پنهنجو پاڻ ۾ ڪين ڪڙهين تو
ڪت ڪريو تو لوڪ سڻائين.

پوڻيون ڀُستڪ، ويد بتائين،
من پنهنجو پر ٻوڏ نه لائين،
گيان پيو ٻين ڪي ٻڌائين.

”دريا خان“ درد رکج دم ياري،
عشق سهڻي بن ڪوڙي تاري،
پنهنجو پاڻ ۾ چو نه سمائين.

ڪافي ڪنڀات

آيو عشق جڏهن، وايون عقل ويون،
پڳو تاب تنهن جي ڪون، ڏسي روٽ ريون.

علم عقل کي چيو حسن هلاڻ ڪئي،
هل ته هليون پڇي، ٻي ڪنهن ملڪ ٻئي،
هل ته هلي ڪيون ڪاڻي بُت بڻيون.

عقل چوي وڃان ڪاڏي لڏي،
عشق ٽڪڻ ڪاڻي ڪين ٿو ڇڏي،
رويون درد ٻڌائي اهڙا حال ڪيون.

عقل چوي ملڪ اهو منهنجو
ٻيو دعويٰ دخل مٿس ناهي ڪنهن جو
پرڻ وٽيس برهه رند ڪنڀون.

”دريا خان“ درد جهڙو مايا مال نه ڪو
جنهن جي ڪاڻ جيئي ٿو هي مَن مَنو
ڳالهيون سانڍ سورن جون سڀئي سڀيون.

ڪافي پيروي

آيو عشق اڳڻ لايون درد ڏڄون،
تڏهن عقل چيو اُتي ڀڄ ته ڀڄون.

عشق اچڻ جاھل ھنگاما، نينھن جي نويت دھل ڏما،
اتي عاشق اچن ٿا سرڙو سنجيون،
سوڀن ساز آواز اچن ٿا، عاشق انھيءَ رمز رچن ٿا،
اتي انحد واچت ڪن وڃيون،
عشق پاڻ اکين جا لايا، شرم حيا، عقل وٽ آيا،
ڏي ڏس ته اسان کي ڪاڏي وڃون،
”دريا خان“ جن کي عشق اندر ۾، ڪين مڙن سي پون پڌر ۾،
تن لاهي ڇڏيون سڀ لوڪ لهجيون.

ڪافي سارنگ

هڪ اسان جو تون ئي تون، تو بن ٻيو نا گهرجي مون،
لا لنگهي وڃي محو ٿيا سي، الله چيو لون لون،
پاڻ پنهنجي ۾ گم ٿيا سي، بيرنگيءَ ناهي بون،
وڃي پياسي ملڪ امن ۾، ڏيهه انهيءَ ۾ ناهن ڏون،
”دريا خان“ ديس انهيءَ ۾ ويا سي، جت هان رهي نڪا هون.

ڪافي وهڳ

ڪر امداد اچڻ جو اسان تي،
سو ڳڻ تنهنجا ڳائيندس.
جانب جاليندس ساڻ جُتي جي،
چمي چمي سرچائيندس.
پيا به گهڻا آهن ٻانهان تنهنجا،
مان به سگ سڏائيندس.
ڪڍي پئي تنهنجي پيرن جي،
ڪري ڪجل اکين ۾ پائيندس.
دم دم ”دريا خان“ اڳيان عجيب،
نياز وڌي سر نائيندس.

ڪافي روپ شان

پاڻ پانيم منجه ٿو ڳولي،
ڳولي هٿئون پاڻ ڪي.
پاڻ ويڃائي پاڻ سُڃاڻم،
يار گڏيو منجه اولي.
لاسين لنگهي ثابت ڪيو سي،
فڪر انهيءَ سان ٿولي.
هر گهر هستيءَ جو جيئري جلائي،
چڻنگ پئي منجه چولي.
”دريا خان“ سگر سبند سڻايو،
ڏور متان ڪو ڏولي.

ڪافي پهاڙي

حسن وارن کي نه گهرجي حجاب،
 گهوڻگهٽ لائق ناهي.
 نيهن هاديءَ جي وڌو آ نهوڙي، برهه ڪيو بي تاب،
 ميخن محبت جي وڌو گهائي.
 سوا سڪ سڄڻ جي وڻي ڪين پيو عشق ڏئي ٿو عتاب،
 جيئن گهڻو تيئن ساهه سيبائي.
 منهن ڏسڻ محبوب اوهان جو آهي عين ثواب،
 ڇڏ حجاب دلين جا لاهي.
 سڻ ”دريا خان“ درد پُڪاران، ڪسي ٿيءَ ڪباب،
 ڏي سر اڳئون ننگ نوائي.

ڪافي پهاڙي

عاشق اڳيان محبوب جي، سڪ سمجهه مؤن سجدا ڪرين،
 رمز ۾ رهه روبرو جيئن پير پنتي نا ڌرين.
 رهه حسن حيرت فوج ۾، ڪاءُ چرخ محبت موج ۾،
 ايندين عشق پوءِ اوج ۾، ڏک کي ڏسي جي نا ڌرين.
 پهرين ڏاڍا ڏک ڏجها ڏيندءِ، پرکي پرين پوءِ پنهنجو ڪندءِ،
 پوءِ سارا ٿيندا تو سندنءِ، اعتبار ڪج اهڙو پرين.
 ڏس مسلسل حسن زيب ڏي، مائن معشوقن ريب ڏي،
 سگهو وڌي سرڌيب ٿي، هت سان جيسين هنج ڌرين.
 ”دريا خان“ دلبر کي ڏٺو الله اُطوارين چتو
 محبوب موچارو مٺو گهوت آهي سڀ گهرين.

ڪافي ڪلياڻ

هيءَ عمر سنڌءِ افراد، وٺي وهامي راتڙي.
 جي مرڻو اٿئي تان مَر اڳي، آهي امر اهو ارشاد،
 ڪر لا سنڌي هٿ ڪاتڙي.
 فاڌڪروني اذڪر ڪم، جي رکين دل ۾ ياد،
 ٻي نه ٻولج باتڙي.
 حيف حياتيءَ ڏينهڙا، يار بنا برباد،
 ڏس پاڻي دروني جهاتڙي.
 ”دريا خان“ دل جي ديس کي، ڪر عشق سان آباد،
 لنو بنا ڪوڙي لاتڙي.

ڪافي ڪوهياري

منهنجو ور ته وٺي ويا دلبنڊ ڙي اديون،
 اهي ڏير ته مٽيءَ کي ماري ويا،
 هاڃو ڪري ويا، هوت وٺي ويا،
 ڪري ته مٽي سان ڦنڊ ڙي اديون،
 گهڙي نه هٽڙي گهاري ويا،
 مون پانيو مهمان مٽي جا،
 هو چراڻا ڪري ويا چنڊ ڙي اديون،
 اهي ننگ ڏي ڪين نھاري ويا،
 ڏونگر ڏي ڪو ڏس ڏين جو،
 جن جا راهه نھاريان ٿي رند ڙي اديون،
 سي رومن ۾ ته رٿاري ويا،
 مون ۾ ڪانهي همت هلڻ جي،
 ڪيچ اٿاوا پنڌ ڙي اديون،
 اهي وڻ هيٺ ويھاري ويا،
 ”دريا خان“ جت ڪري ويا جاڙون،
 پير پڇان پئي پنڌ ڙي اديون،
 پلا مٽيءَ کي ڪوه وساري ويا.

ڪافي تلنگ

تنهنجي ديد ڪيو ته خريد، ڏسڻ سان اسان کي،
هنج ۾ هج هميشه، مليل يار مان سان،
ڏي ڪا راز جي رسيد،
ڄاڻين ٻيا نه ڄاڻين، توکي سک وارا ٿا سڃاڻن،
جيڪي تنهنجي شوق ڪيا شهيد،
تنهنجي صورت ۾ سدائين، تنهنجي ذڪر ڪيو فنائي،
ڪرائي عشق سنڌي عيد،
تنهنجي برهه ڪيو بيحال، محبت مست ڪيو خيال،
”دريا خان“ دريد

ڪافي برو

تون پاءِ دروني جهاتي،
ڏس پنهنجو پاڻ نظارو،
مونجه ڏسي نا مڙجان عاشق،
اتئي منجه ظلمات حياتي،
اهو سير سڪندر وارو

پير مغان جو امر اهو ٿي،
ڪر لا سنڌي هت ڪاتي،
چئو طرف حسن هڪارو

”دريا خان“ ڄاڻ ٿو ڄاڻ انهيءَ کي،
پاڻ عشق ڪندو اثباتي،
تي وحدت جو وڻجارو

ڪافي ڪلياڻ

تنهنجا عجب تماشا يار ڪبيءَ طرحين طرحين يار نوان!
 ڪاٿي شاهه ته ڪاٿي ٿئين گداگر، جوڙ ڪبيءَ هڪ جهڙا يار.
 مجنون مست ڪيو ناز ليلي جي، واه وارين جا ويڙها يار.
 جي مرن مرن کان اڳي، ڏسن پنهنجا ڏيهڙا يار.
 شيخ صنعان* ڳل جڻيو جڙاييءَ، تنهن کي ڪفر بتاييءَ ڪهڙا يار.
 ”دريا خان“ ڪين مڙن سي عاشق، سورن سان گڏ سهڙيا يار.

ڪافي بروو

پير مغان جو وٺ تون پاسو اٿئي عشق خمار خمري خاصو.

گاه ڪلالن وچ تون ڪاهي، حق مستي ٻي هستي ناهي،
 منجهه وصال وره ٿيو واسو.

مينخاني ڪئين مست اچن ٿا، سر جي سودي مرد مچن ٿا،
 رمز رندي آهي راند نه رهسو.

وره اٿئي اهو برهه بقاءِ، عشق الله بن ڪوڙي ڪمائي،
 آس هڪاهڪ ٻيو ڪوڙو واسو.

”دريا خان“ درد رکج دم سازي، عشق الله بن ٻي ڪوڙي بازي،
 هن هنڌ هوش حظ ناهي هاسو.

* شيخ صنعان:

مڃهور بزرگ، جنهن جا ست سومريد هئا، انهن مان شيخ عطار به هڪ هو. هيءُ بزرگ وچ ۾
 گمراه ٿي هڪ نصاري جي چوڪريءَ جي عشق ۾ اڙجي سوئر چارڻ لڳو ليڪن آخرڪار
 غمجي هدايت ٿيس ۽ وري سئين راهه تي اچي ويو. - مرتب

ڪافي جهنگلو

جهام ڏيئي جهٽ پٽ، چايو عشق چنبن ۾!
 سودو ڪيترم سر جو وڃي حبسبائي هٿ،
 چايو عشق چنبن ۾!
 پيرون چونڊينديس پاند ۾، ڪانبو ڪانبي وٽ،
 چايو عشق چنبن ۾!
 پرين پاڻ | هٿن سان، وهايو ڪات ڪرت،
 چايو عشق چنبن ۾!
 مرڪڻ واري محبوب جو گهمي لڏو سي گهٽ،
 چايو عشق چنبن ۾!
 ”دريا خان“ جي دل تي اچي، اُلتيا بار اُلت،
 چايو عشق چنبن ۾!

ڪافي جوڳ

ايڏاءُ ڏاڍو عشق جو ڏک ٿو ڏئي ڏاڍو ڏکيو.

تنهنجي حسن هلاڻ ڪئي، عرشين اڏامي جا وئي،
 اُت بات بيهڻ جي نه هئي، جندجان جيري ۾ جُڪيو.

ڪست مان ڪڙڪي جنهين، نت باهه جان پڙڪي
 جنهين،

روز شب رڙڪي تنهين، ته به دود دل اندر ڏکيو.

چوهه مان جنهن تي چٽي، پاڻ سان تنهن کي پُٽي،
 هڏ ماس کائي ٿو ڪٽي، ته به باز وانگر آهي بڪيو.

”دريا خان“ درد جي دوا نه ڪا، برهه آهي باري بلا،
 سر ساهه کي سختي سدا، ڪڏهين نه ٿيندو سو سڪيو.

ڪافي جهنگلو

تنهنجي فلڪ فراق ۾، وينديس يار مري مري.
جيڪا اڳ وڌي وئي، ڏولڻ ڪج سا ڏري ڏري،
وينديس يار مري مري.
اٽئي پهر اُٻاڻڪي، چارئي پهر چري چري،
وينديس يار مري مري.
ياد هجان شل يار کي، وچان سڪ ۾ا سري سري،
وينديس يار مري مري.
دلبر ”دريا خان“ سان، ڪج وصال وري وري.

ڪافي ڏناسري

سي ڪٽل ڪينءَ ماڻ ڪن، جن کي عشق جو آزار آھ.
رت رٿڻ راتو ڏينھان، پيو بي قراري بار آھ.
ريءَ ملڻ ماندا مرن، ڏاڍي طلب تڪ تار آھ.
جن کي لڳي سيئي ڄاڻن، ٻي ڪنھن ڪهڙو اختيار آھ.
عاشقن کي ھر ھميشه، درد جو ڏنڌڪار آھ.
جي پون ٿا گھور ۾، تن ليءَ صبر لاچار آھ.
چڏ اھا زوراوري، هاڻي ملڻ منار آھ.
جي هجين مون ساڻ جاني، ”دريا خان“ کي درڪار آھ.
جوڙي ڏيانءَ جايون اکين ۾، سر ساهه صدقو يار آھ.

ڪافي وهڳ

مڃ صدا سواليءَ جي، اچي يار تون مان وٽ گذارا
 آءُ اڱڻ محبوب جاني، سهڻا ڪري سينگار!
 هيءُ ڦر سڄڻ توکي ڦهي،
 نئين زور سان تو دل ڏهي،
 ايڏا ظلم ظالم ڪرين تو ڪيءَ برهه ۾ بيمارا
 جئن تو وڻي تنن تو ڪرين،
 ڏاڍا بار بيهڻ تو ڌرين،
 هن جدائيءَ جي جيئڻ ڪڙن، مرڻ آ موچارا
 بهرين ڏک پرين ڏاڍا ڏيندءِ،
 پرکي پرين پنهنجو ڪندءِ،
 پوءِ سڄا ٿيندا سندن، ڪر اهڙي پارين اعتبارا
 ”دريا خان“ آهي اوهان جو
 پرچي پرين ڪريو پنهنجو
 انهيءَ مستي واري ميخاني مٿن، ڪو پُر پيالو يار پيارا

ڪافي تلنگ

تنهنجي چشمن جا چهچڪار اوتڙ* سڪ جا تا اُٿارن.
 عشق لذت مون سوئي ڄاڻي، جيڪو هجي سدائي ساڻن،
 اهڙا جن جا اعتبار ڳات پريو تا ڳوڙها ڳاڙن.
 پنيا پرون، ڪنڊيون پنڀڻيون، چين وڃن ٿيون چوهيون چني،
 چئن ڏندن جا چمڪار چوڪان ڏئي جڏهن نهارن.
 ”دريا خان“ اهي ديوانا ڦرن ٿا، ڏسي ملامت مور نه مڙن ٿا،
 وڃي سوريءَ ٿين سوار خيال پنهنجو ڪو يار نٿا ڪن.

ڪافي ڪاريهر

سرتيون ڏيو ڪا صلاح ٿي،

باب بنديءَ جي بڻي آ بڻي.

ماءُ دعا ڪر دل ڪوڻ مون کي، نانگن سان اٿم نڪاح،

ماڻتي انهن جي وڻي آ وڻي.

اڳتون گڏيا هيءُ ڳيڙن وارا، تن جي نور پري آ نگاه،

سڪ انهن جي گهڻي آ گهڻي.

دانپون "دريا خان" ڪنهن کي ڏيان، ٻڌندو پاڻ الله،

ننگ ٺاهيندو ڏٺي آ ڏٺي.

ڪافي سرپهاڙي

هي راز حسن جو اسرار آهي اکين ۾،

سبحان صورت ساري، مولا وڃي مڙين ۾.

سامان سڀ لُٽائي،

دلبر سنڌي درشن ۾.

اهڙو ته عشق آهي،

پنهنجو ٿو پاڻ ويڃائي،

صورت سڀو سڃاڻي،

چانڊاڻ آهي چمن ۾.

پاڻي دروني جهاتي،

ذاتي ڇا صفاتي،

واسطي ملڻ مشتاقان،

سردار جي سمن ۾.

پهري لڪ پوشاڪان،

لڪ لاهوتي ڪن ٿا لڪان،

سالڪن کي سبق آهي،

معرفت جنين مَن ۾.

"دريا خان" هي سڀ حق آهي،

محبت تنين مرڪ آهي.

هن ڪافيءَ ۾ هڪ هنڌ هيءُ مصرع زياده آهي:

ڪلڻ ماهيءَ جو ڪنڊ آهي، مرڪڻ انهيءَ جو منڊ آهي.

مون پانيو چوڙهيءَ چنڊ آهي، بجليون ٻرن بدن ۾.

ڪافي

اسين هر دم عشق ۾ آهيون،
 نه پڙهون نه قضا ڪريون.
 جوئي هجي اسين سوئي ڪريون،
 سائين! پاڻ ڪوڻ ڀلو ڪري پانيون!
 محمد مير مڪي ۾ آهي،
 الا، اسين آڌار انهيءَ جي آهيون!
 آڪي ”دريا خان“ عشق اوهاڻ جو
 بيلي ٻئي کي ڪين ٻڌايون!

ڪافي تلنگ

ناهي آدم نڪي آل آدم جي،
 هر طرف حق آهي آهي.
 ٿي فنا ۾ باقي ڏسو سي،
 پيالو آب حيات پيتوسي،
 مرڻ منڍئون سو ناهي ناهي،
 شاه منصور کي سولي چاڙهيائون،
 وڊي ٽڪي وڃي وڃي باهر ۾ ساڙيائون،
 ته به ٿو انا الحق الائي الائي،
 ٿيو شمس رضا ۾ راضي،
 ڪري ڪرامت گهڻون ٿيو غازي،
 پوءِ ڪلي ڏنائين ڪل لاهي لاهي،
 نام ”دريا خان!“ دلبر ڌرايو،
 بي مثل مئون مثل ٿي آيو،
 ڏانءُ ڪيو آهي ڏاهي ڏاهي.

ڪافي گجري

اُٿي جاڳ ڄاڻي، پوئي ڪل ڪائي،
 جاڳڻ ري جاليندين، سورن ۾ سدائي.
 درد دؤنس جن کي، مليو محب تن کي،
 هميشه هيڪاندي جن ننڊڙي قتائي.
 سڪن ساريون راتيون، جهنڊئون پائن جهاتيون،
 اصل عاشقن جي آهي آءِ اهائي.
 مڇي مرد ٿي تون، پيالو درد پيءُ تون،
 ڇڏي ساءُ سمهڻ جو ڪر ويهڻ سان وٺائي.
 ”درياهان“ دير ڇڏ، سگهو پاڻ گوئدر گڏ،
 ويڃي ٿي ويسر ۾ عمر سڀ اجائي.

ڪافي

بيهي ڪنڊيس برداري وويار ساري سڀ خمار،
 هٿ چميو سائين پير چمينديس، پنٺين سان پيڙا
 صدق ٿينديس سو واري وويارا
 پلپل تنهنجا پور پون ٿا، نيڻ نماڻا روز رڻ ٿا،
 طلب لايو تڪراري وويارا
 جانب هڻي ٿو جنهن کي جوڙي، خوب اکين جا خنجر کوڙي،
 سڌ تنين کي آ ساري وويارا
 دوست ”درياهان“ جو سور نہ سهڻ جوڙج ڪو دلا سو گڏرهڻ جو
 ڏڪن منهنجي دل ڌاري وويارا

ڪافي

بي چون منجهان آواز اچي ٿو
 ڪري عاشق ٻاجهون ڪير سهي!
 انهيءَ منجهاران اچڻ وڃڻ جو
 ڪي سالڪ ڪندا سير سهي!
 ديد انهيءَ درياھ جي ڪيڙا،
 لڪ انهيءَ ۾ ويا لڙهي!
 انهيءَ نابود منجهان نابود جي ٿيڙا،
 سوين انهيءَ ۾ ويا ٻهي!
 ”درياهان“ چوي سائين اتي وڃي بيٺا،
 تان تي ويندا ڪير ڪهي!

ڪافي ٻهاڙي

هميشه يار هج مون وٽ، وڃڻ جي ڪانه ڪروائي.
 ڪڏهن ڪڏهن منهن ڏيکارين ٿو
 مائن سان يار مارين ٿو
 انهن ڳالهين سان ڳارين ٿو هجي شل هوت هيڪڙائي.
 ڏٺيءَ ڪلندي اڪيون ڪوڙي،
 لکيو قسمت پئي لوڙي،
 وڌو تنهنجي نينهن نهوڙي، ڄاڪون تو لئو سڄڻ لائي.
 ڪيا سر گهور هيءُ گهوري،
 پڄان تنهنجي نه هڪ ٿوري،
 ڪيان توکي ساهه اندر سوري، ملو لهي من جي ماندائي.
 ”درياهان“ درد جو دارون،
 هٿين پيرين ڪيان ڪارون،
 فراقن دل ڪئي ٿارون، اچي ڏيو دوست دلجائي.

ڪافي

منجهان ذاتي صفاتي ٿي،
هُتان هت ڪينءَ هليو آئين!

ڪڏان گهوڙن سندو گاهي،	ڪڏان شملا ٻڌي شاهي،
اهي لذتان وٺڻ آئين!	وٽي ٿي ڳالهه هر ڪائي،
ڪڏان معشوق من مهُڻو!	ڪڏان عاشق سدا سهُڻو
ڪڏان تو روح ريجهائين!	ڪڏان قاتل قتل ڪُھڻو
ڪڏان خود ڪين ڄاتو ٿي،	ڪڏان پنهنجو پاڻ سڃاتو ٿي،
اڃا ڪعبي ڏي ٿو ڪاهين!	انهن رمزن ريجهايو ٿي،
ڪنهن جو به نه آه ڪاٿيارو	"درياهان" سمجهه سر سارو
متان پيو پول ڪو پائئين!	ڪڍي ڇڏ خيال خوديءَ وارو

ڪافي

صدقو پنهنجي سر جو،	سُهڻا ڪين سڪاءِ،
ويندڙ وري واجههءَ،	نالي نانءُ ڌڻيءَ جي،
صدقو پنهنجي سر جو!	چوري پوري ڇپڙا،
ڳڻڻ ڀريو ڳالههءَ،	ٻاجهارين ٻانهن سين،
صدقو پنهنجي سر جو!	دلبر "دريا خان" سان،
ڀُورل ڀاڪر ڀاءُ،	
صدقو پنهنجي سر جو!	
پاسو پلنگن لاءِ،	
صدقو پنهنجي سر جو!	

ڪافي روپ بلاولي

عاشق آيو ڪري هل هنگام،
 جيءَ اندر جنهن جوش جاڳايا،
 جهاتيءَ ۾ جيئن پاتم جهاتي،
 عشق اچي ڪئي اُت اثباتي،
 اڳيون محبوبن جي ڪنڌ ۽ کاتي،
 موتو واري پُرجهي نام،
 لاسي لوڙيا سڀ لهايا،
 ناز وارن جي نازن ماري،
 عاشق ووءَ ووءَ ڪن ويچارا،
 بيشڪ تن جا سخن سچارا،
 اتي اڙايا درس جي دام،
 ڏاڍي فڪل ڪنهن ڦند ڦاسايا،
 عشق وارن کي پيو ڇا ڄاڻي،
 بن محبوبان ڪير سڃاڻي،
 ملهه خريد ٿيا بي زر ناڻي،
 سڀ ڇڏيائون ننگ ۽ نام،
 سخن سچن جا ٿيا سڃايا،
 ”درياهان“ عشق اندر جن آهي،
 لهندا لوڪ لاڳاپا لاهي،
 ڇا مجال ڪنهن ٻئي جي آهي،
 حسن اڳيون جو هڻندو هام،
 عشقباڙن اُتي سر اگهايا.

ڪافي

سڪ ۾ ڏيان ٿي ساهه، منهنجا ڍولڻ سائين،
ڪڇ ڪا هاڻي محب ملڻ جي.

اڪڙيون اڙائي وڌءِ ڦاسائي،
برهه مچائي تنهنجي باهه.

تو جهڙو جڳ ۾، ڏسان ڪونه پيو
ويتر آهين بي پرواهه،

چڏ تون بي نيازي مڃ تون آري،
”دريا خان“ سندي دانهه.

مداح (مدح)

سارھ ڪيان سبحان جي، تنهن تون محمد شان جي،
 سولي ڪريو ايمان جي، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 جنهن دين جو پهريو دل، فرمان ۾ ٿيو سڀ فلڪ،
 ديو و پري آدم ملڪ، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 دائر و سو دارالبقا، تنهن لوڪ ۾ تنهنجو لقا،
 تو در گمي آ ڪانه ڪا، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 تون در آهين دارين جو، صاحب تون ئي ثقلين جو،
 ڪعبو به تون ڪونين جو، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 ها طالبن مطلوب تون، پڻ ڪاشف القلوب تون،
 عاشق خدا محبوب تون، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 تنهنجي صفت جو ڪونه آ، بي حد باري بي بيان!
 جيڪي چوايو سو چوان، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 صاحب سندم سرتاج تون، مالڪ آهين معراج تون،
 ٻانهي مٿي ڪر ٻاجه تون، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 هي آرزو آهي سدان، تو پيشاني پاڪ پسان،
 ويران ويڙهو ٿي وسان، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 پنجن تنن جي پاس مون، هر دم حسين آس مون،
 ڪر دل جو خانو خاص مون، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 مان يار تو چارئي ميان، ٻي در ڪنهن جي نا وچان،
 منجهه سڪ جي سينو سچان، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 توکان منافق جي مڙيا، ابليس سان اوهي اڙيا،
 سي رافضي توڙون تڙيا، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 مرسل مديني جا ڌڻي، تون بار گهين جا ڪڏين،
 ڪر دور دشمن کي هڻي، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 جڏن نفس ناقص ٿي چيو، سو مون سپوڻي ٿي ڪيو،
 تو در اچي پينار پيو، يا مير مرسل مصطفيٰ.
 حاصل ڪريان سڀ حاجتون، ڪوڙين پچائين ڪاج تون،

ڪر نا ڪهين محتاج تون،
 ڪوڙن سندن مون ۾ وکر
 تون مٿ ڪيبن جا اکر
 سڪرات دم سهنجو ڪرين،
 تون ئي پرين پنهنجو ڪرين،
 بيشڪ بدعتي هي بندو
 هي سگ سوالي تو سندنو
 دل ديد جي ڪوليو دري،
 ساري عيان ٿي سروري،
 آيو آهيان آڙ اوت ۾،
 ڪر تون گهيرو هن گهوٽ ۾،
 ڏي دل صفائي دين تون،
 ڏي حب پنهنجي مسڪين تون،
 هي ڪر نه دل عيبن پري،
 ڪي ڪوٽ مان ڪرتون ڪري،
 ڪر تون سواليءَ کي سچو
 ڪر ٻاجه پنهنجيءَ سان ٻچو
 ڏاٽر سچا تون ڏاٽ ڏي،
 ڪلمي جي وائي وات ڏي،
 ”درياهان“ جي دل شاد ڪر
 مدعي مڙعي ماد⁽²⁾ ڪر

يا مير مرسل مصطفي.
 ڪوڙين ڪيم ڪيئي مکر
 يا مير مرسل مصطفي.
 سو وقت اهنجو نا ڪرين،
 يا مير مرسل مصطفي.
 آهيان گناهن ۾ گندو
 يا مير مرسل مصطفي.
 ٿي حج حاصل اڪبري،
 يا مير مرسل مصطفي.
 ڪر نا ڪچي هن ڪوٽ ۾،
 يا مير مرسل مصطفي.
 هڪ طاعت ٻي تلقين تون،
 يا مير مرسل مصطفي.
 واهر ڪريو وارث وري،
 يا مير مرسل مصطفي.
 توڙي آهيان ڪرتئون ڪچو
 يا مير مرسل مصطفي.
 ڏينهن رات پنهنجي تات ڏي،
 يا مير مرسل مصطفي⁽¹⁾.
 تون عشق سان آباد ڪر
 يا مير مرسل مصطفي.

(1) مداحون ۽ مناجاتون۔ جناب ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ ص 431 کان 433، سنڌي ادبي بورڊ

(2) ماد = مائد.

سرائڪي ڪلام

بيت

سر هير رانجهو

مئين ماهي دي ٻيلي ويسان، جهل نه رهسان جهلي،
ڪُت نه ميندي مائيو ميڏي، مئين تل نه رهسان تلي.

رنگپور شهر سيالين سائين، ميل سياهي ملي،
ويسان چير چناب دي چالي، چاڪ ڏهون مئين چلي،
”درياخان!“ روح رهيا شه رانجهن، مئين ڀل نه ٻي ڪنهن ڀلي.

مئين ماهي دي ٻيلي ويسان، تر تر نديان نالي،
گهڙ دي گهيڙ نه ڏرسان، توڙي ڪڙڪن ماه مه پالي،
رنگپور شهر سيالي ساري، ڪل ڪريسان ڪالي،
روز ميثاقون انگ اساڏا، لڪيا لڪڻ والي،
”درياخان!“ محبت نال ماهي دي، پالي پالڻ والي.

من ماهي آ تخت هزارون، اٿان چاڪر سڏايا،
آله آپ اساڏا چا، پينگهي وچ نڪاح پڙهايا،
ڇتس جهنگ دي جهيڙي ڪنون، ماهي آله ملايا،
ٻاٻل والا ٻيلا مئين تان، چاڪ اکين ڇه لايا،
”دريا خان!“ روح رهيا شه رانجهن، سيني وچ سمايا.

صاف ماهي دي ٻيلي ويسان، ڇيز چناب دي چاري،
رنگپور شهر سيالين دي وچ، نينهن مريندا نعري،
ماهي نال مهاري رهسان، خوش ٿي چڙهسان ڪاري،
روح رهيا شه رانجهن، اي جند وار نه واري.

مئين ماهي دي بيلي ويسان، تر تر نديان نئين،
 پيڻيان پائي، سڪي مائي، مارڻ آون مٿيان،
 هڪا هيرتا مئين پي نسي، ڪيون ڪر لوڪان لئين،
 ڪيڙيان پاس مئين پاس نه ڏيسان، پاس ماهي دي پٿيان،
 ماهي نال مھاري وڙسان، رنگپور ڪنون رهڻيان،
 جس نگري ماهي يار نه وسندا، سانگري سچ سڻيان،
 ”درياخان“ روح اندر وچ رهيان، شه رانجهن ديان بره
 براتيان رهيان.

عشق ماهي دي اي ڪم ڪيتا، بره برساتيان لائين،
 برسن بوندان نين ڦوهاري، هر دم منجه سيالين،
 سانوڻ ماه ديان وڻيان بڏيان، بيلي ٿڌيان چائين،
 ڪڻڪن گهنڊيان، رنگن منجهيان، لون لون دي وچ آهين،
 ”درياخان“ ميڪون ميل شه رانجهن، ته ڪولھ ٻلھا گل لائين.

مئين ماهي دي بيلي ويسان، سچي سڪ جنهندي،
 مئين وچ مئين نه ره ڳئي، آس پياس آهيندي،
 لون لون وچ لقاء ٿيوسي، طلب تار تنهندي،
 ”درياخان“ روح رهيا شه رانجهن، پجين ڪيھي عرض ڪنهندي.

مئين ماهي دي بيلي ويسان، ٻاٻل گھر نا ٻھسان،
 مھڻي ماهي يار والي مئين، سڀئي سر تي سھسان،
 چاڪ ڪيتي دل چاڪ ميڙي، مئين ٺاھ نه ٻي ڪنھن ٺھسان،
 و نحن اقرب عشق ٿيوسي، آپ وچ آپ سھسان،
 ”دريا خان“ روح رهيا شه رانجهن، لون لون وچ لهيسان.

مئين پيلي ميڏا يار پيلي، ڪيون جوڙ اُسي دي هووان،
اوڳڻ هاري بار بديان ٻڌ، پيئي بي ڀر روٿان،
پتڻ سڌ ملاح ڪريندي، مئين نال ڪنهندي سووان،
”درياخان“ اٿاوي بار ميڏي، ته مئين پور پهلي لنگه پووان.

پار تنواران يار منجهين ديان، بيدار ڪيتا ڀڙڪي،
ڀڙڪي باهه برهه دي اندر جيون دوزخ ڀڙڪي،
ڙڪي دل ڪيتوئي قابو نال زلف دي ڙڪي،
”درياخان“ ڙڪي دل ميڏا، سڻ ڪرڪيان دي ڪڙڪي.

ڪيڙي مهڻي ڏيندي، هڪو رانجهن ٿيم ڇٽا،
جو رنگ ڪيڙيان نو لڳي مٺا، سو رنگ اسانون ڦڪا،
لا مقصود في الدارين، هڪ رانجهن سڌا ڪٺا،
جهنگ سارا مدعي ميان ”درياخان“، پر سانون ويندي نه
ڪنهن ڏٺا.

متفرقه

برهه باز تي مئين مرغابي، مينون ڇا چنبيان وچ ستي،
تڙقان تڙقان تڙف نه سگهان، وچ ڦٽان دي ڦٽي،
نت نت ڪاوي تازي طعاما، ماس هڏان تون پڙتي،
”دريا خان“ عشق عقاب ماهي دا، جو منهن پووي سو پڙتي.

عشق ايمان اسان ڪون آيا، ڇٽي جند جوابون،
ڪفر وچون اسلام ٿيا، بيدار ٿيو سي خوابون،

صورت مرشد صفي الله، ڪليا گهٽڻ نقابون،
 ”درياخان“ آپ ڪون آپ سهي ڪر ٻئي ٽمي چوڙ ڪتابون.

جي وحدت چوڙ عادت وچ آوندي، قلب تنهان دي ڪالي،
 اصل چوڙ نقل وچ پوندي، راهنون رد ريزالي،
 دنيا دلئين برابر ڄاتي، خام خودي دي خيالي،
 ”درياخان“ دم دم دي وچ عاشق، سمهن ڪاف ڪشالي.

جي دل تي هوڊا حرف لکين، تان هوڊا ٿيوئي نظارا،
 اول هو تي آخر هو هو دا زور پسارا،
 هوڊي پاتي نال هميشه، ڪليا گل هزارا،
 ”درياخان“ هوڊي وچ گم هوڊا، هنڌ آپ ڪون ڪر وسارا.

چوڙ مسيت ڳئين ميخاني، ڪفر قبول ڪيتو سي،
 ڪاءِ حرام حلالئون توبه، ساقِي ڏس ڏتو سي،
 شرڪ شيطان ٿيو سي نيڙا، معين ڪون سمجه ستيو سي،
 ”درياخان“ ظاهر باطن آڪئين، هڪوئي حق ڏنو سي.

جي ظاهر ويڪين باطن ڪون، تان باطن ظاهر ٿيو،
 جيون آهيري ويڪين اڪيان نال، ته اُلٽا آپ ويڪيو،
 ايون طالب وچ طلب دي، معين ڪون گم ڪريو،
 ايون ”درياخان“ وچ الهه دي، موتو اٿي ڦر جيوي.

جي معي دل جيئندي ڄاڻي، ته هو دا حرف ڪماوي،
 اي دم حياتي هر دم هو وچ، هو وچ هو سماوي،

اندر هُو تي ٻاهر هُو دم هُو دي نال جيئاي،
 هُو دي نال محبت جنهن دي، مئين ڪون مار هٿاي،
 ”درياخان“ ڏونهان جهانان دي وچ، هُودا حرف ڪماوي.

جدا ٿيوان تان جند ويحي، جي ملان ته ملڻ نه ڏيندا،
 پنڌ پوان تان اڳون سونهان، اُوجهڙ راه ڏسيندا،
 سُچ پووان ته وستي دي وچ، وچ وستي گم هوندا،
 ”درياخان“ عشق استاد اسانون، وٽ ڪيهي سبق سڪيندا.

شوق شراب پراڻا سانون، جام ڌٽاير سائي،
 پيوڻ نال شراب طهورا، فرق پيا وچ فائي،
 آگي انگ اتاريا اکر، منهن محراب ملائي،
 ”دريا خان“ دم دم درد رکين، جيسين روز حياتي.

دلبر نال ميڙي دلڙي پئي، عشق جهراڻي جهڙي،
 ڪنڍي سخت محبت والي، هينانءِ ڪلي وچ ڪري،
 ڏور ڏڪاندي هٿ دلبر دي، جيڙي ساهي تيڙي سُري،
 ”درياخان“ اسان ڏي اصلئون آهي، ڪا اها نصيب ڌري.

ڪونجان ڪنون فراق پڇيجي، جو ڪرينديان روه قطاران،
 ڪنپ جنهاندي تنبوري وڄدي، تن جنهان ديان تاران،
 ڪن درد فراق واليان، طرحين طرحين تنواران،
 ٻڃي ميل ڪونجان نون مولا، ته وچ يار ملن گڏ ياران.

عادت چوڙ وحدت وچ پوندي، ڳالهه تنهان دي ڪيهي،
 ڪن فيڪون اصل دا عاشق، ڏيهه سڃاڻن ڏيهي،
 رهن آزاد هميشه عاشق، نانگي ٿرن سي نيهي،
 ”دريا خان“ ڏي سر سهندي عاشق، جيهي آوي تيهي.

جي اي دل جئيندي ڄاڻين، ته ذاتي اسم سڃاڻين،
 پاس انفاس دي نال هميشه، ڪلن گل ڪوماڻي،
 وچ ظلمات آب حياتي، خيال خمر ڪر ڄاڻي،
 ”دريا خان“ ظاهر باطن عاشق، ڏي سر عشق اڳهاڻي.

ڪافي تلنگ

عاشقان ادا آلتا راه، راه ميان!

آلت سماون مشڪل بازي.

آلت اوياري عاشق تردي،

هن غواصي رنگ بحري،

دهشت نال درياه، درياه ميان! پيرتڪاون مشڪل بازي.

باه بره وچ عاشق ٻلدي،

ويڪ شمع ڪون پتنگ نه ولدي،

پوندي وچ آڙاه، آڙاه ميان! جان جلاون مشڪل بازي.

جنگ فرنگي عاشق جوڙين،

ڏي سر سورهيه منهن نا موڙين،

ويندي ني ڪاهه وڪاهه، قدم اُٺاون مشڪل بازي.

”درياهان“ ڪوچ نغارا وچ دا،

گذري ڪون چوڙنڪرڪ اڃ دا،

جيڪا وڻي سا واهه، نينهن نياون مشڪل بازي.

کافي آسا

لڳي عاشق اڳن تن چولي،
 انگ انگ وچ بيرنگ ٻولي.
 ونحن اقرب رب فرمايا،
 اندر ٻاهر رب سمايا،
 ڏورنهي ٺهين اولي.
 فانما تولو عشق اشارا،
 هر جا هي نور نظارا،
 جيڪو اڪيان اندر ديان کولي.
 و في انفسكم قول قرآنا،
 هي فرمودا هي فرقانا،
 پن عبديت دا يولي.
 "درياخان" آپ وچون نا آئي،
 "غ ل م الف" جاڻي،
 آهي عين علي دل قولي:

کافي بلاولي

آپ کون ويڪڙ آيا آپ، آدم دا ڪر جوڙ آئينا.
 بيرنگي دا ڪر بھانا، صورت وچ سمايا آپ،
 آدم دا ڪر جوڙ آئينا.
 ڪٿان باطن دي وچ بنيا، ڪٿان ھل ھلایا آپ،
 آدم دا ڪر جوڙ آئينا.
 ملين ھٿئون منصور مرائي، انا الحق آلايا آپ،
 آدم دا ڪر جوڙ آئينا.
 ڪٿان ھوندا ھوش ھنر وچ، ڪٿان پل ڀلایا آپ،
 آدم دا ڪر جوڙ آئينا.
 "درياخان" عاشق غلام علي دا، وحدت وچ ولایا آپ،
 آدم دا ڪر جوڙ آئينا.

ڪافي جوڳ

سانوڻِ رمضان لائين ول يارا
ڪٽڻ آڻڻ مول نه ويسان!
چرخا چا ست ڪريا سي، ڏي عشق اُڏار
چاهئون تان مئين ول نه چڪيسان!

اڄ اسانون آ مليا هي، صورت دا سردار
طلب تنهين نال توڙ نيسان!

نال سهڻي دي، سٿوڙي سهيليان، نينهن لڳا نروار
نال تنهين دي وره ونڊيسان!

روز ازل ڪنون مئين ته هان، جنهن جاني دي پٺار
پير پڇوتي مول نه پئيسان!

اله ڏيڪڻ نال اڪيان دي، دلبر دا دیدار
دیدان دي وچ ديرا لئيسان!

”دريا خان“ دلبر دل وچالي، دم دم دل دیدار
نينهن تنهين مئين نييه نيسان!

ڪافي پيرم

ڪيون ڪران مئين نال ڪيڙياندي،

رانجهون نال سا ڏيان لاوان،

پار درياهان جهوڪ رانجهن دي، مئين ٻانهڙي ترتر جاوان،

مڱ ڪيڙياندي مول نه ٿيسان، ميڙيان رانجهن نال نڪاحان،

دوست ”درياهان“ محبت جو مليا، چولي اندر نهن ميان،

کافي

ڪيا ڪڇ ويڪين ڪنهن نون ڪنهن نون،
 اڪيان دي وچ تون هي وسدا.
 صورت دي وچ مورت ساڳي،
 نقطا ويڪڙ نينون نينون.
 ديد سڄڻ دي عيد برابر،
 چشم وکاون چينون چينون.
 گل ڦل دي وچ رانجهن ميڏا،
 پنوري پڻڪن بينون بينون.
 ”دريا خان“ غير نه ڄاڻي ڪوئي،
 عينا سڃاڻين عيون عيون.

کافي روپ آسا

هر وچ هرڪون، سهي ڪيتوسي يار
 هر وچ تجلا هر دا يار.
 هر رنگ دي وچ سير ڪيتوسي،
 پيرنگ ارت اڱم، ڪم ٿيوسي،
 ڪيها پڇڻ وٽ تنهن دا يار
 انسان سري سمجهيوسي،
 دانا سره راز بجهيوسي،
 ڪيها ڪرڻ قول ڏوجها يار.
 رنگ وچون بي رنگ بڻايس،
 جيون گل وچ بانس چبايس،
 جنهن دا شرح نه ڪو شمار يار.
 ”دريا خان“ هر صورت سبحاني،
 جت ڪت نور ڪوه طوراني،
 بت ناني ڪنون ٿيوسي بيزار يار.

ڪافي روپ قصور

مشڪل يار دي ياري هي،

لانوڻ، نينهن نپاوڻ اوکا!

لانوڻ عشق ڪيها پڇتاوڻ، جڳ ملامت خواري هي.

عاشق نام سڏاوڻ سوکا، زور نه هاسي زاري هي.

عشق ملامت جنهن تي آوي، ڏي سر چاوڻ ساري هي.

”دريا خان“ برهه دي اوکي بازي،

بار چاوڻ سرباري هي.

ڪافي سر سارنگ

عشق رنگي رنگ دي وچ، بيرنگ چارنگ لايا هي،
 سڀ دي رنگ دي وچ سائين، سهجون آبي آپ سمايا هي،
 اي جڳ بازيگر دي بازي، سانگ سرير چا ٺاهيا هي،
 آپ ڪيڏي، آبي ڪيڏاوي، آبي پل پلایا هي،
 بحر اسرار بهار بڻايس، بلبل شور مچايا هي،
 ڪيئي ڀڻڪار پنور بئي ڀڻڪن، بانس اتي پرمایا هي،
 ڪيئي بحر بيابان بيحد، ڪيئي جهنگل چايا هي،
 گهٽ گهٽ دي وچ سوئي ٻولي، انت ڪسي نهن پايا هي،
 ڪٿان قاضي کولي ڪتابان، وچ مصلي منهن پايا هي،
 ڪٿان ڏٺاريدار بڻيا هي، ڪٿي سنت سڏايا هي،
 چوڙ غافل غفلت بازي، اي ڪل ڪوڙي ڪايا هي،
 ڪل شيء پريا پر پورڻ، اند يا پنڌ اجايا هي،
 دلبر ”دريا خان“ دا، وچ وسدا، هر شيء دي وچ آيا هي،
 آبي اڀي ٻول ٻوليندا، آبي آپ گڻ گايا هي.

ڪافي بلاولي

نام تيڙي جڳ موهيا يارا

بيوس لڳيان وڃ لڄ پالين.

عشق جڏان بهر حڪم هلايا، آوڻ نال ڪيها ننگ لايا،
 بيوس ٿيسان هڻ لاچار نت نت ماس هڏان تون ڳالين.
 جي تون آوين اسان ڏي ويڙهي، گهول گهٽان مٿين سڀئي ڪيڙي،
 ويڪا تئير ڪون مٿين ڪر سينگار هيڪر اسان ڏي اڪڙيان پالين.
 ڪٿان رانجهن دا ڪيتيءَ راي، ويڪڻ سير سيالين آيا،
 هيري ڪارڻ حال گنوايا، چوڙڪي آيا تخت هزار
 ڪرڪي چاڪ چناب دي چالين.
 ”دريا خان“ عشق عقل ڪون نيتا، باهر بره دي آنا ڪيتا،
 پڙڪي پڙڪي بي شمار نت نت جو شان وڃ پيا جالين!

ڪافي پهاري

عشق دي آلتِي چال، لوڪان نون خبر نه ڪائي.

آلتِي ٻولي، آلتِي چالي، آلت سمان مست موالي،
 اهو فقر دا حال، رهندي صاف صفائي.

عشق امام حسين سائين چايا، جنهن سر نيزي نينهن جهلایا،
 بي دي ڪيا هي مجال، ڏيندي مُلڪ اوگاهي.

عاشق چاڙهي اوهين وڃ چڙهي، موتوا ٿي، انا الحق پڙهي،
 مرڻ جيوڻ دا نه خيال، ڏي سر ڪرڻ ادائي.

عاشق نام سڏاڻ سوڪا، ”دريا خان“ نينهن نپاڻ اوکا،
 دم دم ڪرڻ وصال، رکدي خيال خدائي.

ڪافي پهاڙي

عشق ديان آلتيان بازيان، ڪوئي آلت بازيگرويڪي.

علم حقيقي عاشق پڙهي، ڪل نهين ملا قاضيان.

عشق دي منزل اوڪي اٿانگي، گوء چاتي ڪنھان غازيان.

عشق اله دي باجهون يارو، بي حيلي سڀ سازيان.

”دريا خان“ دم دم هادي دي،

سوجانان لڪ آزيان.

ڪافي بلاولي

رانجهون سانون رمضان لايان،

چاڪ چڪڻ سانون رمضان لايان،

رات انڌاري چڪڻ چاڙهي، رم جهم مينهن وسن ٿوهاري،
عشق اري وچ آڻيان!

مل سياليان ڏينديان طعني، اٿنديان ٻهنديان نال بهاني،
ڪيها ڏوهه پرايان!

گھول گھتان سڀ ڪيڙياندي ويڙهي، جنھان وت ساڌي دوست نڪيڙي،
ٻن چون تنھان ديان ڄاڻيان!

”دريا خان“ راه رانجهو ٿي ويسان، هڪ پل پير پڇي ناپيڻيان،
توڙي هوون ميان پراڻيان پائيان!

ڪافي سر آسا

مُڪڙا اسان نون وڪاڪي،

وت ڪيون هُنُ آپ چُپندين!

سائين مڪڙا وڪاڪي.

ونحن اقرب دا ڏس ڏتوئي، اهوئي سبق سڪاڪي،

سائين سبق سڪاڪي.

فانما تولو فشر وجهه الله، جت ڪت رهيون سماڪي،

سائين رهيون سماڪي.

انا احمد بلا ميمي، اهو حرف الاڪي،

سائين حرف الاڪي.

”دريا خان“ ڪنون باقي ڪيون، وتندائين آپ چپاڪي،

سائين آپ چپاڪي.

ڪافي جوڳ

بيرنگ بن ڪر آيا يار

سڀ رنگ دي وچ سهڻا سائين.

سڀ رنگ دي وچ سير ڪريندا، انت ڪهين دي وچ نهين آوندا،

ٺاهه عجب اهو ٺاهيا يار.

آدم اولي آپ چپايس، سانگ سرير دا بيڪ بڻايس،

صورت وچ سمايا يار.

رنگپور آڪر ڪيتس رايا، آپ ڪون آبي ويڪڻ آيا،

ڪهڙا بازگر بيڪ بڻايا يار.

”دريا خان“ آپ وچون نا آئين، حق سڃاڻين غير نه آئين،

جيون منصورا الحق الايا يار.

ڪافي جهنگلو

عشق سوداگر سردا آيا،
 ڏي سر سودا سنگيني وي يار.
 سر سراهه سپوڻي سوي دي وچ، آپ سودا چا انگيني وي يار.
 غير گمان، خيال خودي دا، وچ وحدت ونگيني وي يار.
 عشق دي راهه سڃاڻن عاشق، ڪڍ بهائي چا تنگيسي وي يار.
 آء عشق وچ راهه، عشق دي، نيڪي بدي دونون ڏنگيني وي يار.

”دريا خان“ سودا پي سوي دا،
 موڙي محبت منگيني وي يار.

ڪافي جوڳ

مُرلي ڏم مچائي يار
 رنگپور دي وچ رانجهن والي.
 تخت هزاري دا رانجهن سائين، آيا وس مٿائي يار
 ڪر چاڪ چناب ديان چالي.
 و نخفت في من روحي، ساڳي ڦوڪ سٿائي يار
 ڳالهه اهين تان مئين وت ڳالي.
 اصلئون اهو سراهو راي، ڪل ڪهين ڪون نه ڪائي يار
 پريت اسين نال آبي پالي.
 ”دريا خان“ ساڏي اصلئون آهي، نال ماهي دي سچائي يار
 خام خيال ڪيڙياندي خالي.

ڪافي بلاولي

واھه بازيگر تيڙي بازي،

سڀ اولي آدم سازي.

يونس پيت مڇي دي پسيءَ، نوح نبي طوفان چڙهاييءَ،
ملين هٿئون منصور ماريءَ، ٿي قضا تي قاضي.
ڪٽ حاڪم ٿي حڪم هاريندا، ڪٽ گداگر ٿي گذاريندا،
ڪٽ سورهي ٿي ملڪ مريندا، ڪٽ تيغ بهادر غازي.
ڪٽ سناسي نام سڏيندا، تلڪ مٿي ڳل جڻيا پئيندا،
ڪٽ مصلي مسيت وڇيندا، ڪٽ وعظ ڪريندا وعظي.
سهسين مذهب سير ڪريندا، انت ڪنهن وچ نهن آوندا،
ڪٽ شيعا ڪٽ سني سڏيندا، ڪٽ روزدار نمازي.
”درياهان“ دعوا دور ڪيتوسي، امر علي ارشاد ڏتوسي،
دل وچ ٻيا ڪوئي ٻه نه پيوسي، رمز امين دي وچ راضي.

ڪافي بروو

ميخاني وچ مليا يار

ويڃن مسيت اسانڌا ڪهڙا مقصد!

بتخاني ڪنون بيزار ٿيوسي، سجدي سڄاڻد، سڀ ڀل ڳيوسي،
جڏان آپ تي آيا اعتبار ورد وظائف ڏوهين ٿي رڌا!

مڪ محراب سڄڻ دي صورت، بيرنگي موها، موهڻي مورت،
جڏان عشق ٿيا اظهار تڏان اندر اپڻا ٿي ڳيا مسجد!

هٿئون هادي دي جام پيتوسي، ڪهنا ڪيف ڪلال ڏتوسي،
تنهن دي خاص خمار تالان ڪيتي تسبيح تهجد!

”دريا خان“ آپ وچون نا آئين، حق سڃاڻين، غير نه ڄاڻين،
ڪول اڪيون تان ٿيوي نروار الله مرشد هڪائي هي حد!

ڪافي جهنگلو

عشق نه پڇدا ذات صفات،
 جنهان نولڳدا، سي پروان!
 جنهان وت لڳڙا، سي وتن ديواني، ڪڏان وچ مسجد ڪڏان ميخاني،
 ڪڏان وچ مستي ڪڏان حيران!

وچ ڪفر اسلام دي قائل، خير شر ڏونهان وچ مائل،
 ڪڏان وچ وستي ڪڏان ويران!

نا وچ دين، مذهب نا آندي، ڏک سک ڏيک نه ٿيون ماندي،
 رهن هميشه اپڻي وچ پئي غلطان!

”درياخان“ عاشق عشق ڪماون، دم دم خون بگر دا ڪاون،
 ڏي سر ساهه ڪرڻ قربان!

ڪافي بلاولي

پڇ درد ونديان دا حال،
 اورهندي اپڻي خيال،
 درد واليان ڪون عام ڪيا ڄاڻن، بن محبوبان ڪيون سڃاڻن،
 گجهي تنهادي ڳال،
 ڏٺڙي ٻاجهون نه عاشق رهندي، هن غواصي رنگ بحر دي،
 ڪيتي نينهن نهال،
 عاشق مست رهن ميخاني، ڪڏان وچ مسجد ڪڏان ميخاني،
 ڪڏان چلدي عجائب چال،
 ”دريا خان“ عاشق مرڪي جيون، وحدت جام وصالئون پيون،
 هٿئون ڪيف ڪلال.

ڪافي جوڳ

عشق، ماهي دي سانون نديان تاريان،
بيوس ٿي هان سٿيان توبه زاريان.

تيڙي ڪيتي مين ڪڙي ڏيڪان، نيٺين وهن دم جهم ناريان.
درد بنا دم ڪوئي نهين دانهم، بار آيا سر برهه ديان باريان.
پڇديان ٻانيڻ جوتشي، ڪانگ سدا پئي اڏاريان.
سهڻا ويڙهي آوسي، مٿين تان وارڻ واريان.

”دريا خان“ درد تهاڙي ڪيتي، بهون مانديان،
مڪڙا وڪاوين سانون، محبت ماريان.

ڪافي بلاولي

لڳڙيان دا پيندا دور
نال خوشي ڪل سرتي سهاون!

جنهان وت لڳڙي سي وت ڄاڻن، محبت دا مذڪور.
جنت دوست نياهي دوزخ، ڪيا وت حور قصور.
هڪواري مل يار پيارا، دو جڳ ٿيوان سرور.
طعني تهمت سڀ لوڪان دي، سانون سڀئي منظور.
”دريا خان“ عشق دي اها نشاني، ڏي سر تي مشهور.

ڪافي جهنگلو

جٿ ويڪان تٿ تون هي وسدا، ساڳي صورت يار دي،
 ڏٿي دل تون ڪر پاسي، ٻيائي ٻي پار دي.
 اندر ٻاهر تون ٿي وسدا، اک پٽ اهنڪار دي،
 فاينا تولو فٽر اشارا، سوجه سرجٿهار دي.
 ڪٽ عاشق عشق دي بازي، چوطرف چوڌار دي،
 سر جدا تن تيغ تلي، دل جهلڻ ڪدار دي.
 ڳاله آڪڻ وچ نهن آوندي، عشق دي اطوار دي،
 سڏ ڪنهن ڪون آبي هوسي، بيخودي دي بار دي.
 ”درياهان“ قابو ڪش قمر تون، آڻي آپ اعتبار دي،
 ونحن اقرب، ويجهها وسدا، مام تنهن مختيار دي.

ڪافي تلنگ

تيڏي ويندي هي عمر وهائي،
 تون تان سمجهه يار سياڻا.
 اڄ ڪلهه تيڏا سات لڏاڻا، ڄاڻ اي توڙ نپاڻي،
 ڪيون تون ٿيندائين آياڻا يارا
 ميڏي ميڏي ڪر مايا ميڙيي، ڪوڏي نه تيڏي ڪماڻي،
 اُتان نال نه ڄلسي نانا يارا
 اِتان ڏيسين، اُتان ڪم آئسي، اڳون اُن نه پاڻي،
 ڪجهه پوک ڌرم دا، داڻا يارا
 ”دريا خان“ تون ڪر ڪا آڻي، آپ وچون نا آئين،
 پڇين جيون رب دا پاڻا يارا

ڪافي بروو

تخت هزاري دي جوڳي، جادو لايائين نون!

بيخودي دا باب پڙهايس، هويا حال وهالي دا،
سائين سمجهايا مئين نون.

تن من اندر هويان بهاريان، ڪليا گل هزاري دا،
آله چا وڪايا مئين نون.

ڪنين ڪنڍل، مڪ وچ مُرلي، لڳڙا نينهن نظاري دا،
اهين جوڳي ڪهايا مئين نون.

”دريخان“ دم دم نال اساڏي لڳڙا پريم پياري دا،
سيني آ سمايا مئين نون.

ڪافي بلاولي

سانون رمضان رانجهن يار ديان، هر وقت هميشه لڳ رهيان،

هر وقت هميشه لڳ رهيان.

ويسان نه ره سان ماهي دي پيلي،

ڪڻڪن ڪنڍيان، ڪانهن ڪهيلي،

لنگه ويسان سبزيان پار ديان، مئين مشهور ٿي وڃ جڳ رهيان.

پيڻان پائي، هٽڪي مائي،

ڪرن ڪائي ٻي همسائي،

سانون مهڻيان نال ڪيو مارديان، مئين تان طلب سڄي نال تڳ رهيان.

”دريا خان“ ماهي آله ملایا،

جنهندي آهي، سو شاه پایا،

هر ڪيا ڏوه سنسار دا، مئين تان نال ماهي لڳ رهيان.

ڪافي جوڳ

دل خانہ هي خود خانہ،
جي تون اڀا آپ سُجائين!

جوئي ظاهر سوئي باطن، بيشڪ يار يگانہ،
جي تون آپ وچون نا آئين!

جوئي عاشق، سوئي معشوق، اي او سڀ بهانا،
جي تون جان اھين ڪون ڄاين!

* ڪل شي محيط ھم وچ، سڀ صورت ھڪ معنيٰ،
الا، جلوي جوت سمائي!

”دريا خان“ مڙڻ محال ھويا، ھڻ ھي صاحب دانا بيٺا،
پر ويندي ھي دل وھائي!

* إن الله عليٰ كل شيء محيط.
خدا هر شيء تي حاوي آهي. (قرآن)

ڪافي

عشق دا رنگ نه روپ نشاني،
بي رنگ باهه دي وچ جلڻا اي.

عشق جتان وچ پاندا جهاتي،
تنهن ڪون ڏيندا فيض حياتي،
موتو قبل مرڻا اي، مار* زغار خيال شھاني.

عشق زليخا نال ڪيها ڪم ڪيتا،
يوسف ڪون گھن مصر وچ نيتا،
دل پڇون تي نه ولڻا اي، زر خريد ٿيا شاھ ڪنماني.

"دريا خان" عشق دي اها نشاني،
ڳول مريندا ڪيئي اخواني،
جل نه ٻي ڪنهن جلڻا اي، ڏي سر عاشق ٿي قرباني.

عشق ملامت جنهن سر سرچائي،
لاڪي دست عدو ڪر ڪاني،
قدم عشاقان ٽٽي ڌڙا هي ويوار پڻ چوڙيندا هي ڪل جسماني.

* زغار = شور۔ مھيلوڙ۔ نعرو۔ فریلا۔
 * اخوان صفا: چوٿين صدي هجري (ڏھين صدي عيسوي) ڌاري جڏھن بغداد جي خليفن دين
 کي سياسي مقصد لاءِ استعمال ڪري انتشار پيدا ڪيو ته فلسفين جي هڪ طبقي نروار ٿي دين
 کي فلسفي جو رنگ ڏئي انسان ذات جي نجات جي لاءِ نيون راهون کوليون. اڳتي هلي هن
 طبقي خلاف ڪفر جون فتواون جاري ٿيون ۽ هن کي قتل جو سزاوار قرار ڏنو ويو. - مرتب

ڪافي روپ ڪسوري

هر مظهر دي وچ عاشق يارو

سارا سير ڪريندي وهه واهه!

الانسان، لباس اِهين وچ،

طرحين پوش پهريندي وهه واهه!

ڪڏان وچ مسجد، ڪڏان بتخاني،

جڻيا، تلڪ لڳئيندي وهه واهه!

هوڪا مار انا الحق والا،

سولي قدم ڌريندي وهه واهه!

ڪٿان ويراڳي پسمي لعيندي،

انگ پپوت رهيندي وهه واهه!

ڪڏان مست رهن وچ ميخاني،

سر سبحان ڌريندي وهه واهه!

ڳل وچ ڪفني دست پهوڙي،

دونهين درد ڏڪيندي وهه واهه!

ڪڏان وچ بازار ڪڏان وچ پردي،

گوشي ٻه گذريندي وهه واهه!

”دريا خان“ عاشق ڳالهه اِهين وچ،

موتو ٿي مر جيئندي وهه واهه!

لتڙي هول حساب حشر دي،

ڪيهي قرض پريندي وهه واهه!

ڪافي روپ بروو

عشق هويا فرهاد، مٿن دا ٽڪر ٽڪيندا.

طلب دا تيشا هٿ ڪريندا،
 اول ماري ڪل مار چويندا،
 پڇي ڪريندا شاد، هستي هوون مار هٿيندا.

جوڙ جسم دي سڀ ڊهيندا،
 هستي دي ننڍڙي زور بڻيندا،
 بره ڪيتي برباد، پاڙون پهاڙ پٽيندا.

اڄ اسان نو سٿو ڙي سڀان،
 بره برادن ڀاڱي پٽيان،
 عشق ڪيتا امداد، عامي انگ مٽيندا.

”دريا خان“ اپڻا آپ نه ڄاڻين،
 ظاهر باطن ذات سڃاڻين،
 آپ رکين آزاد، اي سر غازي گوء سٿيندا.

ڪافي روپ بلاولي

هر مظهر وچ وسدي هو آپ،

رنگپور دي وچ مار ڪي نارا.

ڪُن وچون فيڪُون ٿي آيا،

آوڻ نال ڪيها رنگ لايا،

بار برهه دا مئين سر چايا،

ڏيئي رمضان ڪسدي هو آپ،

عشق دا پسيوئي پاڻ پَسارا.

منصور معراج سولي تي ڪيتا،

وحدت جام شهادت پيتا،

بيشڪ عشق اُهيڻ ڪون نيتا،

ڏس اناالحق ڏسدي هو آپ،

ملا هو ڦر ڪيتوئي مارا.

سر عشاقان حڪم هلايي،

شيخ عطار دا ڪنڌ ڪپايي،

شمس الحق دي ڪل ڪلايي،

پرت انهندي پسدي هو آپ،

تم باذني دا ڪر ڪي اشارا.

”دريا خان“ عشق اسان ول آيا،

سو مئين چُر اڪئين سر چايا،

آيا ولدا نهين ولايا،

رمز انهين ڪون وسدي هو آپ،

لاشڪ آيا اسانڏا وارا.

ڪافي روپ آسا

پُڇو پُڇو حال ٿي، سامي دا سٿيان،
جهنگ پڇيندا آندا، ميري مَن پاوندا.

تخت هزاري دا جوڳي آيا،
تين وت ڪيها ڪيها بيڪ بڻايا،
ويڪو عجب خيال ٿي، سامي دا سٿيان،
ونجهلي وڄاندا، ڳاندا چيٽڪ لاوندا.

عجب عجائب ويس ڪريندا،
موهن مُرلي دي نال مريندا،
سن ڌڻ ٿيان سچال ٿي سٿيان،
چشمان چاندا، ڪيهان رمان رلاوندا.

اهين جوڳي دي نال مٿين جوڳڻ ٿيسان،
ڳل وچ خرقا خاڪي مٿين پئسان،
برهه تنهيندا بدحال ٿي، سامي دا سٿيان،
لنو جو لاندا، جاندا پيچڙا پاوندا.

”دريا خان“ دلبر دل وچ وسدا،
ماهي مليا ڪيڙا سندا،
ڪيتا نينهن نهال ٿي سٿيان،
پو پو پاندا چاندا اڱڻ سُهائوندا.

کافي

پار درياھون وڌڙي ويلې،
ماهي منجهيان چيرڙي.

ډم پټي راج سياليان، ونجهلي دي ډنډ کالي،
چيټک لاوندڙي ني، ميکون پاونډ ڙي ني.

وچ پچو جوڳيان کنون، کيها زنگ بڻايا،
تخت هزارا چوڙکي، رانجهو جهنگ پچندا آيا،
چاک سڏاوند ڙي ني.

کن وچ کنډيل مُک وچ مُرلي، انگ پپوت لاوندا،
ڳل وچ کفني دست پهوڙا، دونهان درد دکاوند،
بين بجاوند ڙي ني.

”درياخان“ درد فراق ماهي دي، ډونډ يا جهنگل بيلي،
راج سياليان ڳول لڏا، ميکون وچڙيا مرشد ميلي،
اڱڻ سو آوند ڙي ني.

ڪافي ڪوهياري

چم چم چيرين دا چمڪار
تيڙي عشق نچايا يار.

مئن گهر آو ني ٿيوان گهولي،
ڦنڊي مول نه ماوان چولي،
لهن رقيباني دي رڳڙي رولي،
آء ته ڳالهيان ڪيون ڏون چار.

هردم بيئي ڪانگ اڏاوان،
دم دم بيئي ڦالان پاوان،
بانڀڻ جوتشي روز پڇاوان،
سڄڻا آوسي ڪهڙي وار.

عشق تيڙا مئن پايا جهولي،
ڳل پشوازان نڪ وچ ٻولي،
ڳلي ڳلي وچ ڇٽيسان ڳولي،
ڦيريدار ڦرسان ٿي

”دريا خان“ يار ٿيا هن ياتي،
ڪا جا لهڻي آهس باقي،
ڊني پئي ول هان عشاتي،
ڏي ڪو دارون ديدار.

ڪافي سر بلاولي

عشق الانبا سرتي چايم،

مهڻا ماهي يار دا، دلدار دا.

رات انڌاري معن اُن تاري،
 تُرھا توڪل تار دا، دلدار دا.

روڪ رھيسان جھوڪ رانجهن دي،
 پنڌ پڇيسان پار دا، دلدار دا.

برھ گھمايم بابو گھتيان،
 لاه ڪڙا بازار دا، دلدار دا.

سسئي ويچاري سورن ماري،
 پنھل ڪيچ ڪوھيار دا، دلدار دا.

دل ميڙي ڪون درمل ڏيسي،
 محرم معن بيمار دا، دلدار دا.

چُر ”دريا خان“ اکين چاتم،
 طعنا لک هزار دا، دلدار دا.

ڪافي

سانوري تي سئنيو مئين مست ديوانيان،
مست ديوانيان، ته دل ٻانهيان.

شمس قمر يار ميڙي ڏي، صورت يوسف ثانيا،
مئين مست ديوانيان.

جت ڪٿي وڃ تون هي وسندئين، لاشڪ لا ته مڪانين،
مئين مست ديوانيان.

جلو ڏي ڪي دل ڪس ڳڙهي، ڏونهين نين لتاين،
مئين مست ديوانيان.

”دريخان“ دم دم در هادي دي، حيرت وڃ حيرانين،
مئين مست ديوانيان.

ڪافي جوڳ

وقت اهوئي ڏل نه آئي، ڪر گهن وڻج واپار.
دنيا دولت، مال خزان، ساڻ نه هلندا بات بيان،
ٿي فقير وجهه ڳل وڃ ڳانا، اپڻا اندر آجار.

وڻج وهائج چڱا تون خاصا، تول وڪامن رتيون ماسا،
ڪني وڪر دا چڱا به نه ڪاسا، اهو ظاهر ٿي اظهار.

”دريخان“ دل دا ڌيان ڌريجي، وطن وڃن دا خيال ڪريجي،
پاڻ ڏاڍي ڪنون آپ ڌريجي، پڙهجي استغفار.

ڪافي ڏناسري

تيري نٿا مجھ ڪون ماريا پاهيڙا.

عشق 'تساڏا' سر اسانڌي، بار برهه دا ٻارا.
 تيڏي راهه تي اُن پيوسي، پل ڳيوسي هرچارا.
 گهايل ڪي گت گهايل جاڻي، ڪيا جاڻي ويڃ وچارا.
 "درياهان" اي جڳ جوڻا سارا، چوڙ چڪڻ دا چارا.

ڪافي

هي حيران سهڻي يار ڪيتا،
 گهر ٻار اسانون ڀُل ڳئي.

سانون يار دي حسن حيران ڪيتا،
 ڪم ڪار اسانڌي ڀُل ڳئي.

جيڪي ڦٽ فراق والي هئي،
 سي ته ڇڏي ڇڏي ڇُل ڳئي.

جيڪي عاشقان دي ننڍا ڪرن،
 اهي راج رقيب دي ڀُل ڳئي.

هادي يار، مايا مطلب ٿئي،
 تاڙيان تاڪ اندر دي ڪل ڳئي.

"درياهان" پُڪي هڻ يار دي پيوسي،
 اهي هو ڪي اسانڌي هل ڳئي.

مندي ڪلام

دُوها

پريم پارڪو ڪوئي نھين، جو ڪري پريم پڇان،
 ”دريا خان“ جس گهٽ پريم هي، اس گهٽ پر هي ڳيان.
 پريم پريمي ڪهين نھين، جو ڪري پريم دھيان،
 ”دريا خان“ جس گھر پريم بستي، اُس گھر بستي بھڳوان.
 پريم تو ميري بس مين نھين، پريم نہ ميري هات،
 هان ستگر ساو ڌيان، جو ڪھ سمجھايو بات.
 پريم پڳت هي، پريم هي پڳتي، پريم هي مندر من ڪا،
 پريم ڪي دھرتي ڪي جو باسي، سورج چنڊر سب اُن ڪا.
 پريم هي پارس جڳ هي پاڻر، پارس پاڻر جو مل جائين،
 ساري روگ دفع هو جائين، دکھ هي سک مين بدل جائين.
 جوگي روگ سرير ڪي، سنگت نام سون جون جل پاني،
 ”دريا خان“ آس نراس برابر، جو ديڪا سو فاني!

پيڄن

شيام سندر آيو ري، سڪهي ري ميرو ڪان!

بند رابن ۾ ڪيلي هوري، سنمڪ صاحب شيام ڪشوري،
 راڌا روپ بنايو ري، سڪهي ري ميرو ڪان.

پانچ سڪهي مل منگل چنگ، مردنگ ڪي چوٽ چلايو
 رنگ رس تال بجايو ري، سڪهي ري ميرو ڪان.

”دريا خان“ پڙتب هي پايا، ستگر سبد ۾ سهج سمايا،
 آپ آبي گن گايو ري، سڪهي ري ميرو ڪان.

شبد

مَت پُولو! مَت پُولو!!
هر نام سمر من مَت پُولو!!

ستگر سبد سين اُلت سمايو
ڪايا ڪاشي تيرت تايو
من ڪي پانچ سوامي منايو
گيان هندولي مين جهولو!

مَت پُولو! مَت پُولو!!
هر نام سمر من مَت پُولو!!

واڻي

سڀئي مايا ۾ اٽڪي ساڌو وِڙلا گورڪ هٽڪي.
پانچ پچيس وڌر مُن ڌاري، جو آگي سڀ لٽڪي.
ڪوئي چوٽا ڪوئي آڻ ٻڌيا، ننڍيا جيسي نئي سوانڪي.
گهر ڪي ناري ڪري چترائي، ته آن ڪجهه ڪٽڪي.
من ٻه رنگي، ٻه رتيان ڳڻي، نات ڪري سڀ نٽڪي.
سڻي سانيري بات نه پايو، گهاٽ گهڙي سڀ گهٽڪي.
لڪ گيان ڪري سڀ ڪوڙا، سب سي جهيڙي جهٽڪي.
گهر ڪي مايا مول گنوايا، پوندو در در ڀٽڪي.
”درياخان“ موه مايا ڪي، قاسي چڙهاوي ڪٽڪي*.

* ميري نٿا نپت بٽڪٽ ڇهوي اٽڪي، ميران ٻائي پريم واني مرتب سردار جعفري، هندستاني
بڪ ٽرسٽ بمبئي، ص 132.

واڻي

بن رهڻي نهين پاوي ڳا، سادو! الت بيڪ لجاوي ڳا.
 قاضي 'پنڊت' بيد ڪتيبان،
 پڙه پڙه ملڪ ڀلاوي ڳا.
 اوران ڪون اُپدش ڪريلا،
 من پر ٻڌنا لاوي ڳا.
 ڪاهيون ٽپسي ٽپسر هوڪر،
 ڀولا، ڀڄا سڪاوي ڳا.
 پاڙن اونچا ڪرسي تلي ڪر،
 لوڪان نون لتڪ دڪاوي ڳا.
 ڪاهي سون بيراڱي پسمي لاوي،
 انگ ڀڀوت رماوي ڳا.
 پوج پتر ني ڪلس چڙهاوي،
 آڱي سيس نماوي ڳا.
 ڪاهي سون مورڪ منڊ منڊاوي،
 ڪاهي سون جوڳي جوڳ ڪماوي ڳا.
 پوري گرنڊ پار نه پاوي،
 سر پر بوجه اناوي ڳا.
 ڪٽني بڪني، مان وڏائي،
 نون نون گيان سٿاوي ڳا.
 "دريا خان" اوڀد سوئي پاوي،
 جو جيتائي مرجاوي ڳا.

واڻي

ڳرنب ڪونه سڌاري، ڳرين ڪونه سڌاري،
ڊوبت ڊوبت ٻهو ساڳرمين، ٻانه پڪڙ ڳرتاري.

بالاڀن هنس ڪيل ڳمايو هي هي ڪرتي هاڻ نه آيو
ڪوڙي جوڀن لاري.

توئي ڪرتا ميري ميري، ناڪجه تون هين ناڪجه تيري،
هي هي ڪرتي هاري.

ڪام ڪروڙ موهر، اهنڪارا، پانچ پچيس مل ڪيا پسارا،
ايڪ ايڪ لڙڪت نياري.

”درياخان“ ڳرين ڪسون نه پايا، ستر ڳرمليا جدڪال مٽايا،
ٻهون ويد پراڻ بچاري.

واڻي

اَڪل ڪَلا ڪيل، ڪيل ڪيلارا،
 ڪنڊ برهمڻ مايا سونيARA.
 جوڳي جوڳ، جون نهن پاڻي،
 بن چپيا ڪي اُلتِي پاڻي،
 چنڊر سور گگن نهن تارا.

تيرت ورت گنگا نهن ڪاشي،
 ناهين پاڻر پوجا واسي،
 ناري ناڻرڻ نهن اُوتارا.

هندو ناترڪ* نهن اُودوتا،
 ناوه مات پتا نهن پوتا،
 آپ سون آپ پيا نرڌارا.

روپ نه وڻن لکيو نهن جاي،
 جون ڪوپ ڪي چايا ڪوپ سهاوي،
 حد بي حد پياهي پئسارا.

”درياخان“ يه پڻ جونر بوجهي،
 جو راسي تان ڪو نهن سوجهي،
 آواگون جيت نهن هارا.

* ترڪ = مسلمان. سلجوقي دور (1077-1307ع) ۾ مسلمانن تي هندن اهو نالو رکيو.

واڻي

ساس آساس صاحب تيري سنگ هي!
پول پٽڪ مت پنڊا ري!

غافل غوطا دم دم ڪاوي،
آپان پولا اورانون ڀلاوي،
آتم چوڙ پٿر نون ڌياوي،
اس ڪا وارون مئين ڪنڌا ري!

تيرت برت ۾ ڪسون نه نايا،
گريا ڏالا، مول گمايا،
ستگر سين سمجھ نه لايا،
رام پڇن بن گندا ري!

سپت نفارا رڻ جُهڻ باجي،
انحد گهور گگن ڌن گاجي،
پلپل سندر سٺ آواجي،
بادل آمين بر سندا ري!

اڀڻي آپ ڪون جانت ناهين،
در در دوڙي پٽڪي واهين،
دوڙ پڙي انڌا ڪونپ ڪي مانهين،
سونر نرڏن انڌا ري!

"درياخان" رام نام ڌن لاڳي،
ڌب ڌيا ڌوپ ڀرنا ڀاڳي،
غلام علي گرو صاحب ساڳي،
ڪات ڌياجر فنڊا ري!

ڪافي بلاولي

حسن ڪي گلي مين آڪر، جس ني ليا پايا،
رورو هوش گنوايا، مرجي محبوب منايا.

ديوار سي جهاتي، جس ني آڪي پاتي،
دل اسي ڪي ڦاٽي، عشق ڪا هي رُويا هس هس سيس
ڪتاي.

صورت سمجھ آئينا ذاتي، راڪي دست محبوبان ڪاتي،
اِٿان عاشق سين نوايا، جيسي آيا، قدم اُٺايا.

اصل محبوبان اها چالي، سرڪش سيف، هٿ رڪن خالي،
رونا عاشق سر آڪايا، اُڀا قرب وڌايا.

”دريا خان“ عشق اوقات اولي، جو ’سرگيان‘ پريم ڪا جهلي،
هٿ ڪاڻ اسان ول آيا، ول ولدا نهين وُلايا.

هرڪا سمرڻ

ڪوئي ڪياني، ڪوئي ڌياني، ڪوئي پٿر پوڄي پاني،
ڪوئي ڪوئي برما، بيد بڪاني، هرڪا سمرڻ يون پي نانھين!

ڪوئي جپ تپ سمجھ سان ڪوئي پوڄل ٻوڏي گينواري،
ڪوئي ڪواڪ اٿري پار ڪوئي نيم ورت ڪي مانھين،
هرڪا سمرڻ يون پي نانھين!

ڪوئي انگ پيوتي جوڳي، ڪوئي ڪرم ڪانت مهاروڳي،
ڪوئي ڪامي ڪريا پوڳي، ڪوئي رمتا مونڊ منڊائي،
هرڪا سمرڻ يون پي نانھين!

ڪوئي ڏيس و ستر تياڳي، ڪوئي هر سمري وڏ ڀاڳي،
ڪوئي موھ مايا سون لائي، ڪوئي ڏونڊهي ڀٽڪي جائي،
هرڪا سمرڻ يون پي نانھين!

"دريخان" سمري سو هي سورا، اوهي سنت صاحب ڪا پُورا،
انحد ناد بجاوي تورا، مئين ڪا اب مول گمائي،
هرڪا سمرڻ تپھين پاڻي.

اُلت بيد

ڪاءِ حرام حلال بچاءِ ناهين،
 اڌ ڪاڏا ڪر چوڙي ناهين،
 جو ڪاوي تو امراپور جاوي،
 ”دريا خان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

اونچا سر اور نيچي باڙي،
 پسري بيل اُگي ارماڙي،
 اس مڙي ڪا ڪوئي پار نه چاوي،
 ”دريا خان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ايڪ ترور ڏيڪا بنان پاڙ
 بن قولان ڦڙ لاڳا جهاڙ
 آپ اُناوي سو ڦل ڪاوي،
 ”دريا خان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ايڪ پنچي ڏيڪا پاڙن نه پڪ،
 ڏيرا گگن مين رهت الڪ،
 ٻهت پيجري سرپ سماوي،
 ”دريا خان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ايڪ پنچي ڏيڪا هاڏ نه ماس،
 ڏيرا گگن مين رهت اُدياس،
 سوهون سين آڪاس ڇڏاوي،
 ”دريا خان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ايڪ ڪلچڻ ڏيڪي نار
 ڦري ڪناري ڪري سنگلاڙ
 چوٽا موٽا انگ لگاوي،
 ”دريا خان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

اس ناري ڪي پانچ حواس،
چوراسي مين رهن مواس،
ڪواڪ سورا مار مناوي،
”درياهان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

جون انلي مانهين سوئا لٽڪي،
آپي ٻاجهي آبي اٽڪي،
ايسا ٻانڌا ڪون چڙاوي،
”درياهان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ميندي ڪهي ٺي لاق
هي سو لال اور لال لگاؤ
درد ڦري ڪو لالي لاوي،
”درياهان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

جل ڪهي جا تيرت نائون،
بنا تيرت مڪت نه پاؤن،
ميل اسي ڪا ڪون مٽاوي،
”درياهان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ڪهان پتر پاني پوجي،
اپڻا آتم ڏيو نه سوجهي،
پوجا ناهيا، ڏيو نه ڏاوي،
”درياهان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

ڏيو ڏاياتو اچي ايمان،
سوهون سونسا چوڙ ڳمان،
اي پد ڪوئي ورلا پاوي،
”درياهان“ اي ڪوئي پيد بتاوي!

سي حرفي

س۔ صفت سبحان ڪي، مڪ سون ڪهي نه جاءِ،
 اي عقل ڪلاڪو ڪيل هي، ناسر هات نه پاءِ.
 (ڌڻيءَ جي واکاڻ زبان سان ڪري نٿي سگهجي ڇو ته اها عقل جي بازي
 آهي، هٿ پير يا مٿي هڻڻ جي هتي جاءِ ئي ڪانهي.)

م۔ مارڳ برم ڪي، بن پاءِ چلڻا هوءَ،
 او گهٽ بگين بات هي، سورم پوڄي ڪوءِ.
 (سچ جي راه تي هلڻ لاءِ پيرن بنا پنڌ ڏورڻو پوي ٿو انهيءَ اُٺائي وات مان
 ورلي ٿي ڪو سورهيءَ پار پئي سگهي ٿو.)

ر۔ رام ڪي نام سون، جن ڪي لاڳي پريت،
 ”دريا خان“ اس سنسار مون، هاري ليوي جيت.
 (سچي سائين جي نالي سان جن جي دل ريجهي ٿي، دريا خان! آهي هن
 جڳ ۾ چڻ هارايڻ راند کڻي وٺڻ ٿا.)

گ۔ گيان ڪي نرت سون، دل درين ماهين ديك،
 هون مين رنڄڪ نا رهي، من ممتا ڪي ريك.
 (مرشد جي هدايت موجب پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائي ڏسندين ته: تو ۾
 دنياڌاريءَ جي هٿ ۽ هوس جي رتي به رهي نه سگهندي.)

ه۔ هرڪي نام بن، جنم اڪارت جاءِ،
 گر پارس ڪي چرن سون، ايٺا لئون لڳاءِ.
 (مرشد جي مڃتا کان سواءِ حياتيءَ ۾ ڪوبه حظ ناهي، جيڪڏهن سون
 ٿيڻ جي آس اٿئي ته ان پارس جي پوئواري ڪندورها.)

ڪ۔ ڪارج تب سري، جب سترگر لاڳي سنگ،
 ڪام ڪروڙاهنڪار ڪون، ڪپهون لاڳي ڌنگ.

(سچار جي سنگ ۾ ئي پنهنجو ٻيٽو پار ٿي سگهي ٿو ائين ڪرڻ سان انسان جون مڙهي اُٿايون نابود ٿي وڃن ٿيون.)

پ۔ ڀڳتي نام ڪي، مُڪتي هو تنهن مانهه،
 بهو ساگر ڪي سيرمون، پڪڙ اُتاري بانهه.
 (يڪو دل سان چڱا ڪم ڪندو تنهن ڪي ئي چوٽڪارو ملندو اِهاڻي
 سچي عبادت آهي جيڪا پڙندي ٻيڙي سِر سان اُڪاري ٿي.)

جهه جهه: جو پي جنميا، جَم ڪي آذر تِيڪ،
 ڦوتي پيچر گر پڙي، مائي ڪوڙا بيڪ.
 (دنيا ۾ جو به ڄميو آهي، سوانت هي جهان ڇڏي ويندو جيڪي پسجي
 پيو سواجايو مٽيءَ جو ماڻ آهي.)

ڌ۔ ڏوري پريم ڪي، سترگر صاحب هاڻ،
 جب چاهي تب ڪينج لي، ميري وس نابات.
 (پريم جي ڏور ته پرينءَ جي ئي هٿن ۾ آهي جڏهن وٽندس، چڪي وٽندو
 منهنجو وس به ڪهڙو؟)

ل۔ لاڳي پريم ڪي، کڙڪ ڪليجي آءِ،
 تجھ بن ميرا ڪونهين، ڪون مٿاوي گهاءِ.
 (نينهن ڇا لڳو ڄڻ هيانو ۾ ڪٿاريءَ جا وڍ پيا تو بن پلا پيو ڪير آهي
 جواهي گهاو مٿائيندو؟)

چ۔ چڪوري رين ڪي، بيچڙ ملين پريات،
 پيا تو ميري وسي نهين، ڪيسي بولون بات.
 (رات جا رولا ڪپڪي به پرھ جو اچي پاڻ ۾ ملن ٿا پر منهنجو پرين پروس
 آهي، آءُ ڇا ڪريان!)

ڌ- ڌني ڌن هي، تھان ساڌو جن ڪو نام،
 بن ساڌو سنسار مين، ڪارج ڪوڙو ڪام.
 (ڌن وارو پنهنجي ڌن ۾ ته ساڌو ڌڻيءَ سان مڱن آهي اهڙي ساڌوءَ کان سواءِ
 سنسار ۾ ڪي به ناهي.)

ڊ- ڍارا سُودري، ڀانسا ڀي ڪي هات،
 هاري جيتي ايڪ سون، باري باتون بات.
 (ڍاري جنهن جي هٿ ۾ سوئي پرين پان پيو ڍاري اوڍاري، ان حالت ۾ کڻڻ،
 هارائڻ مڙئي ساڳي ڳالهه آهي.)

ڦ- ڦيري اُلت ڪي، ورلا بوجهي ڪوءِ،
 سترگر سري جو پڙي، اُلت سماوي سوءِ.
 (ان اُبتي رمز ڪي ورلي ڪو سياڻو سمجهي سگهي ٿو ته: جيڪو ڪامل
 مرشد جي هاريءَ تي هاريءَ تي هليو تنهن ئي پاڻ موڪيو.)

ن- نرڪي نرڪ سون، سُرگي سُرگ سماءِ،
 جس ڪي جيسي چاڪري ويسِي ڪتي ڪماءِ.
 (دوزخي دوزخ ۾ ته بهشتي بهشت ۾ سونهين ٿو جنهن جي جهڙي ڪرت
 هوندي، تهڙي ڪمائي ڪندو.)

پ- پارس گر هي، چيلا لوه سري لوه،
 سترگر سري جو پڙي، لوها ڪنچن هوءِ.
 (مرشد پارس سمان ته مريد نسورو لوه آهي، جيڪو پنهنجي مرشد جي
 سام پيو سونلو پلو سون ٿي پيو.)

ڪ- پنجرا خاڪ ڪا، پانچ تنت ڪا ميل،
 رم رم ماهين رم رهيا، عقل ڪلاڪا ڪيل.
 (هي خاڪي پنجهرو (بدن) پنجن تنتن (عنصرن) جو جُڙيل آهي اهو چرخو
 ڪيئن پيو چلي؟ تنهن جي سڌ مالڪ ڪي ئي آهي.)

ٿ- ٿر نه ڪو رهيا، جو ديڪون سو ڏوڙ
 اي اوسر دن جا رهي، سمجه چيت من موڙها!
 (هٿ ٿر نه ڪو ٿاڪ، چئنين پاسين ڏوڙ ٿي ڏوڙ پئي وسي هر موقعو هٿان
 پيو وڃي، مت جا موڙها ڪو ڌيان به ڪر.)

ي- ياري نام سون، جن ڪي هي دن رين،
 سي سارو پاتشاهه هين، سدا آئند سک چين.
 (جيڪي رات ڏينهن سک مان سائين ڪي پيا سارين، سيئي دل جا بادشاهه
 ٿي سدا سک ۽ سانت ۾ پيا گهارين.)

س- سنگت ساڌڪي، ڏر لپ بچن جان!
 ساڌو صاحب جون وسي، جون گوپين ماهين ڪان.
 (سادن جي سنگت جا ڀول، املهه ڪري ڄاڻ، ڇاڪاڻ ته ساڌو ۽ جي من ۾
 بسائين ائين پيو وسي جيئن گوپين وچ ۾ ڪرڻ.)

ڌ- ڌڙڻ آڪاش هي، نه نه روپ اُنِيڪ،
 سرب ويا پي آتما، ٻولي، ٻولي ايڪ.
 (ڌرتي آسمان جي وچ تي ڌڻيءَ جا ڪيئي روپ پيا نروار ٿين جن کي
 هرڪو پنهنجي سمجهه سارو پيو پسي، پر ڳالهه مڙئي هڪ آهي.)

ب- برسي پريم ڪا، بادل اُمرت ڌار
 گگن منڊل آسڻ ڪيا، انهد گهور ملار.
 (ڏس ته الاهي محبت جا مينهن پيا وسن، آسمان مٿان ڪڪرن آسڻ
 ڪيا آهن، جن مان اُمرت پيو اوتجي.)

و- وست امول هي، ڪايا، ڪوئي ڳوجھ،
 هر هيرون ڪي ڳنڙي، هنسلا هرڪو سوڄھ.
 (اها قيمتي شيءِ پنهنجي اندر مان ڳولي هٿ ڪرا ڌڻي موتين جي ڳنڙي
 اٿئي، هنجھ جتان ان جي لاءِ هٿ پير هڻا!)

ٺ۔ تاري پريم ڪي، جن لڙهه لاڳي هات،
جن سادو سي سورما، صاحب تان ڪي سات،
(پريم جي تاري جنهن جي هٿ ۾ آئي، تنهن جي سڀ سڻائي ٿي، جن
جتن ڪيا، سائينءَ انهن ئي سورمن جو سات ڏنو.)

ڻ۔ آڻا اندر ڪوچ ڪر، جن جاڻيو نج نام،
وئڪنٽ واسي سي، سدا جنم بسرا م،
(پنهنجي اندر جي سوجهري سان جن سڄوانت لڌو اهيئي جنت ماڻي
سدائين سکيا ستابا ۽ سائيتڪا ٿي ويا.)

ڙ۔ اوڙا، اڙڪا هر نهين، هي صاحب سنتان پاس،
سادو صاحب جون وسي، جون گل مانهين آڪاس،
(ڌڻيءَ تائين رسڻ ۾ ڪابه رنڊڪ نه آهي، هو سدائين سادن سان آهي،
هنن وٽ ائين پيو وسي رسي جيئن گل آڪاس جو مثال.)

ت۔ تتا طلب نه ڇا ڌڻي، جب تڪ پنجر ساس،
ڪايا مايا مال ڌن، روپ ورڻ سڀ تاس،
(تيسٽائين طلب نه ڇڏجي جيستائين ساهه ڪوڙي ۾ آهي، هي تن، من ۽
ڌن سڀڪي طلب جي وات ۾ واري ڇڏ ته ڪجهه لهين.)

ر۔ راتو رونڪ سڀ، هون هون ڪرڪي هار،
دريا خان ايسي بوجهه سون، ڪوءِ نه اتريا پار،
(راجا توڙي پرڄا، سڀ ڪنهن کي هٿ ڇڏڻ گهرجي، اي دريا خان! نه ته
ماڳ تي رسڻ مشڪل ٿي پوندو.)

ج۔ اي جڳ جوڻ هي، پسريا ڪوڙ پَسار،
مانگيا جنميا مول هي، مورش چيت گَنوار،
(ماڻهونءَ جي حياتيءَ جو مقصد اهوئي آهي ته سچ کي پرکي، هن ڪوڙي
جڳ ۾ پڪڙيل ڪوڙ کان هر حالت ۾ پاسو ڪري.)

۱۔ آرٽ سنت ڪي، سيس لگاؤ پاڻ
ڪام ڪروڙ آهنڪار ڪو ڪهڻن لاڳو گهاڙ.
(سنتن جو ستوهه آهي ته پنهنجي مرشد (رهبر) اڳيان ڪنڌ نماء،
جيڪڏهن نه ته ڪنهن به وقت گمراهي ۾ گهائجي ويندين!)

ن۔ نوبت نام ڪي، لاڳي نه پون چوٽ،
هون مين سگل پڪار ڪي، سهجي لوئي پوٽ.
(جڏهن الاهي نانوَ جو نعرو لڳو ته تنهي لوڪن ۾ پڙلاءِ پکڙجي ويو جنهن
اهو نعرو نه ٻڌو سو پنهنجي هٿ جي ڪري پوئتي ئي رهجي ويو.)

گهہ۔ گيان سمندر ماهين، موتي آڪم آڀار
ڪومر جيووا جوهرِي، وڻجي وڻجڻهار.
(اونهي ويچار واري سمنڊ ۾ اڪيچار موتي موجود آهن. اهي موتي اهوئي
ميڙيندو جيڪو مري جيئي ٿو.)

ٿا۔ ناٿا نام ڪا، ڪرچيان ڪو تنٽ ناه،
تجهه مايا سنگ جوٺ هي، جيسي بڙچ ڪي چانهه.
(الاهي نالي وارو ڌن، ڪيترو به خرچ ڪيو وڃي ڪُٽڻ جو ناه، مايا سان
ڪوڙي دوستي وڻ جي چانو وانگي وڻڙت آهي.)

ي۔ صاحب يون وسي، جون سوربه وسي آڪاش،
جهان ويڪون تهان ايڪ برم، چوڪونٽ پيو برڪاش.
(ڌڻي هر هنڌ ائين وسي پيو جيئن آسمان ۾ سج آهي، جيڏانهن نهار ته
اهوئي چوڌاري پنهنجا تجلا پيو پسائي.)

صوفي روحل فقير جو ڪلام

ولادت 1734-1804ع

بيت سنڌي

اول ڪعبو عرش عظيم آھ،
جت فرشتا فرمان ۾ راتو ڏينھن رھن.

ٻيو ڪعبو بيت المقدس آھ،
جنھن کي سڀئي نبي ٿا نمن.

ٽيون ڪعبو بيت المعمور آھ،
جت ملڪ مڙئي ٿا سجدا ڪن.

چوٿون ڪعبو بيت الله آھ،
جت حاجي وڃي ٿا حج پڙھن.

پنجون ڪعبو قلوب المؤمنين،
عرش الله تعاليٰ چيو پاڻ ڏئين.

مسلمان جيڪي پنھنجو قلب ھٿ ڪن،
تہ آھن ڪعبا بہ ڪو ڏيائن جا.

روحل فقير جو ڪلام ھتي نموني طور ڏنل آھي. سڄي ڪلام ۽ سوانح
لاءِ ڏسو ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام مرحوم لطف الله بدوي.

بيت سرائڪي

من چيت سچيت سنڀال چلين،
اوڪا عشق اڙانگي داراه سائين.

تلڪي تل، جتلي ڦر ٺوڙ نھين،
اُٿا پير ٽڪاوڻ دي جاءِ سائين.

ڪوڙي ڪايا ڏتي جي لال لھين،
ڏيندي ساه ڪرين متان آھ سائين.

روحل رھ رضا تي دم قدم،
هي يار ڏاڍا بي پرواه سائين.

ڪايا ڪر مسيت، پريت پٿڙي،
مصلبي منهن چڙھائين.

من محراب سدا رک قبلي،
جي تون شاھ ريجھائين.

پنج جماعتي پڙھن نمازان،
ھردم سنجھ صباحين.

روحل روح ڪيتا جت سجدا،
ھوندا حج حضور اُٿاھين.

هندي دوها

صفت ڪرو سبحان ڪي، جو آدانت مدهوءِ،
سو ائڪو ائڪ اڪنڊ هي، اور نه دوجها ڪوءِ.

ايڪ هي اڪر ارث لي، نهين ڪوئي اڪر ائڪ،
ڪو انت جوڳي جنوهري، اُلت سماوي ائڪ.

سنمڪ هو درس ڪيا، ڪيني ديا ديال،
روحل رتارام سون، مٿيا آل جنجال.

ستگر پرس، پرس سدا بي پرواه،
روحل اور راج پئي ارجن ڪي شاه.

اننگ اڪثر ناملي، نين نين پريور،
روحل بچن بولئي، ڪرچگي هنساور.

انتر بلاس

انتر بلاس جس ڪو جاگي، ڪرم ڀرم ڪاسئسا پاڳي.

پوري ڪر ڪون سين چڙهاوي، چرڻ ڪنول مين اُلت سماوي.

ڪرار پڻ سرڪايا ساري، جي تم هووو سو بچاري.

گر اور ڀرتن مال نوار گرڪو راڪ تجو سنسار.

گر صاحب ڪا نام لي، ڪر ڪوٽ ڪوٽ پرتام.

روحل گر پرتاب سون، ڪوئي پاوي پوري ڌام.

مرشد وٺڻ ۽ ان جي پيروي ڪرڻ جي باري ۾ مرید کي هدايتون.

من ڀرپوءِ

ڪاسي ڪنڊڙي ايڪ هي، روحل روپ ڪبير،
جوڇل آوي تو ڏک مٽي، مٽي جنم جنم ڪي پيڙ.

هون مٿن سڪل سڪل سون نيارا، مٿين داس ڪبير ڪهايا،
ڪهت روحل هم روحل ناهين، روپ ڪبير همارا.

ڪنڊڙي تو ڪنڇن پوري، پرسو ليو اوتار
روحل رنگ لاڳار هي، آٺ پهر آڪسار.

ڪنڊڙي پورو ڌام هي، جي ڪوئي ليوي نام،
جيٽ دولهه "دريا خان" بستي، سڀي ساري ڪام.

ستگر پاڙڻ پڙت هون، جن سنگ اُڀجي گيان،
ديا پئي ديال ڪي، جيتو ڳڙهه اُپمان.

ڳڙهه جيتڻ آسان هي، مشڪل بيسڻ مانهن،
بنا جوت جگديش ڪي، انڌيا ٺهرت نانهن.

جي چاهو ڀريو آڀڻو اهنس ڪايا سوڌ،
روحل رچت اتي ڪهت هين من ڪو من ڀرپوءِ.

مراد فقير جو ڪلام

ولادت 1743 - 1796ع

سنڌي بيت

اُهي واسينگ ٿي ويا، جنين مڻ مڻي ۾،
 مڇي خور مراد چوي، آهن گهڻائي پيا،
 وڃي هان رهيا، سائڻن جهڙا سڀڙا.

نوڙه مٺائي، ٺوٺ ڪييءَ، مٺايءَ نه مٺ،
 اولو ڪري عام کان، ٿو پٺين آڻا اُن،
 ڪاٻڙي تو ڪن، چسڻ لاءِ چيراڻيا.

پهرين مارڇ پاڻ، پوءِ ٺهارج پرينءَ ڪي،
 هوت تنهنجو هنج ۾، ”موتو“ ٿي تون مان،
 اصل عاشق جو، اٿئي اهوئي اُهيان،
 ساهڻون اوڏو سان، اٿئي، مُحب، مراد چوي.

مراد فقير جو به سنڌيءَ ۾ ڪلام ڇپيل آهي، ڏسو ”ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام“. مرحوم لطف الله بدوي، سنڌي ادبي بورڊ.

سرائڪي بيت

رتين ماڻ نه ڪريئي، ڪٽڻ مول نه چوڙين،
 ويڪ سهاڳ ڪرين ناحجت، متان هوند ڪنون منهن موڙين،
 چيتي نال ڦراوين چرخا، هڪا تند نه ٽوڙين،
 ٿي حلیم ”مراد“ هميشه، نال ادب هٿ جوڙين،
 جو ڪجهه ڪٽڻ والين ڪتيا، سو مٿن ڪت نه ڄاڻان،
 ڪامل ڪانڌ ڪچي ڏي ڪچي، هيرئين تي حرصاڻان،
 هڪ ڪرين ٻي ڪولون لاهين، ٻيئي ٻاجهه ٻجهائان،
 ”مراد“ ڪهڙا سيءُ تنهن ڪون، جنهن صنم هٿ جيءُ وڪاڻان.

ڪافي سرتوڏي

سڀيان ڙي مٿن ڪنهن ڪون آڪان،
 اس ڍولڻ ديان ڳلان.
 مٿن غريب نمائي اُتي،
 نت برهه ڪريندا هَلاَن.
 ماهي ڪيتي راتيان ڏينهان،
 ڍونڍ رهياَن جهنگ جهلان.
 ويسان جهوڪ ”مراد“ ماهي ڏي،
 ڏٺڙي ٻاجهه نه ولان.

ڪافي سربسنت

سائين ميڏي! مٿن تيڏي درسڻ پيا سيان،
 جنهن تن لڳڙي، سو تن ڄاڻي، اور نه ڄاڻن نسيانيان،
 مهر پوئي من نال اسانڏي، قدامن ڏي مٿن داسيان،
 پُنيان مرادان تو ڏٺڙي سڀ، هويان سڀئي آسانيان.

شاهو فقير

ولادت: 1748ع وفات: 1815ع

هي روحل فقير جو وڏو فرزند هو جنهن تي پاڻ پنهنجي والد جو نالو (شاهو) رکي آبائي ريت پوري ڪيائين، جيڪا هر خاندان ۾ هلندي اچي ٿي.

شاهو فقير پنهنجي والد بزرگوار روحل فقير جي هٿ تي بيعت ڪئي هئي، تصوف جي راه اختيار ڪرڻ کان پوءِ پاڻ شاعري ڏانهن مائل ٿيو. سندس ڪلام ڪافي انداز ۾ هو پر سنڀال نه هئڻ ڪري هيٺ مٿي ٿي ويو. ڪن جو چوڻ آهي ته سڄو ڪلام پنهنجي جيئري درياه ۾ لوڙهائي ڇڏيو هئائين. واللہ اعلم، سندس ٿورو گهڻو ڪلام فقيرن ۽ سگهڙن وٽان هٿ ڪري منظر عام تي آندو ويو آهي.

شاهو فقير ڏاڍو حليم طبع، صابر ۽ شاکر هو. سندس رهڻي ڪهڻي سادي سودي هوندي هئي. حڪمران مير هن جي گهڻي عزت ڪندا هئا جن وٽان کيس وظيفا ۽ لوازمات ملندا ٿي رهيا. هي اڪثر جهنگ ۾ رهي راتيون جاڳي ذکر فڪر ۾ گذاريندو هو. تصوف جي موضوع تي هن جو پنهنجي مرشد روحل فقير سان گرو ۽ چيلي جي عنوان تي سوال جواب نظم ٿيل آهي جيڪو وڏي اهميت رکي ٿو. هن درويش جي مزار به ڪنڊڙيءَ ۾ آهي.

بيت سنڌي

پنهنجي اڪئين پاڻ ۾، ليعو پاتو جن،
 وهڻ تن کي وه ٿيو نڪي سڪ سمن،
 ائني پهر عجيب سان، اهي وينا اورڻ ڪن،
 شاهو منجهان تن، اچي بوءِ بهار جي.

اچي بوءِ بهار جي، جڏهن پرين پاڻ پساو
 ويئي وچوڙي راتڙي، اڱڻ سو جئن آيو
 سو لڌو لامڪان مان، گر روجل بتايو
 شاهو اچي سمايو پاڻ پنهنجو پاڻ ۾.

ڏهن ويرين وچ ۾، آيو آه انسان،
 پهريون ويري هن جو نفس نجس نادان،
 ٻيو ويري تنهن جو شامل آه شيطان،
 ٽيون ويري وٽرو آه صحبت زال زبان،
 چوٿون ويري ٿا چون، بيتو بي فرمان،
 پنجون ويري پيت آه، جو نت نت گهري نان،
 ڇهون ويري اُج آه، جو بن پاڻي پریشان،
 ستون ويري شهوت آه، جنهن ڪيا هزارين حيران،
 اٺون ويري آڪرو تڪبر جو طومان،
 نائون ويري ننڊ آه، جو غفلت جو گذران،
 ڏهون ويري ڏمر آه، جو جهل وڏو جولان،
 ڏهن ويرين وچ مان، جو ڪٿي جنگ جوان،
 هي سر ڪريان قربان، تنهن سورهي تان شاهو چوي.

بيت سرائڪي

بيت جرڙي سلطان،
 بيت هٿيار ٻڌ آوي.
 منگي ماني پيٽ،
 بيت ٻه آپ پڪاوي.
 ڪري مزوري پيٽ،
 بيت سو بار چڙهاوي.

هندي رنگ

پاڇايو جا پيٽ ڪي،
 اي سڀ پيٽ ڪي ڪاڇ.
 شاهو پيٽ نا هووي،
 تو ڪون جڀي مهراج.

سنڌي رنگ

آزل کان انسان ڪي، پيٽ پٿر جي پوڄا،
 پيٽ مجاور پٿر خدا، روليو جن نادان ڪي،
 اڃا به هن خفقان ڪي، ڇڏي نٿو شاهو چوي.

ڪافي

تن جو چُٽڻ ڪينءَ ٿي ميان، جي پيا عشق جي دام ۾.

تن جو مرڻ ڪينءَ ٿي ميان، جي سر ڏئي ڪنهن پر پيا،
آتي پڪي تان بچن ڪينڪي، شهبازن جي جهام ۾.

عاشق اجل سامهان ميان، ري سسي ڪاهين ٿا،
آتي ڏسي شمع پروانه ٿيا، ڪين گڏيجن عام ۾.

جن سڃاتو پاڻ کي ميان، تن جو ڪينو آهي ڪين،
اهي وتن ويڳاڻا سدا ميان، پي اها رس جام ۾.

عشق جي آزار جي ميان، ڪل کاڌن ڪڙن ٿي پوي،
اها ڳالهه ڳرمج ڪين ڪنهن سان، شاهو پروڙج مار ۾.

ڪافي روپ آسا

سائين دي سنهن اسان مسافر

ڏوردي آندي قسمت چاءِ.

ڪل ڪلان وچ تيڏي،

ڏٺري نهنين آدم نه حواءِ.

اسان آوڻ اسي طرف ڪنون،

جتي ملڪ نه لهندي جاءِ.

تيڏي ڪارڻ در در ڏونڊيان،

سر جهولي وچ پاءِ.

شاهو فقير دا سڻ ڪر آيس،

مئن هان شاهن دا شاه.

ڪافي

تيري هات حيات نبي ري، دو جڳ ڪي سرداري هي،
تيري شوق تبارڪ تعاليٰ، خلقي خلقت ساري هي.

عرش مجيد مڪان تمهारा، دنيا ڪون بيچاري هي،
دنيا ڪيا بازار بناييءَ، هر نون نت سينگاري هي.

سودا عشق محبت والا، سو تان عجب واپاري هي،
بره تيري ڪي بڙجي لاڳي، ساڳي ڪمچي قهاري هي.

اوئن بيئن تن من اندر، شب دن طلب توهاري هي،
گهڙي دل ڪڙي پڪاري، نيئن ننڊ وساري هي.

جس ديدار تمهारा پايا، هو يا بخت اسي ڪا باري هي،
غم ڪي گهر ۾ سوء رهي هي، دل به فراق ساماري هي.

اس ڪا اور علاج نه ڪوئي، تيري درس ڪي بيڪاري هي،
نفس ڪميني عمر به عصيان، مان غفلت وچ گذاري هي.

ڪهي شاهو سڻ تون سرور

تجهه پر لاج هماري هي.

سوال جواب (هندي)

شاهو: پوري ڳرڪون ڪيونڪر لڪئي، ڪٻڙ پڙي پهچان!
شاهو اب عرض ڪري، ڏيوو سڀ ڳيان!
ڳيان بنان ڳم نا پڙي، جب سٿگر ڪه سمجها!
شاهو پر ڪريا ڪرو ڏيو ترت، لڪاء!

روحل: سٿگر پورڻ پرس هي، سدا رهي بي پرواه!
روحل او راجا پيو راجن ڪو پتشاف!
رنگ اوچو اوچلو نشان مانهين نورا!
روحل وچن ٻولئي موتي پڙي، ڪوئي چڱي هنسا سورا!
نانهين ڪام نانهين ڪروڙ، نانهين لوپ نه موها!
آشا نا ترشنا وانڪي، دغا باج نانهين ڊوها!

شاهو: اوتو سٿگر آپ هو ڪنچل نر آ ڌارا!
سڀ ستي ڪي نات هو صاحب سر جڻهار!
ميري تو رب آپ هو ڏوجها نانهين ڪوء!
ايڪ چيلا ڏوجها سٿگرو تيجا صاحب هو!
ان تينا ڪا نرڻا ڪرو ايڪ ايڪ بيچار!
ڪرو سيوڙا هم سون، ڪ سٻڙ ڪي پرڪارا!

روحل: جيون سورج آڪاس مانهين، ڏيسنت هي ڪاشي!
اس ڪاشي ڪو چلتو پيو پهونت هي واشي!
تيون سٿگر چيلي ڪو بيچار تينان مانهين ايڪ!
ايڪوئي ايهو ايڪ هي، جس مون سڀ انيڪ!
ڏيڪنت چولي دنيا پئي، ڪري ڪو سنت برول!
ڪوج بتاؤن اڀوجه ڪون، ڀرم مٿاؤن ڀول!

شاهو: آپ تي ات پت ڪم ڪر پئي، ڪم ڪرمنديو مانڊان!
 شاهو ڪهي صاحب! اسڪو ڪيڃي ڇان!
 پهلي ڪيا هئا، پيڇي ڪا پيا، ڪيا ڪيا رچيا ڪيل!
 شاهو سرڻي آپ ڪي، آپ ڪهو ڪوئي اڪيل!

روحل: غئي هئا غيب ۾، آپ اڪيلا ايڪ!
 ميري ايڻي آپ مؤن، پيا انت ائيڪ!
 پهلي پريم مجھ ڪو پيا، ڪينا آء ڪلول!
 اس پريم سون سمجھ اُئي، جيون برم دريا ڪي چول!
 ميري نج سروپ مون پيو سورهن ڪلان ڪو پرڪاس!
 گپتي گهور انڌارئون، او نچت پيو اجاس!
 جڳ مڳ جڳ مڳ چوڏس چانڊڻو، ڌرتي ٿاپي ڌام!
 اها جهڳ مڳي هنسان ڪي، پڳتان ڪو وسرام!
 پيڇي ڌام دوجهي پئي، اڪنڊئي اُ جوال!
 هنس اجوالي اُن ۾، سدا رهي متوال!
 دوجيي سون تيجي پئي، ڌام ڪو نام اجاس!
 اُئي اجاسي هنس هي، پيو آه نواس!
 تيجي سون چوڻي پئي، ڌام پرت ٻنڀي پرويش!
 جيهان پريت ٻنڀي هنس ڪو استان ڪهيجي ديس!
 روحل ڪهي شاهو سونو، جم جو راور هوء!
 ميري نام امل بنا، ڪهون نه چوڻي ڪوء!
 ميري جم ڪي مُڪ وسي، جاڙان آڪاس پاتال!
 چوڏهن لوڪ ايڪويس برهمند، جن پرجم سپاريو جال!

غلام علي فقير

ولادت: 1755ع - وفات: 1839ع

روحل فقير جو پيو نمبر فرزند غلام علي فقير پنهنجي پاءُ شاهو فقير جي وفات بعد فقيريءَ جي گاديءَ تي ويٺو ۽ وڏن جي نقش قدم تي هلندو رهيو. هي به دل وارو درويش ۽ شاعر ٿي گذريو آهي. ڪافي جي فن ۾ چڱو ڪمال ڏيکاريو اٿائين، هن جي هر ڪافي تصوف جي رنگ ۾ رتل آهي جنهن ۾ جوش ۽ روانيءَ سان گڏ سچي سک وارو سوز شامل محسوس ٿئي ٿو. پاڻ فقيري جي سلسلي ۾ پنهنجي والد بزرگوار روحل فقير جو مريد هو. پر پنهنجي وڏي پاءُ شاهو فقير جو به مرشد جيترو ادب ۽ مان ٿي ڪيائين. اهڙو اظهار پنهنجي ڪلام ۾ ڪيترن هنڌن تي ڪري ٿو:

”شاهو شاه“ ۾ شاهه سمايو هر طرح هر شان ۾،

”غلام علي“ سر ڏنو دلبر، هليو تنهن جي دان ۾.

هن جي وفات کان پوءِ سندس پٽ روحل ثاني فقيريءَ جي گاديءَ تي ويٺو. غلام علي فقير جنهن پنهنجي وڏي پاءُ شاهو فقير جو عقيدتمند هو. تيئن فقير دريا خان سندس (غلام علي فقير جو طالب ٿي رهيو. غلام علي فقير 1839ع ڌاري فوت ٿيو سندس تربت ڪنڊڙي جي روضي اندر آهي.

بيت

اندر آگ عشق جي، ٿا جوڳي جاڳائين،
سامي سدا سک ۾، ٿا خوديءَ کي ڪائين،
پاڻ پليو پاڻ کان، پائڻ نا پائين،
”غلام علي“ عشق ۾، عاشق سي آهين،
ڪي لاهوتي لاهين، لاڳاپا هن لوڪ جا.

اندر آلا عشق جا، تن جوڳين جاڳايا،
پيالا پريم ڀرت جا، تن پورين پايا،
”غلام علي“ عشق ۾، سي آڏوتي آيا،
تن سامين سجايا، ٿيا اوجاڳا به اکين جا.

اگهيادر الله جي، تن جوڳين جاڳايا،
ساري هن سنسار جا، لاڻا لاهوتين لاڳا،
”غلام علي“ عشق ۾ ٿيا، آڳن جا آڳا،
سي سامي سپاڳا، عشق جي اجاريا.

پاڻي منهن مڙئيءَ ۾، ٿا آڏوتي اورين،
تن جا طلب اندر جي، سا چچاتيءَ چورين،
جو و نحن اقرب ويجهو وسي، ٿا ڏس تنهين ڏورين،
”غلام علي“ عشق ۾، تڪ نه ٻي تورين،
سي سمرتيون سورين، جي راوت ريڌا رام سين.

مڙهيءَ ۾ مذڪور ٿيو اٿي جوڳي جاڳ،
آهي عشق کي ائين، لاهوتين جو لاڳ،
”غلام علي“ اصل کان، اٿن عشق جي اجهاڳ،
سي ڏيئي ڏيل ڏهاڳ، وڃي سنمڪ سناسي ٿيا.

سي سنمڪ سناسي ٿيا، پاڻ ويڃائي پاڻ،
 پورييا پروڙ تون، ڄاڻ ويڃائي ڄاڻ،
 "غلام علي" عشق جو آهه اهڙي اهڃاڻ،
 اهي سامي سدا سان، هو هڻي هنگلاج ويا.

روڳي رٿائن ۾، اوري ٿيا اڙجن،
 عاشق عشق اواڳ ۾، لنگهيا لاهوت وڃن،
 ريتا رند رام سان، هو وينا وقت پڇن،
 غازي ويا غرق ٿي، هو تريا ڏي ٽڪرن،
 و نحن اقرب اليه من حبل الوريد، ٻوڙا ڪين ٻڌن،
 لا تقنطو ترهو ٿا عاشق عين ڏسن،
 محبت جي ميدان تي، پيل ڪئي پتنگن،
 "غلام علي" غير جون، ڪپيون لامون لاهوتين،
 هو روزن منجهه رلن، هن کي هر دم ڏسن حضوري.

ڪافي

ماڻا سڄڻ تنهنجا ته منهنجي ساهه کي وٺن،
پتي درد دل تي ڦريل تي هر هر ٻنڌن ٻنڌن.

هينءَ نوڪ نينهن تنهنجي لنگهي پار مون پئي،
چتي ڪين ڪنهن طبيبن نڪي ڪنهن ڦيڻن چنڊن.

شب روز به حيران ٿيس، مست مون مدام،
پلپل وهي ٿو نير پرين مؤن نيئن نيئن.

ويو هوش ٿيس بي هوش جڏهن يار ڪئي نظر،
ويڙهي ووهه ٻڌي گرھ زير زير ٿا هڻن.

ڏسي حال غريب جو ڪر پال تون سڄڻ،
ديدان تنهنجون ”غلام علي“ کي ڪنهن ٿيون ڪنهن.

ڪافي

دلڙي لتي وئين دلبر جادو ڪري ڪري،
نازن نظر نيئن جي، قابو ڪري ڪري.

رخ سڄڻ جو ماهتاب، جڏهن کولي ٿو نقاب،
گيسو مثال مارن، ڏنگ هڻن ٿا ذري ذري.

ابرو چڪي ڪمان مزگان تيار تير ڪن،
شوقون هڻي عشاقن دستي تڙي ڪڙي.

سدا صاف تڪن هڪ خيال نا مڙن،
ڪوڙين سڄڻ لاءِ حمد پيو پڙهي پڙهي.

دم دم هئين ۾ باهه برهه جي پري پري،
”غلام علي“ ٿي تون سمنڊ تري تري.

ڪافي

ڳجهه اندر جون ڳالهڙيون ميان،
 ريءَ سڄڻ ڪنهن سٺان ڙي سرتيون.
 راتيان ڏينهان سڪ سڄڻ جي،
 باهه برهه جي ۾ جلان ڙي سرتيون.
 ڪاڻ پنهل جي مان، ڏونگر ڏوربان،
 چپر ۾ ٿي چُٺل ڙي سرتيون.
 پلپل پور پون پرينءَ جا،
 ماڳن تي هوند ملان ڙي سرتيون.
 "غلام علي" چئي سڪ سڄڻ جي،
 تانگهن لاتيون هل هلان ڙي سرتيون.

ڪافي جوڳ

سڪون ساهه ساري، وهون ڪينءَ وساري،
 مارن ڪي آلا، سانگين ڪي آلا!
 سائينءَ لڳ سومرا، ويڙهيچن ڏي واري،
 محبت تن جي ماري،
 آهن ڪم ڪريم تي، وڏا مون ته واري،
 مولا اڳ نه ماري،
 ڏوٿيڙا هن ڏيهه ۾، ڏاٽر مون ڏيڪاري،
 شل پوان تن پٺاري،
 شاهو شاهه اسان کي، اڄ پرتئون پرياري،
 نظر نيهن نهاري،
 "غلام علي" توريءَ هت، گوند رمنجهه گذاري،
 گهڙي هت نه گهاري.

ڪافي

نه ڪوهي نه ڪو هو پر توو عشق جو پيو.

پنڌ انهيءَ پار ڏي، ويڃي ڪوڙين منجهان ڪو.
مڙ نه ملامت ڪون، ڏسي طالب تو.

عاشق اسان جهڙا، سڄڻ اڳيان سو.
نالو ڳڏم نينهن جو، ويڃڻ ت تئو.

پرجهي ڏسج پاڻ ۾، آهي ڪو نه پيو.
تون ڳولين تو جنهن کي، تون ئي آهين سو.

هادي اڱڻ آيو، هاڻي پرم سڀ ويو.
شاهو شاه اسان تي، اچي ڪرم ڪيو.

”غلام علي“ عشق ۾، پوئتي پنڌ نه پئو.
ڳاله پريان جي ڳجهه جي، ڪنهن کي ڪيم چئو.

ڪافي جوڳ

مون مارن جي سنڀال، عمر هت ڏينهن لڳا.

گلم، غاليچا، طول وهائا، چا جا هي سڪپال.

عمر سڀ شينهن لڳا.

وهان هت ڪينءَ ويسلي، محبت جهڙا مال.

عمر هت مينهن لڳا.

”غلام علي“ عشق ۾، جوش ۾ هتري جال.

عمر هت نينهن لڳا.

ڪافي جوڳ

آيو آهي ڪنهن خواهش کان، اولو ڪري انسان ۾!

سهي سر سڃاتو سارو صورت سنڌي سلمان ۾،
هاديءَ تان پر پياريو ڪنهن جوش سنڌي جولان ۾.

عاشق اصل کان آهن آهي، هن حسن جي حيران ۾،
ڪنهن شوق کان آهي لائيو هن سوز جي سامان ۾.

پير پڙ چايو اچي، محبت سنڌي ميدان ۾،
ورق واري سهي ڪيائون، دل سنڌي ديوان ۾.

و نحن اقرب ويجهو وسي، ائين پاڻ چيائين فرقان ۾،
هيءَ رمز لائج روح سان، اعليٰ ان مڪان ۾.

شاهو شاه ۾ شاه سمايو هر طرح هر شان ۾،
”غلام علي“ سر ڏنو دلبر هليو تنهن جي دان ۾.

ڪافي

سڄڻ تون دلدار تولي يار ويئي ويئي ڪانگ اڏاريان.
 تنهن جي ڏسڻ لئي آهيان مشتاقي،
 ڪڏهن ٿيندين يار اوطاقي.
 تنهنجي فراقن ڪئي دل فاني،
 يار ملڻ جي ڪر مهرباني.
 نيئين وهايان نار تو لئي،
 پلپل پئي پوئيدار پڇايان.
 جوشن جيءَ ۾ جنگيون جوڙيون،
 وهم خيال سڀئي ويو ٻوڙيون.
 تن ۾ تنهنجي تنوار تو لئي يار
 سينو ڪهڙو ساهيان.
 درد منجهائون ڪيان ٿي آهون،
 ”غلام علي“ چئي، آءُ اوراهون.
 عيب ڏليءَ جا ڏک تون يار
 تو لئي يار ٻي آءُ واه نه پانيان.

ڪافي

ڏک ڏئي وئين ڏيل ڪي ميان،
 ووڙيندس وٽڪار ڪي ميان.
 جيڏيون سرتيون سڀئي سڻو ٿيون،
 چڏيو انهيءَ دليل ڪي ميان.
 معاف ڪندو شل ڪيچي مون تان،
 هن مٽيءَ جي ويل ڪي ميان.
 ڏک ڏونگر جا ٻيا ڪان ڪشالا،
 ڇا ڪندا ته عليل ڪي ميان.
 ”غلام علي“ چوي تون ٿيءَ ناماندو
 ٻاجه پوندي رب جليل ڪي ميان.

ڪافي

دل درد مٿن ڪري دانهون،
 سانگ چڙهي ويا پراهون.
 سان سانگين جي پوئي ميان،
 ڏينهن گڏ ٿي گذاريم،
 محبت تن جي مڃ مڃايو اندر ۾،
 چپر چڙهي ويا چاهون.
 جوش پون ٿا نوي ميان،
 جيئرو جُڪي ۽ جلي ٿو
 سور فراق تنهن ميان،
 ڪنهن نه سلي ٿو ڏور ڏکن جي ڏائي وڌائون،
 نير وهائي ٿا نوي ميان نماڻا ووميان،
 آهن تن جا ميان اوراڻا جهورائان،
 جيءُ جڏو پانيان ٿي تڏاهون.
 "غلام علي" چوي نوي ڏکڙي تن جي تن ميان،
 ناوڪ نيھن سنڌي ميان دنگ دويارا ڪري،
 پيچ پرت جو ويم پايون.

ڪافي

پلپل پور پون ٿا، خان پنهل جا،
 ويندس رهندس ڪينڪي، ڏک ڏونگر جا بجهن ٿا،
 ڇهه چولڻ آيو هاڻ مٽيءَ کي، پنڌڙا پيش پون ٿا،
 ڪاهيندس ڪڍ ڪيچين جي، چاڪ مٽيءَ جا چڪن ٿا.

آڪي "غلام علي" تن جا،
 دونهان درد دکن ٿا.

ڪافي

جلي ويا جولان ۾ جيئي،
ڪاڻ تنهنجي ڪنن ڪيئي.

عشق عشاقن بسمل ڪري چم چايو
برهه جي آڙاهه ۾ جيءُ جنين جلايو
سوري پائن سيج سيئي.

شاهه حسن جنتي ڪيو نظارو
مجنون ويڙهي وڃ ۾ فرهاد ڏونگر ڌاريو
شاهي رانجهن ترڪ ڪيئي.

پر ڪرم جام شهودي پيتائون،
ڪسڻ قبول ڪربلائي ڪيائون،
سوڌا ٿيا سر ڏيئي.

آڪي ”غلام علي“ تن کي موج بحري،
گهيرانهيءَ سي گهرن سڪ جنين قلزم سنڌي،
ماڻين عبث اهو ئي.

ڪافي

دردن دم دم لائي ڏنڌڪار محرم يار
 اڪڙيون رووئن رت رات ڏينهان.
 پرت جو پيالو يار پياري،
 مڇ محبت جا ويڙين ٻاري،
 خوب ٿيا ته خمار محرم يار
 سبق سورن جا ڪنهن کي سڻايان.
 دلبر دیدان جڏهن تو لايان،
 دام زلف جا وجهي وئين ڦاهيان،
 نيهن اوهان جي ڪيو نروار محرم يار
 سڀئي پلايون تنهنجون پايان.
 ساهه سڄڻ تو لاءِ اُداسي،
 بس ڏسڻ تنهنجي جو پياسي،
 ڪر نه جدائي دلبر يار محرم يار
 تولئي گوندر ڏينهن گذاريان.
 اڱڻ "غلام علي" جي محب تون ايندين،
 دوست دلاسو درمانديءَ ڏيندين،
 صدقي سر ساهه يار محرم يار
 پور مان تنهنجا پڇائيان.

ڪافي

دل ڪعبو دلبر سندو، ديدار مون کي مدام آ،
جانب پنهنجي جانئون، جاني يار جدا نه آ.

عرش اعظم قاب مؤمن، خود خدا فرمايو آ،
عاشقن کي دم به دم، دل پنهنجيءَ ڌيان آ.

بيت الله، خليل الله، امر سان جوڙائي جاءِ،
قلب ڪعبو قدرتي، محبوب جو مڪان آ.

بت خاڪيءَ ۾ اوطاقي، يار منهنجو هميشه آ،
ونحن اقرب جو اشارو، اهو سندس ڪلام آ.

بي مثل محبوب منهنجو، لم يلد سبحان آ،
احد الله الصمد، ڪل ڪوئن پاڪ آ.

محبت مدامي حاضري، منهنجو سچڻ کي سلام آ،
”غلام علي“ تي سو شهنشاهه، سدائين بي حجاب آ.

سرائڪي ڪلام

ڪافي ڪلياڻ

نينهن دا نظارا، تيڏي نيٿان دا نظارا،
طرحين طرحين جو ويڪڻ آيا!

سڀ صورت وچ سهڻا سائين، ڪليا گل هزارا.
روز ازل ڪنون اڳي آيا، ابدا عشق اشارا.

سڀ گهٽ دي وچ سير ڪريندا، نينهن مريندا نعرا.
شاهو شاهه ايون آيا، سهي ڪرين گهر سارا.

”غلام علي“ عشق دي وچ، وڃا نينهن نقارا.

ڪافي روپ ملاري

ميڏا ڍولڻ نال نينهڙا لڳا، ميڏا ڍولڻ نال.

تيري ٻاجهون سهڻا سائين، جيوڻ هي ته جنجال.

سامه ٻساهون ويجهه وسدا، وٽ نهين هڪ وال.

وچ جهان دي ٻيا نهين ڪوئي، محبت جهڙا مال.

”غلام علي“ دي سهڻا سائين! سگهڙي لهين ته سنڀال.

ڪافي روپ مالڪونس

هادي والا نڪتا هڪو سهي ڪرين تون سارا،
اندر ٻاهر سهڻا سائين، نرمل نور نظارا،
جي ڄاڻين تان آپ سڃاڻين، ٻيا سڀ ڪوڙ پسارا،
پيدري ڪل دور ڪرين، هي ٻاجهون عشق اندارا،
حسن اسان تي حملا ڪيتا، نينهن مريندا نعرا،
ڪل فقير ڪون ڪيتر سجدا، شاهو شاهه همارا،
”غلام علي“ تون ظاهر باطن، مارين نينهن نغارا.

ڪافي بلاولي

جادو لڳا يار تيڏا، دلدار تيڏا.

سهڻا سائين ڪر پال، اڄ اسان نال، جانب گڏ جال،
لڳا نينهن تان نروار تيڏا،
هر ڪٿانهين يار جو وسدا، رمضان نال دل جو ڪسدا،
سارا اي سنسار هي جنسار تيڏا،
من ميڙي دامهڙا تون هئين، سڀني سيالين وچ سهڻا تون هئين،
سڀ سڄڻ هي سينگار تيڏا،
عشق اسانون قابو جو ڪيتا، هٿون هادي پر جام پيتا،
سارا عشق هي اسرار تيڏا،
شاهوشاهه ديان ٻوليان ٻول، سمجهه ويڪين اڪيان ڪول،
دم دم دي وچ هي ديدار تيڏا،
ڦيرا پاوين فضل ڪنون، ”غلام علي“ طالب اصل ڪنون،
اهي تڪرار جو تڪرار تيڏا.

ڪافي جوڳ

ويڪ لايو جولايو، جادو ٿيڙا يار اسانون.

بي خبري نون ننڊ گهڻيري، جانب يار جڳايا.

جي مئين ڄاڻان آبي آيا، اوندي هوت هلايا.

ڏس اهوئي مرشد والا، ٻيا سڀ پنڌ اجايا.

"غلام علي" دا سهڻي سائين، ڪيتا پنڌ سجايا.

ڪافي بلاولي

عشق ٻولي ٻولڙيان، نون نون نئون دي.

عشق آرام ڏيندا نانهين، وره وساريان، ٻيان ڪل واهين،
حسن ڪيڏي هولڙيان.

پڇن تاتون ٻه ڪنهن ڪون، مول نه مڙ تون ڳالهه اهي تون،
ٻي ڪانه ڪرتڪ تولڙيان.

سڀ سياليان ٽوڪان لاون، گهٽ نه ڪائي سڀ سير سڏاون،
اسان جهليان جهولڙيان.

دردمندان دي دلڙي رنجاون، ايڏون اوڏون چغلي چاون،
ڦل ڳيان سي رولڙيان.

ٻي ڪل ٻاهر ڪوڙي چالي، دلبر لڏڙم اندر چولي،
تنهن سرڳيان مين گهولڙيان.

"غلام علي" هي طالب تيڏا، شاهو شاهه هي مرشد ميڏا،
پن گهٽيان تنهن ٻولڙيان.

ڪافي جوڳ

اٿان رهڻ ڪنهن پي نهن پايا،
مئين ته آخر جاوڻا.

اي سنسار هي حيلي سازي،
بازيگر دي هي بازي،
سمجھ ڪر پير تڪاوڻا!

ناڪوڻي رهيا ناڪوڻي رهسي،
اٿان آخر تون به نه ٻه سين،
پيا ٿيا ڪوڙ ڪماوڻا!

جو ڪجهه ميل چونڊ ڌاريا،
اهو سڀ هيئي پڇين پرايا،
اٿون ڪيا تون ئي چاوڻا!

پيان ڪل هئين ڪوڙيان چالين،
اٿان رهسن وڃ ڪي ڳالهين،
ساجن وڃ سماوڻا!

اتون تيڙي موت ڪڙوڻا،
اٿان تون ول سڪ هئين سوتا،
بن خوشيان ڪه ڪاوڻا!

”غلام علي“ گم ٿيوسين،
نا ڪو مئين ناتم رهيوسي،
هڻ گيان گگن وڃ آوڻا!

ڪافي جوڳ

دلبر نانهين سنتان ڏور
مليا هر دم نال حضور

ويڪ حسن هي هي حيراني، نهين سهڻي دا پيا ڪوئي ثاني،
ڪيا جو حور قصور

نعرا انا الحق مريندا، سولي تي چڙه سیر ڪريندا،
مرد هويا منصور

سچڻ اڻڻا سينگار وکيندا، جيڏي تيڏي يار ڏکيندا،
پيرڻا هويا پريور

پريم نگر دي التي چالي، سمجهي ڪوئي مست موالي،
ظاهر ذات ظهور

زمين تي آسمان جو. ناها، روز ازل ڪنون اڳي آها،
محبت دا مذڪور

سهي ڪرين تون هي سر - را، عاشق ماريا نينهن دا نعرا،
تيا ملڪان وچ مشهور

اڪيان دي وچ رنگ لڳايا، شاهو شاهن پر پلايا،
پورائي دا پور

"غلام علي" آپ سڃاڻين، آپ بنا ڪجهه اور نه ڄاڻين،
نور نظارا نور

ڪافي جوڳ

مهڻا سهڻي يار دا،
مئين ته چايا لوڪ ڪري رسوائي.

غير والئين دا غرض نه ڪوئي، نينهن لڳا نروار دا،
ڪل ڪنهن ڪون پي نانهين، عشق دي اسرار دا،
سوڀن سودا اوبي نانهين، جو ملدا برهه دي بيمار دا،
شاهو شاهه اسانون ڏٽڙا، دل وچ درس ديدار دا،
”غلام علي“ عشق الهه دا لڳڙا، سنهن سچي سردار دا!

ڪافي جهنگلو

توتان سارا سر سڃاڻين،
آپ وچون نا آڻين.

سمجهه ويڪين تون سر سارا، اندر ٻاهر نور نظارا،
اي سڀ هئي ڀريم پسارا، ڄاڻ اهو تون ڄاڻين.

دنيا دي هن چار ڏهاڙي، تنهن وچ موت مريندا ڏاڙي،
پچ ويڪ وٽ تون اوڙي پاڙي، ويندي هي ويل وهائي.

اي سنسار هي حيلي سازي، وچ ڪي گوءِ مريندي غازي،
برهه بنا ٻي طلسم بازي، طرف ڪنهن نا تائين.

شاهو شاهن شاهه مليوسي، پيالا تنهن تان ڀر ڏٽوسي،
اڪيان دي وچ منگ مليوسي، نال سدا اسان ساڻي.

”غلام علي“ عشق آيوسي، آپ ڪنون آپ ڳيوسي،
غير گمان دا ڀل ڀليوسي، بي سڀ ڪوڙ ڪهائي.

ڪافي جوڳ

دن دنيا وچ چار تينون آوندا ڪيون نه ويساه.
 فاني هي اي جڳ سارا،
 آڻڻ سانون عشق وساريا،
 چرخي نهين چاهه.
 آخر جا سين تون اٿون ڪلي،
 بيٺي گهٽان مئين پوڻي چلي،
 آڻڻ تون ڏيوان باهه.
 دلبر ناهين ساڏهون ڏور
 اي هي بيڙي والا پون
 ساعت دي سانباھه.
 حال دي ڳالهه مئين آڪان ڪنهن نون،
 حائيو مارين تون ڪيون مئين نون،
 ڪيهي ڏوهه گناهه.
 تون جو ڪريندا ميڏا ميڏا،
 ناڪو تون هئين نا ڪوئي تيڏا،
 هيئي سڀڪجهه فناهه.
 سهڻا سائين نت اليندا،
 بي نموني بي چون شيدا،
 ڪيتا عشق آگاهه.
 سڄڻ ساه سڌير اساڏا،
 "غلام علي" هي پير اساڏا،
 شاهو شاهن شاهه.

ڪافي جوڳ

هي ڪوئي عشق آوڙا،

مائيوڙي مئين سمجهه نه ڄاتا.

ڪيڙيان دي منهن ڇائي، روز ازل ڪنون آ هي،

مئين پيچ تڙان هي پاتا.

مچ محبت ٻل ٻليو سي، غيرگمان دا جل ڳيوسي،

هن اسان صحيح سڄڻ سڃاتا.

سالڪ رک تون سرت سنڀالا، حال اسان تي هادي والا،

چاهئون چم ڪر ڇاتا.

شاهو شاهنشاه مليوسي، پيالا پرڪر جنهين ڏتوسي،

رمز تنهين رنگ لاتا.

”غلام علي“ عشق هي آيا، روزان روز وڌهي سوايا،

نينهن لڳايا هي ناتا.

ڪافي روپ بروو

دم دم هويادل ديدار

رهڻا هر دم سين هوشيار.

دل درياهه ديان لڪ لهريان، سوين سهڻي ديان نونو نهريان،

ڪچي پڪي دي خبر نه چار.

راهان اله ديان ڪروڙيان ڪئي، جيوين ڄاڻي تيوين هوئي،

محبت هي مختيار.

ايڏي اوڏي مول نه ڳولين، راهان دي وچ روح نه رولين،

ڪر آپ اتي اعتبار.

محبت مست ڪيتاهي مينون، تنهن دي ڳالهه آڪان مئين ڪنهن نون،

ويڪ سارا اسرار.

شاهو شاهن شاهه سهڻي دا، ”غلام علي“ ڪون عشق اهين دا،

آن تيا اظهار.

ڪافي روپ بلاولي

نينهڙ لڳا نال تيڙي،
 نال تيڙي نال تيڙي!
 تڪون اسان ناز تيڙي تي،
 راتيان ڏينهان دل ميڙي تي،
 آوي سڄڻان سنڀال تيڙي،
 پريم پيالا پر جو پيٽا،
 من ميڙي ڪون مست جو ڪيٽا،
 آوي جانب جمال تيڙي،
 پرڻ جو پاوين نال جو ميڙي،
 ٻئي طرف ڪيوين ويڪان ڪيڙي،
 نيتا وره وصال تيڙي،
 وره تيڙا وي وس وسان تي،
 بخش ڪيٽوئي اڃ اسان تي،
 آوي محبت جنهن مال تيڙي،
 ڏيندءِ ڪيئي ڏس پنهان تون،
 پل پل پوندي پور اسان نون،
 آوي هر دم حال تيڙي،
 اقرب ڪنون نيڙي جڙيندا،
 سڀ صورت وچ ھل هليندا،
 آوي وٽ نھين هڪ وال تيڙي،
 پير اسان ڏا شاهو شاه وي،
 ”غلام علي“ ميان نينهن لڳا وي،
 آوي بهون بهون پال تيڙي.

هندي واڻي

ساڌنا ڪي سنگ سنگ،	ڦاگنا ۾ هوري ڪيلون،
بيج رهيو انگ انگ.	پريم ڪي پڇڪاري چوڻي،
تن من پيو لال لال،	گيان ڪي چوڻي گلال،
باج رهيو چنگ چنگ.	انحد ڪي ڌن لاڳي،
تر پڻا ڪي تيرما نهين،	نئنان ڪي نيرما نهين،
نايو نرمل گنگ گنگ.	سڪمڻا ڪي سيرما نهين،
جوت ڪاهي جور جور	انحد گهن گهور گهور
باجت هي مڙ ڌنگ ڌنگ.	آڻي مڇا شور شور
ڪنول ڦوليو ڪلي ڪلي،	"غلام علي" پريم گلي،
لاگ رهيو رنگ رنگ.	شاهو جن گلي گلي،

واڻي سر ريخته جهنگلو

ميلا سوئي ميلا،	دود نان ڪا ميلا،
چلڻا ايڪ اڪيلا.	جس دا يار ملڻ نا پايا،
هي پيچي ڪرتا بيلا.	رين گئي جب اڏ چيلا،
چوڏ چليا هي سويلا.	تون جو ڪرتا ميرا ميرا،
بازيگر ڪا نه ڪيلا.	ڄاڻ جڳت سڀ جوڻي،
سوئي گرو سوئي چيلا.	"غلام علي" ايڪو ايڪ هي..

واڻي

ٻاهر پيتر ايڪ نر نتر
وياپ رهيو هءِ پريتم پيارو.

گهٽ گهٽ مانهين ڪيل ڪرت هءِ،
ايڪ انيڪ رهن سو نيارو.

لاڪن مون نهين لائين هءِ،
يه سترگر شبد ڪنهن بير بيچارو.

”غلام علي“ اُس خاڪ ملي،
جنهن رام ڪي نام ڪونيم بسارو.

خدا بخش فقير

هي روجل فقير جو ٽيون نمبر پٽ ۽ دريا خان جو سڳو ڀاءُ هو. هڪ اندازي موجب پاڻ 1843 ڌاري هي جهان ڇڏيو هئائين. سندس ڪلام مان هڪ اڻ پوري ٽيهه اڪري هٿ آيل آهي جنهن کي پڙهي اندازو لڳائجي ٿو ته هي به خاندان جي ٻين درويشن ۽ شاعرن وانگي قادرالڪلام هو.

سي حرفي

الف۔ الله دي ذات اول هي، رنگ رنگو بيرنگي
ڪن فيڪون وچون جڳ جوڙيس، بيرنگي ٿيا رنگي،
ڪٿان ايراني ڪٿان عراقي، ڪٿان رومي ڪٿان رنگي،
ڪٿان سُني ڪٿان شيعا، ڪٿان صوفي ڪٿان پنگي،
”خدا بخش“ هڪا حق ڪنون، اسان محبت منگي.

ب۔ بيان نه تنهندا ڪوئي، هي بي انت اڀارا،
لامڪان، مڪان نه ڪوئي، روپ ورن تئون نيارا،
ٿي محيط هم وچ آيا، پريس آپ پسارا،
جوڙ جهان خدائي دا، خود ويڪي نور نظارا.

ت۔ تن وچ طلب تنهين دي رکين، مول نه موڙين پاسا،
سر ڏٿيان سو حاصل ٿيو، اي سودا خوش اور خاصا،
چوڙ غازي ٺڳ باري، تون عاشق رهين اداسا،
رڪ خيال خدائي عاشق، تا پاوين سڪ دا واسا.

ر۔ رکين سڪ سڄڻ دي، جي چاهين سڪ پائين،
وچ ميلان محبت دي، دل لائين قدم اُنائين،
ڏي سر بار برهه دا باري، نال خوشي بچل چائين،
رڪين خيال خدائي دا، هن تان سنجھ، سباهين.

ج- جدا هڪ دم نهنين، هر دم تيڙي نالي،

ايڙي اوڙي مول نه ڳولين، جان تيڙي وچ جالي،

ڪل شي محيط نه ڄاڻين، او ڪافر دل دي ڪالي،

من عرف ربي، رب آپ الايا، خيال خدائي والي.

ح- حق نال هميشه هووين، ٻي سڀ وهم وسارين،

طالب وچ طلب تن ڏيون، نيٺ وهائين نارين،

ترڪ ڪرين تدبيران ڪون، تون مٿين دي وچ مٿين وت مارين،

بنا حرف هڪي حق ٻاجهون، ٻي سڀ ورق وسارين.

خ- خالق دا خيال جنهان ڪون، سي نيهي ڦرن نمائي،

جي موتو اتي ڪر جيون، ساڌو سي سياڻي،

ظاهر زور ضعيف ڏکيجن، ڪامل وتن ڪوماڻي،

وچ خيال خدائي دي خود، ڄاڻن والا ڄاڻي.

ذ- ذڪر وچ رهندي عاشق، هر دم مست مدامي،

دنيا نه عقبِي والي طالب، چوڙن طلب تماامي،

عشرت عيش عشاق نه ستن، او حرفت ڄاڻ جهاني،

"خدا بخش" پيتوسي پيالا، دستتون شاهه شهاني.

غ- غرور نه ڪري عاشق، ديد جنهاندي دم وچ،

والي نال وصال جنهان دا، قلب تنهان دي ڪم وچ،

مسجد منهن نه ڪرن ڪڏاهان، يار مليا هي يم وچ،

"خدا بخش" مور نه مري سو جنهن جام پيتاهي جم وچ.

ف- فرداتي ڪم نه رکين، هو دم دم دلبر نال ميان،

جو دم ٿيوِي، دم ڪهيي، تنهن دم ڪهيي ڳالهه ميان،

جنهن دل درد نهنين دلبردا، سونا مرد نهنين ڪا زال ميان،

ويڪي، سمجهي، سٽي، الاوي، چلد چولي چال ميان،

"خدا بخش" مليو سي نوشه، هر ويلي هر حال ميان.

ق۔ قلب مومن دا، جنهن ڪون آڪن عرش الاهي،
عرش سيئي هن فرس جٿاهين، بره سندي بادشاهي،
سچي سڪ والي وچ ملدي، ڪوڙئين ڪل نه ڪائي،
”خدا بخش“ ملين دم دم وچ، هي جڳ فنا فناهي.

ڪ۔ ڪيون آبهريا جاني، اي چاما جسماني،
هي بي مثل بي صورت، لامورت، لاثاني،
اربع عناصر دي وچ ڪيون، سر آيا سبحاني،
نشان وچ نگاهه ڪريندا، نور اهو نوراني،
”خدا بخش“ سجاتا دل وچ، دلبر دل دا جاني.

ل۔ لڳا رنگ عين حسن ڪون، ديك ٿئي مخمور ڪيون،
شعلي شوق والي چڪ چاڙهيا، سولي تي منصور ڪيون،
ديکو باه بره دي ڪيتا، ڪر بل وچ ڪلور ڪيون،
پرديسي پرويز ڪرايس، شيرين تي شاپور ڪيون،
”خدا بخش“ ڏيون، سر ٿيون، محبت وچ منظور ڪيون.

نظر علي فقير

خدا بخش فقير جو ٻيو نمبر پٽ نظر علي فقير به چڱو شاعر
هو جنهن جون ٻه ڪافيون هتي پيش ڪجن ٿيون؛

ڪافي روپ پرياتي

جن لاءِ ٿي جاڳان، اهي شال ايندا،
مبارڪ مڙيئي، ڏسڻ ساڻ ڏيندا،

جن لاءِ جيءَ ۾ ٿي جايون سنواريان،
اڱڻ کي اکين سان ٿي هر هر پُھاريان،
ڏسي حال منهنجو اهي نال نيندا.

آتم جي اميدان پڄاڻيندو پروڻ
ڪندو ماڙ مرسل سچو سيد سروڻ
ڪري ٻاجهه ٻانهي سنڀاري سڏيندا.

وڏا وير وحدت جا وارث وسيل،
مٿي مهر مولا رضا ۾ رسيل،
وڏي قرب ڪامل چنيون نا ڇڏيندا.

”نظر علي“ نهايت سندو ناز نيٺن،
هجن جي هميشه سدا ساز سيٺن،
ڊٺي دل کي جاني اچڻ سان اڏيندا.

ڪافي

ويس وٽا ڪي آيا، جوڳي بن ۾ جوڳي،
روانه ڄاڻي ڪوئي، جوڳي هي ڪي يوڳي.

مُرتي وڃا مست ڪيس، موهل يس مٿن نون،
ڳالهه سٽايس ڳجهڙي، ڪر سٽاين ڪنهن نون،
قرب سڃاتس اپڻا، ڦردي وٽيس پي ڦوڳي.

چيران ٻنڌ تي ڪلنگي، ڀڳوي ڪر ڪي آيا،
بين بجا ڪي بيشڪ، پيچ ڀرت جنهن پايا،
ساهه سري سرصدي، مٿن ته اصل هس روڳي.

ڇاڪ ٻڻان دل ڪون، ڇاڪ ڪيتاري سيالين،
نڌر نوازين آڪي، مگر اندر ديان ڳالهين،
دم اجائي گذري، ملڻ بنا هس موڳي.

مٿن ته ”نظر علي“ ٿيان ملڪ ماهي دي ساري،
نيهن ننڍاڪو لڳڙا، برهه جهين دا باري،
مٿن تان مول نپايون، ٻن ڪهه ڪيڙا روڳي.

فقير در محمد

فقير در محمد مسڪين ولد خداداد ولد خدا بخش فقير ولد
روحل فقير به چڱو شاعر هو هن جون ڪي ڪافيون هيٺ
ڏجن ٿيون جن مان پهرين ڪافي هن پنهنجي مرشد جي
شان ۾ چئي آهي.

ڪافي روپ شان

ڪنڊڙيءَ جا پير پروڙ سڀروهي ٿي تنهنجي سَرا

اچن سوالي وڃن نه خالي،	روحل	تنهنجي سَرا	درا
توپا جهون پيو ٺاهه وسيلو	ويان ته ڪينءَ ٻي		درا
ڏجانءِ مون کي ڏاڻ خوشيءَ مون،	دهلو وير تون		ورا
"در محمد" مسڪين چوي.	تون نظر پنهنجي		درا

ڪافي روپ تلنگ

پهري پوش آدم جو آئين،

تنهنجي حسن ڪيو حيران،

ووماهي يارا

عرب عجم سڀ، حڪم تنهنجي ۾ توڙي زمين آسمان.
چقمق چشمان چست چلايو تنهنجي نيٺن جا پيڪان.
يڪدم زير زنار جي آندو انوميان، زاهد شيخ صنعان.
"در محمد" جي درد جو دلبر دلئون ڪيو ڪو درمان.

کافي روپ کلياڻ

رُلي نون رمز راڻول دي،

ازل دي هي نه اڄڪلهه دي.

ڏيوان ڪنهن ڪون درد دانهين،

ويان ڪهڙي طرف ڪاهين،

توڙي پڙڪن برهه باهين،

واڻي ول وات نا وُلدي.

برهه بر سر ٿي باراني،

لڳي هينئڙي سو حيراني،

نه ٿيوي پريت پراڻي،

ڏکي پئي پيڙ پلپل دي.

ڪانگل ڳل پاڳچي ڳاري،

ڪرين سجدا تي سو واري،

خبر لهه يار هڪ واري،

گهايل دي شمشير.

هي ابرو پاڪ پيشاني،

مثال سيف ايراني،

ڪرين جنهن دم حڪمراني،

نا تلدي آڻي تقدير.

چايس جب نينڻ خُماري،

چڻي پئي ڪام بيڪاري،

دو گيسو بات بس پاري،

سلسل دي نهين آسان.

سگهي دلبر درد دانهين،

تون ”درمحمد“ ديان دل لائين،

شراب شوق پلوائين،

ٿيوي حل ڪل مشڪل دي.

ڪافي

ڏاڍيان برهين باهين ٻالين، رمزين والين،
مئن تان شرم حيا ڪنون ڳيان وي.

ديد ماهي دي شهيد جو ڪيتا،
دو روئن دو نالين، رمزين والين،
مئن تاب تان حسن دي تيان وي.

چاڪ ساڙي دل چاڪ جو ڪيتي،
چشمان ديان رک چالين، رمزين والين،
ڏاڍي ناز نيٿان دي نيان وي.

لاڪون روز ازل دي سٿيان،
نال ماهي دي ميڙيان ڳالهيان، رمزين والين،
مئن تان پرت پڌر وچ پٿيان وي.

”در محمد“ آڪي نال دلبر دي،
پرت ڳالهيان سڀ ٻالين رمزين والين،
مئن تان ملڪ ماهي دي ٿيان وي.

فقير محمد حسن

فقير محمد حسن ولد روحل فقير ثاني ولد شاهو فقير ولد روحل فقير
به پنهنجي ليکي چڱو شاعر هو نموني طور سندس ڪلام هت ڏجي ٿو:

ڪافي روپ بروو

دلدار ڏي دلاسو دلبر آهيان ديواني

چڙهيو شوق وچون شڪاري،
ماريوني ڪان ڪاري،
دلڙي ڦٽيءَ ويچاري،

هي هي ٿي هان حيراني.

نيٺان دي وچ فوج ڇٽڪي،
مزگان دي ويڪ ڪٽڪي،
هٽڪي نه مول هٽڪي،

اها رضا ته رباني.

رو رو پڇان مٿين راهان،
نت نت ڪران نگاهان،
باليءَ برهه ديان باهان،

جي جل رهيا وي جاني.

”محمد حسن“
در تيڙي دا مدامي،
دعوا رکي غلامي،

ڪر محب مهرباني.

دريا خان جو همعصر ۽ معتقد

صوفي جلال فقير

ولادت: 1806ع - وفات: 1921ع

صوفي جلال فقير ٽالپور 1220 ڌاري پنهنجي آبائي ڳوٺ ٽالپور وڏا تعلقي ڪوٽ ڏجي ضلع خيرپور ميرس ۾ پيدا ٿيو ۽ 1329ع ۾ وفات ڪيائين، سندس ڄمار هڪ سو ورهين کان مٿي هئي. پاڻ ڪنڊڙيءَ وارن فقيرن مان دريا خان فقير جو صحبتي ۽ معتقد هو. ڪنڊڙيءَ وارا فقير ولايت جا مالڪ هئا ۽ انهن جي صحبتن جو جلال فقير تي گهڻو اثر هو. تنهن جلال فقير به ولايت ڏني ٿي گذريو آهي. ڪنڊڙيءَ وارن درويشن جا ٿر ۽ راجپوتانا ۾ ماڙيجا هندو توڙي مسلمان مريد هئا اهڙيءَ طرح جلال فقير جا پڻ انهيءَ پاسي گهڻا ماڻهو عقيدتمند ٿي ويا. فقير پنهنجي سرانهن علائقن ٿر راجپوتانا (جوڌپور جيسلمير) ۽ گرنار جو پيرين پيادو سير سفر ڪيو هو. هي تنهن زماني جي ڳالهه آهي جڏهن سنڌ ۾ اڃا ريل گاڏي شروع ڪانه ٿي هئي.

فقير صاحب ڪشف ڪرامت جو صاحب هو. ڪيترن موقعن تي جدا جدا ڳوٺن ۾ هن جا اهڙا ڪيئي ڪرشنا ڏسي هزارين ماڻهو سندس مريد اچي ٿيندا هئا، سنڌ ۾ ڪپري، ڪانڙي، جهوني ميرپور هٿونگي ۽ ٻين هنڌن تي هندن جا لکي ڏنل ٻنڌڻياڻ فقير صاحب وٽ موجود هئا، ٻي پاسي جوڌپور ۽ جيسلمير جي راجائن جا پروانا پڻ سندن مهرن سان چمڙي جي ٽڪرن تي چنبرڙايل ڪاغذن ۽ گرمڪي، شاستري اکرن ۾ فقير صاحب جي پوين وٽ اڃا تائين موجود آهن. جيسلمير جي راجا طرفان فقير صاحب کي هڪ باغ به بخشش طور مليو هو. جنهن تي

پاڻ جلال باغ نالو رکيو هيائون اهو باغ اڄ به ويران حالت ۾ اُتي موجود آهي.

جلال فقير وڏي ڄمار هوندي به ڪڏهن ڪنهن وهت تي سواري نه ڪندو هو هميشه پنڌ ٿي پنڌ هلندو ٿي رهيو نه ڪنهن ساهه واري تڪليف پهچايائين نه وري ڪنهن ماڻهو کي ڪا تڪليف ڏنائين. لالچ کان پري هو سندس مريد ڪجهه آئيندا هئا ته انهن جي سخت ستوهه تي لاچار ڪا شيءِ قبول ٿي ڪيائين نه ته وڃي ٿيو خير. ڪڏهن به پيري مريدي وارو ڏندو اختيار ڪري سير سفر تي ڪونه اُسهيو سدائين رب تي توڪل هوندي هئس.

فقير صاحب سنڌي سرائڪي ۽ هنديءَ ۾ شعر چيو آهي جنهن ۾ تصوف جي فلسفي جي حقيقت جا آثار ۽ اهڃاڻ نروار ٿيل آهن. هنديءَ ۾ چيل سندس وائون ۽ ساڪيون هندستان جي راجستاني علائقي اندر خاص ڪري مارواڙ ۾ ڏاڍي چاهه سان ڳايون وڃن ٿيون. پاڻ پنهنجي جيئري ئي مقبرو تيار ڪرايائون ۽ ٿورن ڏينهن کان پوءِ پساهه پورا ڪري وڃي اُتي آرامي ٿيا.

مرڻا اڳي جي مٿا، مري ٿيا نه مات.

سنڌي بيت

سورهن چڻيون مون ڏنيون، آمن لال رتيون،
هر ڪنهن کان هيڪليون، ورهائي ورتيون،
ڪنين سان رُنيون ته ڪنين سان پرتيون،
اچي هوڏيون پاڻ ته، هنيائون شرطون،
وڏي ڪير "جلال" چوي، ساهيڙيون سرتيون.

خالق روح خلقيا، منهنجي مرضي سان،
الست بربڪم اهوئي آهي اهڃاڻ،
قالو بلا روحن چيو ٻڌائي ٿو پاڻ،
انهيءَ هنڌ "جلال" چوي، منهنجا هئا مهمان.

مون کان اڳي مان چوان، ڄمي نڪا ڄاڻي،
نوري هيٽس ڪپڙا، حضوري مائي،
اها منهنجي ٻانهي هئي، در معي دائي،
انهي ڳالهه جي "جلال" چوي، ڪل ڏيو ڪاڻي.

"جلال" جوڳي سي چئجن، جي جهد ڪري جاڳن،
راتيون ڏينهان رب جي، آه تات تنين جي تن،
اندر جن جو اُجرو آهي مير نه رڪن من،
اهي تارن ترن، جن کي سيٺهه آهي سچ جي.

هندي واڻي (ٻاڻي)

ڏنيا سوتي ڪري بگوتي، رين ساري،

معين جاڳي ري، ايسي لکن مٺا لکي ري.

ستگر ڏيني، معين گرھ ليني، چيز اموڪ ساڳي ري.
سمرڻ ساريا، جنم سڌاريا، الڪ لڳايو پاڳي ري.
دريا خان اولي، اي جس ٻولي، ڏاس "جلال" جس لکي ري.

واڻي

اوڙو سستان ري آسي ري.

ڏولر ڪاجا سي، ڦير نه آسي، لگني راکو پياسي ري.

ڪاگ اڏاوتي، سگن ٻولاوتي، پيا ملن ڪڏ آسي ري.

سيج پر سوتي، نندران ۾ روتي، پيا ڪڏ آن جڳاسي ري.

”جلال“ ڀاوي اي جس ڳاوي، چرن ڪنول ڪي داسي ري.

واڻي

گونگي ڳايا، مڙهي ارڻايا، ٻوڙي هڻي نج ٻاڻي،
پڻيا بيد ڪو ڀاڀي ٻاڇي، انتر پيد نرواڻي.

سو ڪي ۾ ايڪ ڊويتا ڏيڪليا، ڏوب مري بن ٻاڻي،
ست ڪا پيڙا پار اُتاري، سمجهي ڪو سنيائي.

تين لوڪ ڪا ايننڻ ڪيا، جل ۾ جوت جڳاڻي،
اسنگ جگان راتپسي تاپي، مچلي ۾ سماڻي.

گولي پوڊي ڪات هنڊولي، چنور ڍولي پت راڻي،
چاڪر چڪوي راج ڪرنٽ هي راجا، هي اڳواڻي.

امر ڏيس ڪي امر بادشاهي، ڪسي هريجن ماڻي،
واڻي ڏيس مڻين ”جلال“ مليو هي، امر پرس پرواڻي.

سرائڪي ڪلام

دل

خلق ملڪ جهان نه آها، دل اڳي ڏي ڄاڻي،
 قالو بلي جڏان ڦول ڪيٽا، مٿين دل فقيري پائي.
 مرڻ جيون ڏا ڏر نهين ڪوئي، دل اٿاهين آڻي،
 پير فقير اولياءِ الهه ڏي، پيچي وري دل لائي،
 ڪنهن ڪنهن دل ڳول لڏي، هي ڪنهن ڪنهن دل وڃائي،
 ڪنهن ڪنهن ڏي دل نند پئي، هي ڪنهن ڪنهن دل جڳائي،
 ڪنهن ڪنهن ڏي دل رڻي پئي، هي ڪنهن ڪنهن دل پرچائي،
 ڪنهن ڪنهن ڏي دل مٿي پئي هئي، ڪنهن ڪنهن دل جيوڻي،
 نماز روزا سيوئي دل ڏا، دل ڏي ڪري ڪمائي،
 ذڪر فڪر هي سيوئي دل ڏا، دل ڏي جهد جفائي،
 دل بناڪو داد نه ٿئي، دل بنا هي عمر آڄائي،
 دل ڪون چوڙ ته بي دل ويندا، دل بنا هي جاءِ نه ڪائي،
 سوا لڪ نبيان ڏا، آها چلدا تخت هواڻي،
 سجدي ڏا احوال ٿيا، سڀ ڪيٽس ملڪ توائي،
 بهشت ڪنن ڪي آدم ستيس، ڏاڻي ڏي رک دغاڻي،
 مڪا مدينه دل ڪون نيڙي، حج قبول سدائي،
 حال دليندا دل ڪون آڪون، ڪون ويندا دل چاڻي،
 دل ڏا دلبر دل ڏي نيتي، ڪنهن نادل ولاڻي،
 خير ثواب سيوئي دل ڏا، چٽي ڏوهه گناهي،
 محبوب دليندا دل ڪون مليا، دل ڏي نال سچائي،
 صوفي صاف "جلال" دليندا، رب سهاڳڻ ساڻي.

نوٽ: صوفي جلال فقير جي ڪلام ۽ سوانح موڪلڻ لاءِ مرتب سندس پڙ پوٽي مير مظفر نالپور جو ٿورا ٿورا هي خانداني شجرو به هن نوجوان ترتيب ڏئي اماڻيو هو.

ٿانورداس شڪارپوري

ڪنڊڙيءَ جي درگاهه جو معتقد ۽ مريد جنهن جي هڪڙي
ڪافي هت شامل ڪجي ٿي:

ڪافي روپ سسئي

اوهين سوال ڪريو رب کي سرتيون،
هي نمائي ملي وڃي پنهنجي ور کي.
پنڌ پٿر جو اديون، مون اختيارو
پوءِ پنهل جي پلا، ڪنڊيس ڪڇاڙو
آءُ ٿي ظاهر چوان سڀ کي سرتيون،
پارت ڪريو ڪا پرور ڪي.

ڏکيءَ ڏونگر ڏورڻ آيو
ڪاف ڪشالو مون سر تي سهايو
آءُ ٿي دعا ڪريان آب کي سرتيون،
جنهن ڄاڻيندي لوڙهيو مون بشر کي.

سورن مون سان ڪئي پڄاڻي،
راهه روھ ۾ پيدا نه پاڻي،
ڪهڙو حال چوان حب کي سرتيون،
پنڌ رليس ڏاڪا تنهن ڏونگر کي.

قرب "ٿانور" سان ڪيو آرياڻي،
پنهل آيو پاڻ سڃاڻي،
جنهن جو قدم لڳو لب کي سرتيون،
اهو عرض آهي صوفي سرور کي.

دريا خان دولهه

دريا خان نالي ٻه صوفي شاعر ٿي گذريا آهن، هڪ دريا خان، ڪنڊڙي واري روجل فقير جو پٽ جنهن 1853ع ۾ وفات ڪئي. ٻيو دريا خان دولهه جي لقب سان مشهور جيڪو 1891ع ڌاري فوت ٿيو. ڪنڊڙيءَ واري دريا خان سنڌي، هندي ۽ سرائڪيءَ ۾ ڪلام چيو آهي جن مان سندس ٻائيون، سي حرفيون بيت ۽ ڪافيون مشهور آهن دولهه دريا خان فقط ڪافيءَ جو شاعر هو. پوئين دريا خان بابت چيو وڃي ٿو ته هئڱورجن وارن مخدومن جي خاندان مان هو جيڪي قريشي، عباسي آهن. هن جي پيءُ جو نالو محمدالياس هو. هي تعليم کان فارغ ٿي شڪارپور ۾ اچي انگريزن جي نوڪري ڪرڻ لڳو. اوچتو فقيري رنگ چڙهيس جنهن ڪري نوڪري ڇڏي ڪو وقت قلندر جي درگاهه تي گذاري وري سير سفر جي سانگي هلندو رهيو. پڇاڙيءَ نوشهري واري مخدوم عبدالحق وٽ وڃي سندس مريد ٿيو. ان کان پوءِ لاڙڪاڻي لڳ لالورانڪ ۾ پنهنجو اوتارو قائم ڪيائين. انهيءَ وچ ۾ سنڌ ۽ بلوچستان جا ڪيترا هنڌ ڀيٽيندو رهيو. آخر 5- ذوالقعد 1309ھ مطابق 1891ع وفات ڪيائين.

دولھه دريا خان حقيقت پسند ۽ منفرد ڪافي فو شاعر هو سندس ڪافين ۾ تصوف جو رنگ نظر اچي ٿو ته حسن، عشق جو بيان پڻ آهي، جيڪو سندس ذاتي ذوق جي ترجماني ڪري ٿو. ان کانسواءِ هن جي ڪافين ۾ معاشي توڙي معاشرتي معاملن جو تذڪرو پڻ شامل آهي. انهن مان ڪي ڪافيون هتي ڏجن ٿيون:

عشق عجب اسرار
جن لايو تن کان پڇجي.
نينهن اوهان جو ننڍڙو نياپو
ڪم نه اُجهي ڪار
جيترو اوهان کي نه ڏسجي.

جيڪر هلجي يار پرين جي،
هلي پسجي هيڪار
اِتي ڇو ويٺو لڇجي.

منهن لڪائڻ ناھ مناسب،
سجڻ ساڙ نه ڏيار
بيگناه پلا ڇو رُسجي.

دل تي دريا خان جي،
برھ ڏاڍو آھي بار
تيلامون نٿو ڪُچجي.

اُن آھي ايمان، پوءِ ٿو ڀڃي ٿو ڀڄي.
پيرن لٽي پيدا ڪيا، سگدا سي سُبْحان.
جوئر ٻاجهر به نور پر ڪڻڪ مَت کان.
دل اسان جي دال سان، ڪُنن تون قربان.
سپڪنهن جي دل دريا خان حلوي ڪارڻ حيران.

مٿئون آيا آهن مينهن مٺي،
 هيئون درياھ جي آب اُٿل ڪئي.
 ڪنڊ ٻڌندي خلق ٿڪي پئي،
 ڪير پاڻيءَ جا زور جهلي،
 خاوند خلق کي خوش جو ڪيڙو
 پوکون پڪيون، اُن جهلي.
 گاهه چري ٿيا مال متارا،
 ڏس پاڳين جا پاڻ بلي.
 درد دريا خان سڀ دفع ٿيا،
 وٽ مقصد پنهنجا جهول جهلي.

گهڙيءَ گهڙيءَ آءُ ٿينديس گهور
 ناتي لائڻ سان، نينهن نياڻ سان.
 اڪڙيون اڙائي وڌيءَ ڦاسائي،
 جهمڪڻ لائي جهور
 چشمن چائڻ سان وري واجهائڻ سان.
 من اسان جو مست ڪيو آھ،
 ٿلڻ تنهنجي ٿور
 قدم اُٺائڻ سان، وڪڙي وڌائڻ سان.
 ٿورو ڪري اڇ پير پري،
 سائين! اور اچي ڪا گڏ اور
 کلڻ ڳالهائڻ سان، ٻولن ٻڌائڻ سان.
 دوست دريا خان جي دلڙي لتي آھ،
 مرڪڻ تنهنجي مور
 حڪم هلائڻ سان، ماري مڃائڻ سان.

هن دريا خان جو ننڍو ڀاءُ نشان علي فقير به ڪافيءَ جو چڱو شاعر ٿي گذريو آهي. جنهن سندس تربيت ۾ فقيريءَ جي وات اختيار ڪئي ۽ سڄي ڄمار شادي کان پري رهيو. حياتيءَ جا ڏينهن دولهه دريا خان جي قائم ڪيل اوتاري ۾ پورا ڪري 27- رمضان 1302ھ مطابق 1884ع هي جهان ڇڏيائين، هن جي به هڪڙي ڪافي پيش ڪجي ٿي:

سگهڙو مٽج ميهارا لهي وڃ سار سنڀار
ماري آهيان مثل! ديدن جي ديدار
سانگو سر جو لاهي، پئي ڪنن منجهه ڪاهي،
دل کي ته دهيون ڪيو چولين جي چيڪار
سگهڙو مٽج ميهارا
ڪيڏو زال جگر هلي سنڀاهي سر،
چيس نينهن نڪر پوڇي پلڪار
سگهڙو مٽج ميهارا
توسان دلڙي اڙي، جادو ڪيو جڙي،
سورن سبق پڙهي، دؤر ڪيا دلدار
سگهڙو مٽج ميهارا
تو سان نيٺو لاتم، پيچ پرت جو پاتم،
اڳئين ائين نه ڄاتم، دلبر ٿيندس ڌار
سگهڙو مٽج ميهارا
ڇو هي منجهه ڇڙي، پئي لهرين منجهه لڙهي،
اچجانءِ ۽ سڏڙا سڻي، متان ڏئين پوءِ ميار
سگهڙو مٽج ميهارا

سٿي تڙ تي تنوار ويس وهڻ جي وار
 گهوري جند گهري پئي، ٻڌل ڪري ٻل ڪار
 سگهڙو مونج ميهارا
 جادو لڳڙس جائي، ويس وهڻ جي وائي،
 آئي عشق تپائي، ڪرڪن جي ڪيڪار
 سگهڙو مونج ميهارا
 نيڻ نشان سان لائي، دلبر دلڙي ڦاسائي،
 وينين منهڙو لڪائي، پلپل ڪيان ٿي پڪار
 سگهڙو مونج ميهارا

